revistă de istorie și cultură

Cugetul

- Istorie. Memorie. Identitate în Moldova postsovietică
- Istoria integrată – un Cernobîl cu efect latent
- Opere literare la orele de istorie
- Cărți de istorie și cultură

1 (29) 2006

Muzeul Național de Istorie a Moldovei

revistă de istorie și cultură

Cugetul

nr. 1 (29) 2006

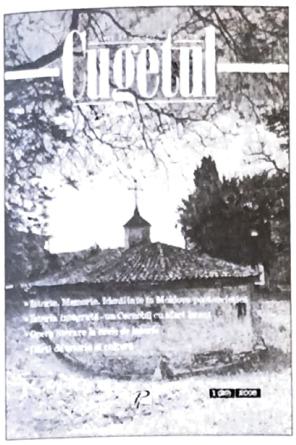

Coperta 1. Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Căușeni. Secolul al XVIII-lea

Revista este destinată cadrelor didactice din școlile de cultură generală, gimnazii, licee, instituțiile de învățământ superior, precum și elevilor, studenților, tuturor celor care se interesează de istoria și cultura neamului românesc.

Director Oleg Bodrug

Redactor-şef Ion Negrei

Colegiul de redacție:

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filozofie
Anatol PETRENCU,
doctor habilitat în istorie
Pavel PARASCA,
doctor habilitat în istorie
Ion ŞIŞCANU,
doctor habilitat în istorie
Demir DRAGNEV,
doctor habilitat în istorie
Pavel CERBUŞCĂ,
doctor în pedagogie
Anton MORARU,
doctor habilitat în istorie
Gheorghe POSTICĂ,
doctor în istorie
Boris VOLOSATÎI,
profesor de istorie

Redactor: Ilie Gulica
Corector: Elena Bivol
Coperta: Sergiu Stanciu
Tehnoredactare: Mihai Pascaru

Editura *Prut Internațional*, str. George Enescu nr. 6/1,
Chișinău, MD 2064
Tel.: 74 93 18, 75 18 74; fax: 508 720; e-mail: prut@mtc.md

Difuzare: Societatea de Distribuție a Cărții *Pro-Noi*
Chișinău, str. Alba Iulia nr. 23, bl. 1A
Tel.: 51 68 17, 51 57 49; www.pronoi.md; www.librarie.md;
e-mail: info@pronoi.md

București, sector 1, str. Ing. Pandele Tărușanu nr. 13
Tel./fax: (01) 222 69 35; tel./fax: 222 69 38

© Editura *Prut Internațional*, 2006

Imprimat la F.E.P. *Tipografia Centrală*. Comanda nr. 9046

S U M A R

RESTITUTIO

Elena ALISTAR — FIZIONOMIA SOCIALĂ ŞI POLITICĂ A SFATULUI ŢĂRII 3

STUDII ŞI MATERIALE

Maria NEAGU — ISTORIE, MEMORIE, IDENTITATE ÎN MOLDOVA POSTSOVIETICĂ. CONSIDERAŢII ASUPRA EVOLUŢIEI ISTORIOGRAFIEI ŞCOLARE DIN REPUBLICA MOLDOVA (1991–2005) 9

Loretta HANDRABURA — IDENTITATEA ETNICĂ/NAŢIONALĂ ŞI AUTOIDENTIFICAREA GRUPURILOR ETNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA 26

Elena PRUS — MITURI IDENTITARE FRANCEZE 37

PERSONALITĂŢI

Valeriu POPOVSCHI — ELENA CUZA, PRIETENA DE VIAŢĂ ŞI DE IDEI A DOMNITORULUI UNIRII ALEXANDRU IOAN CUZA 41

ÎN AJUTORUL LICEENILOR

ISTORIA INTEGRATĂ – UN CERNOBÎL CU EFECT LATENT 44

Constantin DRACHENBERG — TUDOR VLADIMIRESCU – EROU NAŢIONAL 48

ÎN AJUTORUL PROFESORILOR

Eugenia NEGRU — OPERE LITERARE LA ORELE DE ISTORIE 51

Natalşa PETEU — ROMÂNII DIN AFARA GRANIŢELOR ROMÂNIEI ÎN MANUALELE DE „ISTORIA ROMÂNILOR" PENTRU CLASA A XII-A 57

ARHIVĂ ISTORICĂ

Ana PASCARU — FEMEIA ÎN SOCIETATEA MEDIEVALĂ MOLDOVENEASCĂ 61

NOUTĂŢI EDITORIALE

CĂRŢI DE ISTORIE ŞI CULTURĂ 65

CLIO DIVERTISMENT

Traian BRĂTIANU — DASCĂLII BASARABENI, PIONIERI AI ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN DOBROGEA 72

Lidia DOGARU — MIHAI VITEAZUL – SIMBOL AL DRAGOSTEI DE NEAM 75

Elena ALISTAR

FIZIONOMIA SOCIALĂ ŞI POLITICĂ A SFATULUI ŢĂRII

Elena ALISTAR
(1873–1955)

Elena Alistar, remarcabilă luptătoare pentru emanciparea şi propăşirea Basarabiei, s-a născut la Vaisal, jud. Ismail, în familia preotului Vasile Bălan. Învaţă la şcoala primară din satul Congaz, apoi la Şcoala Eparhială de Fete din Chişinău (1882–1890). Învăţătoare în mai multe şcoli din centrul şi sudul Basarabiei. Între 1909 şi 1916, îşi face studiile la Facultatea de Medicină a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi. Participă activ la formarea Partidului Naţional Moldovenesc; fondează Liga Culturală a Femeilor din Basarabia, din partea căreia va fi aleasă în Sfatul Ţării. După unirea Basarabiei cu România devine directoare a Şcolii Eparhiale de Fete din Chişinău. Mare animatoare a acţiunilor sociale şi culturale. La 28 iunie 1940 se refugiază la Iaşi, ca în final să se stabilească la Pucioasa, judeţul Dâmboviţa.

Unii afirmă şi astăzi că Sfatul Ţării n-a avut rolul pe care i-l atribuie membrii lui. Ba se mai găsesc şi de acei care spun că nici de actul unirii n-a fost nevoie, căci Armata română ocupa Basarabia şi altfel atunci mergeau lucrurile aici în Basarabia.

Având toată admiraţia şi recunoştinţa faţă de armata noastră, care şi-a făcut cu prisosinţă datoria, vom încerca să analizăm sufletul şi fizionomia politică a Sfatului Ţării şi să dovedim că readucerea Basarabiei la Patria-mamă a făcut-o Sfatul Ţării, acel organ viu, creat din nevoia poporului din Basarabia de a-şi croi singur soarta, cu voia lui Dumnezeu.

Poporul din Basarabia în anul 1917, fiind eliberat de cătuşe, s-a trezit într-o situaţie nouă, a simţit nevoia de a fi condus şi natural era ca să-şi creeze un organ nou pentru conducere. Aşa s-a născut Sfatul Ţării.

După cum am mai spus-o şi altă dată, ideea organizării Sfatului Ţării s-a născut în redacţia „Cuvântul Moldovenesc" – singură candelă de lumină a culturii moldoveneşti pentru popor pe acele vremuri. Acolo s-a născut şi Partidul Naţional Moldovenesc, care a fost reprezentat în Sfatul Ţării şi care a lucrat mult pentru organizarea lui şi pentru unire.

Din cuvântarea dlui Halippa la deschiderea Sfatului Ţării reiese acest adevăr. Dl Halippa vede în Partidul Naţional Moldovenesc întrupate toate aspiraţiunile

naţionale ale neamului moldovenesc, prin Partidul Naţional [Moldovenesc] înfăţişam pe atunci naţiunea moldovenească.

De asemenea în cuvântarea sa, [Halippa] afirmă că Partidul [Naţional] Moldovenesc a contribuit prin propaganda făcută între Prut şi Nistru la pilirea lanţurilor de robie a moldovenilor, că Partidul Naţional [Moldovenesc] a tăiat obloanele de fier ale temniţei, în care gemea neamul nostru şi deci are o mare parte de merit la eliberarea Basarabiei. Mai departe spune: „numai prin naţionalizarea vieţii singuraticelor popoare şi prin federalizarea ţărilor se va putea menţine şi marea republică rusească".

Vreau să vă dovedesc şi faptul că ideea organizării Sfatului Ţării s-a născut în redacţia „Cuvântul Moldovenesc" şi voi cita un pasaj din cuvântarea dlui Harea, reprezentantul acestei gazete, care zice: „dacă «Cuvântul Moldovenesc» a spus până azi că ne trebuie un sfat al ţării, care să ne cârmuiască, apoi de azi înainte vom cere muncă de la deputaţi".

Din cuvântarea inimosului Halippa reiese că Partidul Naţional Moldovenesc a întâmpinat multe greutăţi în organizarea Sfatului Ţării şi ca să ne dăm seama de toate greutăţile şi mai cu seamă de cauzele lor, să facem întâi o analiză asupra stării de spirit în întreaga Basarabie înainte de revoluţia rusă.

Ţărănimea toată cu cei 70% moldoveni zăceau într-o ignoranţă de neadmis în veacul nostru: peste 90% analfabeţi, iar cei vreo 10 la sută ştiau numai a se iscăli şi prin aceasta intrau în felurite încurcături, iscălind poliţe şi denunţuri etc. Excepţii făceau numai coloniile germane şi franceze de prin sudul Basarabiei, unde, fiind şcoli naţionale, lucrurile stăteau mult mai bine. Toată ţărănimea Basarabiei, fără conştiinţă naţională bine determinată, era pătrunsă de sete nebună de pământ. Lipsa cantităţii suficiente de pământ o credeau cauza tuturor nenorocirilor. Cu toate aceastea, foarte mulţi dintre ei nu prea stăteau mult la gânduri de a-şi vinde chiar răzăşiile, pârticică cu pârticică, sub diferite motive, mai deseori pentru a-şi înmormânta părinţii, sau rudele, după toate datinile strămoşeşti. Pământul vândut se cumpăra de către cei mai harnici şi astfel s-au format prin toate satele două categorii de ţărani: gospodari mai cuprinşi cu dare de mână şi alt grup, cel mai mare, fără pământ sau cu foarte puţin pământ, cu totul insuficient pentru gospodăria lor. Aceştia munceau la boieri: iarna luau bani pentru munca ce trebuiau s-o facă vara şi cum psihologia omului aşa este că bine îi pare când împrumută şi foarte rău îi pare când trebuie să plătească, s-a ajuns la rezultatul trist: raporturile dintre boieri şi ţărani erau ca de la creditori la debitori, deci nu prea prieteneşti.

Aparatul funciar administrativ fiind pe la sate mult mai simplu ca astăzi, se alegeau sborcici *dintre ei, care adunau dările, primarul ales tot dintre ei cu atribuţii foarte mărginite, învăţători fiind numai în rare sate, câte unul sau cel mult doi, aproape toată conducerea satului rămânea preotului, care, cu drept cuvânt, era cel mai mare în sat şi conducea, de fapt, afară de cazurile excepţionale, când preotul prin pasivitate sau prin incapacitate nu putea conduce.*

Însă sistemul de a se lua de la ţărani plată pentru servicii religioase (pe atunci numai parohiile cele mai sărace aveau leafă de la Sinod ca un ajutor) împiedica bunele raporturi între păstori şi păstoriţi. Dacă mai adăugăm că toate bisericile aveau cel puţin 33 desetine de pământ bisericesc (unele aveau şi peste o sută) spre folosinţa clerului, la care pământ râvneau ţăranii însetaţi de pământ, apoi vom înţelege foarte bine raporturile încordate ce deseori existau între ţărani şi preoţi.

Afară de aceasta, toată pătura mai cultă de la sate, aşa-numita „inteligenţia", se recruta din absolvenţii şcolilor secundare ruseşti, care aveau un talent deosebit de a îndepărta sufletele elevilor de sufletul ţăranului, care era numit „mujic" şi considerat ca neghiob, prost, sălbatic. Cuvintele „mujic" şi „moldovan" erau sinonime şi se întrebuinţau deseori între elevi, ba şi de profesori chiar, drept cuvinte de ocară.

Cine dintre elevii acestor şcoli mirosea măcar o clasă sau două a şcolilor secundare, venind la ţară, se ţinea departe de popor.

Astfel se formau cele două pături la ţară: ţăranii şi un mic număr de aşa-zisa „inteleghenţia", inclusiv preoţi, în majoritate străină cu totul de popor, fără a fi destul de cultă, ca să poată pricepe sufletul poporului, din care cauză între aceste două pături a existat întotdeauna o prăpastie.

Oraşele, în cel mai mare număr cu totul înstrăinate, afară de suburbii, care şi azi sunt locuite în majoritate de moldoveni, erau locuite de negustori, în mare parte străini, din boierii, care trăiau în oraşe numai iarna – toţi străini: greci, armeni, ruşi, şi rusificaţi şi foarte puţini moldoveni. Mai locuiau sigur şi funcţionari, din care cei superiori totdeauna ruşi, iar din cei

inferiori – ruşi şi rusificaţi. Toate oraşele aveau şi un număr mare de militari, poliţie orăşenească, poliţia statului – jandarmi şi poliţia secretă, toţi, dacă nu ruşi, numaidecât rusificaţi.

Jandarmii şi poliţia purtau fişa tuturor, în care numaidecât se semna – blagonadejnîi *(credincios ţarului) sau* neblagonadejdnîi *(necredincios). Era suficient să primeşti scrisori din străinătate (care toate se cenzurau), sau reviste şi jurnale mai democratice, ca să fii pus la îndoială. Prin trenuri, prin restaurante, întotdeauna vedeai agenţi ai siguranţei, care raportau şi te urmăreau pretutindeni, dacă aveai nenorocirea să fii notat ca* neblagonadejdnîi. *Aşa stau lucrurile până la 1905, anul trezirii naţionalităţilor din Rusia, când s-a trezit o pleiadă de tineri moldoveni, studenţi de prin universităţile ruseşti, care şi-au dat seama că au o datorie faţă de poporul din care au ieşit şi au început, destul de timid, căci puţini erau, dar cu tot riscul, au început a se organiza, a scrie... au urmat arestări, surghiuniri, ca, de exemplu, Pelivan, arhimandritul Gurie şi alţii.*

Poporul de la ţară nici atunci n-a înţeles şi nu s-a trezit din somnul lui de moarte, în care îl adânciră barbarii lui tirani, rămânând numai cu acelaşi dor de a vorbi dulcea vorbă strămoşească în casă, a o asculta în biserică cu multă plăcere şi a căsca, auzind rugăciunile cântate şi citite în limba slavă, pe care n-o înţelegeau nici ruşii, iar nicidecum moldovenii. Clerului i se plătea mult mai bine pentru serviciile religioase făcute în limba moldovenească. Deseori am auzit fraze: „apoi mai bine vând ceva şi plătesc, numai să-l prohodească moldoveneşte".

În pătura ţărănească dragostea pentru limba moldovenească niciodată n-a fost stinsă, conştiinţa naţională însă, din cauza lipsei de cultură, nu s-a putut forma. Cu totul altfel se prezentau lucrurile la pătura cultă moldovenească. Aceştia formau două categorii din punct de vedere naţional – o pătură naţionalistă, ridicată din tineretul de prin şcoli şi universităţi, ca: Pelivan, Halippa, Murafa, Hodorogea şi alţii, împreună cu mai mulţi boieri moldoveni, ca: Stroescu, Gore, Herţa, Gavriliţă, Dicescu, Alexandri şi alţii, care alcătuiesc mai târziu un partid naţional moldovenesc şi o altă grupă, care cuprindea elementele naţionaliste mai înstrăinate.

Această grupă se subîmpărţea în alte două: democratică şi conservatoare. Democraţii erau încadraţi în partide politice democratice ruse (social-revoluţionar, social-democrat, social-poporan etc.), cum erau, de exemplu, Inculeţ, Erhan, Cotoros, Buzdugan şi alţii. Conservatorii sau, mai bine zis, indiferenţii, până la revoluţie, sigur că erau mulţi. După revoluţie ei au rămas în majoritate tot indiferenţi, necrezând în trăinicia revoluţiei, susţinând cu totul platonic ţarismul, fără însă a risca nimic pe sprijinul acestui regim. Unii se scăldau în două ape, aşteptând cine va învinge.

Când ne întâlneam cu ei şi ne luam de vorbă, invitându-i să se alăture de noi, numeau mişcarea noastră păpuşărie. „Mai bine, ziceau ei, aţi sprijini voi, moldovenii, regimul vechi şi v-aţi lupta cu ticăloşia aceasta de revoluţie, care totuşi la urmă va fi stinsă şi veţi vedea voi atunci ce-ţi păţi."

Câteva cuvinte despre evrei. Dânşii aveau Partidul Proletariatului Evreu „Bund" şi mulţi dintre ei formau majoritatea partidelor democratice, de care am vorbit mai sus. Mi-a făcut impresia că evreii democraţi erau mult mai bine cunoscători ai programelor, contrar de cum se prezentau moldovenii din acele partide. Pe ai noştri îi mâna altceva să se înscrie în acele partide, şi anume dorinţa de a elibera prin revoluţie pe moldoveni. Aceştia, fiind contra regimului vechi, ne-au dat mare ajutor în organizarea congreselor, în propaganda la ţară, chiar în organizarea Sfatului Ţării. Lozinca „Pământ şi Libertate" o susţineau de minune, ca şi şcoala moldovenească pentru moldoveni. Starea de spirit a democraţilor o vedem foarte bine caracterizată în cuvântarea dlui Halippa, unde spune: „Acum 8 luni, când la noi toţi şovăiau, când toţi se scăldau în apele unui internaţionalism bolnăvicios provocat de revoluţia rusă, noi, adică Partidul Naţional Moldovenesc, am fost aceia care am ridicat mai întâi steagul naţional, călăuziţi de ideea de patrie".

Aproape toţi tinerii, despre care vorbeşte dl Halippa, rând pe rând, „s-au găsit pe sine", cum foarte bine a zis dl Pelivan, vechi luptător şi mare naţionalist, în cuvântarea sa din ziua deschiderii Sfatului Ţării şi mulţi dintre ei ne-au dat tot concursul în organizarea şi lucrările Sfatului Ţării.

Aşa erau spiritele din punct de vedere politic la pătura cultă în momentul deschiderii Sfatului Ţării, iar în ce priveşte spiritele de la ţară, după cum am spus mai sus, ţăranii, dornici de pământ, au îmbrăţişat lozinca „Pământ şi Libertate" şi, împinşi de soldaţii ruşi, ce fugeau de pe front, se dedau devastărilor, repetau şi ei: „Apoi toate acareturile şi averile boiereşti sunt făcute cu sudoarea noastră, să le luăm". La întrebarea de ce dau foc caselor, răspundeau: „Apoi, să ardem

cuibul şobolanilor de boieri, ca să nu mai vie înapoi. Ducă-se de unde au venit, că pământul e al nostru, celor ce-l muncim". Preoţii, învăţătorii şi gospodarii mai buni erau ameninţaţi de ţărani că, după ce vor termina cu boierii, vor începe cu dânşii".

Acest spirit anarhic domnea când s-a deschis Sfatul Ţării, alcătuit din reprezentanţii tuturor naţionalităţilor şi organizaţiilor. Ca să ne dăm seama şi mai bine de fizionomia Sfatului Ţării, dau mai jos tabloul cu numărul reprezentanţilor pe naţionalităţi şi organizaţii. Militarii, 36 [la număr, au fost], aleşi de 900 militari în congresul din 20 octombrie de pe toate fronturile. În aceste lucrări s-au distins mulţi ofiţeri şi soldaţi: Crihan, Cazacliu Gr., Cazacliu Vlad, Pântea, Păscăluţa şi alţii. Acest congres a votat şi autonomia teritorială şi naţională a Basarabiei şi a hotărât organizarea Sfatului Ţării, alegând din rândul lor pe V. Ţanţu, învăţător, ca preşedinte al biroului de organizaţie.

Sfatul gubernial al ţăranilor a fost reprezentat de 31 delegaţi; Partidul Naţional Moldovenesc – 4; Societatea Culturală Moldovenească – 1; Asociaţia profesorilor şi învăţătorilor – 2; preoţimea – 1; Uniunea Cooperativelor – 3; Liga Culturală a Femeilor – 1; Societatea „Renaşterea" a Studenţilor moldoveni din Odessa – 1; ucraineni – 8; învăţători ucraineni – 1; nemţi – 2; polonezi – 1; greci – 1; bulgaro-găgăuzi – 4; Zemstva Gubernială – 1; Zemstva ţinutului – 1; Duma oraşenească – 1; Duma din Orhei – 1; Căile ferate – 3; Bundul israelit – 7; Societatea poporană – 1; Partidul Social-Democrat – 1; Societatea Revoluţionară – 1; transnistreni – 2.

După cum vedem, s-a avut grijă să fie reprezentate toate naţionalităţile, toate clasele sociale, toate organele politice profesionale şi culturale, deci este un organ eminamente democratic, născut în Basarabia, în majoritate democratică, deputaţii fiind aleşi de congresele respective, care toate au scos şi hotărârea „autonomia naţională şi teritorială a Basarabiei şi organizarea Sfatului Ţării".

De asemenea, s-a ţinut să fie moldoveni 70%, după statistica oficială rusă.

De la 21 noiembrie şi până în ziua de 6 decembrie s-a făcut validarea mandatelor deputaţilor şi s-au format 3 grupuri politice: Blocul Moldovenesc, în majoritate, Partidul Ţărănesc, mai puţin numeros, şi minoritarii, care în unele chestiuni votau cu Blocul Moldovenesc, în altele cu ţărăniştii, după împrejurări şi chestii, – dar toţi erau pentru reforma agrară şi vot universal, cu deosebiri aproape fundamentale în chestia agrară. Pe când Blocul Moldovenesc susţinea ca pământul să fie expropriat cu plată, lăsând şi proprietarilor o cotă de 100 ha, ţărăniştii cereau expropriere totală şi fără plată.

În ziua de 6 decembrie Basarabia s-a proclamat Republică moldovenească în federaţie cu Republica rusă, după cum cereau toate organizaţiile de atunci (aproape toţi mai sperau că Republica rusă federativă se va întemeia şi bolşevismul va fi învins. Vranghel, Denikin au încercat a readuce la monarhie, dar, lucrând tot cu ură şi răzbunare şi fără sentiment natural, n-au avut succesul aşteptat, din contra, au contribuit mai mult la succesul lui Lenin, care, tot adâncind revoluţia, a progresat bolşevismul cu paşi gigantici, totodată întinzându-se şi anarhia în Rusia). Deşi la noi s-au format regimente moldoveneşti şi cohorte, în frunte cu inimosul A. Crihan, totuşi acestea erau insuficiente în comparaţie cu puhoiul de soldaţi ce fugeau de pe front, devastând fără milă pe proprietari. În fiecare ceas soseau veşti din întreaga Basarabie tot mai triste. Astfel, rând pe rând, elementele cele mai democratice, ce sperau într-o Rusie democratică federativă, pierdeau această încredere, pătrunzându-i ideea că numai o armată bine organizată şi disciplinată ne va scăpa de dezastru. Unii, mai cu seamă minorităţile, se gândeau la polonezi, la ucraineni, din care însă şi unii şi alţii aveau de lucru în statele lor tinere, unde aveau de furcă cu aceiaşi soldaţi ruşi. Numai Blocul Moldovenesc s-a gândit deodată la Armata română şi la voluntarii transilvăneni din Kiev, despre care ar trebui de vorbit altă dată, precum şi despre toţi fraţii nebasarabeni, care ne-au ajutat mult: ca Ghibu, Tofan, Cioflec şi alţii. Mare rezistenţă s-a întâmpinat din partea evreilor şi minoritarilor bulgaro-găgăuzi. În persoana lui Misirkov s-a lansat de către aceşti din urmă ideea dezlipirii lor de Republica moldovenească, formând Republica bulgaro-găgăuză. N-a fost susţinut dl Misirkov nici de toţi ceilalţi delegaţi ai bulgaro-găgăuzilor, nu mai vorbim de restul deputaţilor. Drept culme, soldaţii bolşevici, întorcându-se de pe front, s-au organizat în Basarabia în „Front-Otdel", un adevărat soviet bolşevic, sub conducerea lui Perper.

În fiecare dimineaţă, pe pereţii caselor şi gardurilor din oraşul nostru se găseau ordonanţele „Front-Otdel"-ului.

Cred că din cele spuse până în prezent nu ne îndoim că fizionomia Sfatului Ţării se caracte-

rizează printr-un spirit democratic cu lozincile: vot universal, reforma agrară, autonomia națională și teritorială a Basarabiei. Sunt caracteristice în această privință cuvintele din cuvântările reprezentanților în Sfatul Țării cu ocazia deschiderii lui. Părintele Andronic în biserică zice că se începe alcătuirea vieții noastre după așezământul nou cu cârmuirea de sine și pe limba norodului moldovenesc; mai departe spune că se cuvine a pune toată silința ca numaidecât să dobândim drepturile noastre.

Dl președinte I. Inculeț, ca fiind înscris în Partidul Socialist-Revoluționar, apără lozinca „Pământ și Libertate", egalitatea între națiuni și lupta în contra anarhiei. Cotoros, reprezentantul Comitetului Ostășesc Moldovenesc, îndeamnă Sfatul Țării a se lupta cu anarhia lui Lenin, păstrând lozincile „Pământ și Libertate".

Schmidt, primarul orașului, îndeamnă la lupta cu anarhia și la federalizarea cu Rusia. V. Țanțu, președintele Biroului de organizare al Sfatului Țării, exprimă bucuria că vede înfăptuită dorința ostașilor de pe front, care a hotărât în Congresul din 20 [octombrie 1917] organizarea Sfatului Țării, și adaugă: „vă dăm cârma dvs., deputaților, să duceți luntrea țării noastre acolo unde doresc și așteaptă adevărații ei fii". Dl Luțenko, împuternicitul Radei Ucrainene soldățești din Odesa, critică centralismul țarist al lui Kerenski, vorbește despre suferințele ucrainenilor, despre legătura Ucrainei cu Moldova și adaugă: trebuie să ne organizăm, să ne întărim, să alcătuim armate naționale, căci numai astfel vom fi luați în seamă. Rusia, care tot dă îndărăt, ca racul, poate fi scăpată numai prin federalizarea popoarelor naționaliste". Dl Luzghin, în numele organizațiilor județcătorești, vorbește despre importanța Sfatului Țării, îi sfătuiește să păsească pe calea legii și-i îndeamnă să lucreze pentru trezirea sentimentului iubirii de patrie, care astăzi nu este aproape deloc cunoscut, spre nenorocire, în Rusia.

Dl Kogan, în numele socialiștilor, declară că partidul său a primit în al doilea congres al său rezoluția despre autonomia națională și teritorială a Basarabiei.

Dna Grinfeld, din partea Partidului Social-Democrat, spune că în Rusia țaristă cele mai asuprite popoare au fost moldovenii și evreii, dar, ca să rămână roadele revoluției, trebuie luptat pentru Rusia democratică unită. Minoritarii – bulgarii, găgăuzii, polonezii și ucrainenii – salută Sfatul Țării, rugând să păstreze libertatea minoritarilor. Din partea presei din Basarabia vorbește dl Gherman, îndemnând la lucru în înțelegere cu toate popoarele din Rusia pe principii democratice și la libertatea presei.

Deci, cum din toate cuvântările reprezentanților nimeni nu era pentru mișcarea lui Lenin, din contra, toți sperau ca prin Sfatul Țării să scape de anarhia semănată și condusă de Lenin, între deputații Sfatului Țării a existat în tot timpul dezbaterilor o coordonare în lucru. Fiecare era liber să spună, dar sigur numai privitor la chestia ce se dezbătea. Acei care întrerupeau imediat erau puși la loc de președinte, care prin calmu-i caracteristic se bucura de autoritate. Convingerile se respectau, toate chestiunile se dezbăteau în prealabil la ședințele grupărilor, având fiecare din ele cameră separată. Dacă îndrăznea să vină cineva din gruparea țărănistă la ședința blocului, imediat era îndepărtat, și invers. Hotărârile grupărilor le aduceau „leaderii" fiecărei grupări la dezbaterea ședinței, unde se vota toată chestiunea.

Nu se punea nici o chestie prin surprindere. Toți duceau o viață modestă la ședință, chiar în timpurile „Front-Otdel"-ului lui Lenin, când viața fiecăruia dintre noi era în pericol. Absentau numai acei care aveau vreo delegație în afară de oraș sau în comisii cu sediul în aceeași clădire.

La vot se prezentau toți membrii comisiilor. Din prima zi a activității Sfatului Țării, acest organ de conducere, născut în timpul revoluției, mai mult chiar, în timpul anarhiei, format din deputați fără multă experiență în politică, a dat dovadă de solidaritate exemplară, cum a fost, de exemplu, votarea președintelui în unanimitate prin vot secret.

Majoritatea membrilor Sfatului Țării, fiind părtași ai ideilor din programele partidelor democratice, erau firește și pentru libertatea națională, școală și biserică națională.

Fiind reprezentate toate naționalitățile din Basarabia în Sfatul Țării, implicit s-a admis și libera dezvoltare a tuturor naționalităților, totuși am întâmpinat greutăți mai ales de la ucraineni. Prin luna iulie Rada Ucraineană din Kiev a invitat telegrafic prin Zemstva Gubernială pe comisarul gubernial al Basarabiei, dl Vlad Cristi, să ia parte la Sfatul Comisarilor din Ucraina,

ceea ce însemna că Rada socoteşte Basarabia ca o parte a Ucrainei.

Dl Cristi, împreună cu delegaţii tuturor organizaţiilor de pe atunci ale Basarabiei, au protestat contra înglobării Basarabiei în Ucraina. Dl Cristi a ţinut în continuu puterea gubernială până în ziua deschiderii Sfatului Ţării, când a predat puterea Sfatului Ţării prin procesul-verbal nr. 1.

Telegrama Ucrainei ne-a pus pe toţi la lucru, s-au făcut mai multe congrese, care toate au votat autonomia Basarabiei, s-a grăbit şi congresul militar din 20 octombrie, care, după cum am spus mai sus, a pus bază Sfatului Ţării.

Ca să ne dăm mai bine seama de fizionomia Sfatului Ţării, trebuie numaidecât să citim cuvântarea dlui Pelivan, reprezentantul Partidului Naţional [Moldovenesc] din Bolgrad, rostită în ziua deschiderii Sfatului Ţării, a mitropolitului Gurie, pe atunci arhimandrit, a dlui Buzdugan, a dlui Bogos, actualmente primar al oraşului Chişinău, atunci delegatul Congresului Militar Moldovenesc.

Acestea sunt cuvântări în care se cristalizează sentimentul naţional al deputaţilor Sfatului Ţării încă din ziua deschiderii acestui sfat.

Aceşti oratori au fost ovaţionaţi de întregul public asistent. De asemenea a fost ovaţionat şi corul părintelui Berezovschi, care a cântat „Pe al nostru steag e scris Unire" şi „Deşteaptă-te, române!" (în ziua deschiderii Sfatului Ţării).

Deci, vedem sentimentul naţional atât de pronunţat în cuvântările reprezentanţilor Blocului Moldovenesc, din care unii au preconizat chiar idealul tuturor românilor, deci nu se mai poate spune că unirea a fost făcută prin surprindere, cum susţin unii, de asemenea nici publicul, nici reprezentanţii minoritarilor, care au asistat la toate manifestaţiile naţionale ale românilor din Blocul Moldovenesc, n-au făcut nici o obstrucţie, toţi au rămas să lucreze mai departe cu noi în Sfatul Ţării, deci ne-au înţeles sentimentele noastre şi ne-au respectat convingerile.

E drept că toţi membrii Sfatului Ţării, conştienţi de importanţa timpului, au făcut totul pentru trezirea conştiinţei naţionale în ceilalţi, care încă nu ajunseseră la aceasta. Inimosul I. Pelivan, care fiind un naţionalist adânc convins, cu o cultură naţională vastă, ce se vede foarte bine chiar din expunerea trecutului nostru politic, naţional şi cultural, în cuvântarea sa din deschiderea Sfatului Ţării, a contribuit enorm la trezirea conştiinţei naţionale în tinerii moldoveni mai puţin cunoscători ai trecutului nostru. Toţi îi admiram conştiinţa şi sufletul lui pur românesc, şi dacă n-a fost el ales ca preşedinte, a fost cauza spiritului opoziţionist al minoritarilor, care nu-l prea mistuiau pe marele naţionalist I. Pelivan, temându-se că nu vor avea dorita şi aşteptata libertate.

S-a ales I. Inculeţ, care se bucura de mai multă încredere şi din partea minoritarilor, şi, mai cu seamă, din partea partidelor de stânga.

În tot timpul lucrării Sfatului Ţării am admirat calmul, hotărârea şi tactul dlui preşedinte, de asemenea, am constatat la ţăranii deputaţi mult bun simţ, logică sănătoasă, hotărâre neclintită în chestia exproprierii, cu condiţia însă ca ţăranul să rămână proprietar, nu în comun, cum se practica în Rusia chiar şi în trecut, deci iarăşi contra comunismului din Rusia.

Cât umor şi câtă vervă, cât spirit s-a văzut la deputatul moş Ion Codreanu, ţăran din judeţul Soroca.

Nu pot termina, fără a spune câteva cuvinte despre dl Stere, om cu o cultură vastă, om cu o mare dragoste pentru neam, om care a iubit mult Basarabia. Domnia Sa a fost proclamat ca deputat al Sfatului Ţării şi preşedinte de onoare imediat după unirea Basarabiei.

Domnia Sa a avut mare rol în aducerea la bune sentimente pentru unire a celora care se îndoiau că se vor păstra libertăţile după unire.

Domnia Sa a asigurat pe toţi că reforma agrară şi votul universal sunt hotărâte în principiu în Patria-mamă şi deci înfăptuirea lor e sigură.

Faptul acesta a contribuit mult la temperarea extremiştilor...

*Astfel din toate cele expuse cred că suntem îndreptăţiţi să afirmăm că Sfatul Ţării a fost un organ în spiritul democratic şi naţional, un organ născut din totalitatea poporului basarabean în timpul când acest popor trebuia să-şi autodetermine soarta şi-a expus prin Sfatul Ţării toate aspiraţiunile. Acest organ deci a avut tot dreptul să înfăptuiască unirea, după cum a şi înfăptuit-o.**

*Reprodus din revista „Viaţa Basarabiei", 1933, nr. 4–5, p. 39–49.

Maria NEAGU,
doctorandă, Universitatea Laval, Québec, Canada

ISTORIE, MEMORIE, IDENTITATE ÎN MOLDOVA POSTSOVIETICĂ. CONSIDERAŢII ASUPRA EVOLUŢIEI ISTORIOGRAFIEI ŞCOLARE DIN REPUBLICA MOLDOVA (1991–2005)

INTRODUCERE

La începutul anilor 90 ai secolului trecut, sub presiunea energiilor naţionaliste din interiorul său, edificiul sovietic se prăbuşea, spulberând miturile „comunităţii istorice superioare", a „omului nou sovietic", a „patriei edenice şi prieteniei popoarelor din sânul ei". Pe ruinele lui, din propriile culturi şi istorii, renăşteau noile state independente din Europa Orientrală şi Asia Centrală.

Pentru ţările din fostul lagăr socialist căderea U.R.S.S. a însemnat, mai întâi de toate, încheierea unei epoci – *epoca omului sovietic*. Epoca sovietică a imprimat în memoria colectivă a acestor comunităţi, dincolo de imaginea utopică a societăţii ideale şi a omului nou superior, stigmatul dureros al totalitarismului sovietic: Gulag-uri, Siberii, deportări, exiluri, crime, represii, exterminări, foame, genocid, şi lista nu se încheie aici[1].

Istoricilor le revine, de acum încolo, rolul să investigheze acest „delir al raţiunii politice", cum i se mai spune totalitarismului: să sondeze arhivele recent deschise publicului şi cele ce urmează a fi deschise, să interogheze memoriile şi amintirile epocii sovietice, să „amenajeze", în final, imaginarul istoric colectiv cu un „decor" pe cât de confortabil pe atât de viabil, astfel încât să dea posibilitate „lucrului memoriei" să se împlinească şi rănilor istoriei să se cicatrizeze[2]. Dar nu în ultimul rând, condeierii mandataţi să „dea sens trecutului" (Létourneau) vor trebui să redreseze o istorie „bine scrisă" (Mona Ozouf), astfel încât aceasta să răspundă orizontului de aşteptări naţionale spre care s-au îndreptat colectivităţile ex-comuniste din estul Europei[3], conjugat la prezent şi viitor cu aspiraţiile de integrare în comunitatea europeană.

Notăm aici că demersul istoriografic nu este nici simplu, nici uşor, nici lipsit de importanţă. *A fonda o istorie edificatoare pentru noile state independente, bricolând referinţele identitare şi memoriale ale comunităţii într-un discurs istoric colectiv veridic şi fezabil, capabil să deschidă naţiunii perspectiva de viitor,* se adevereşte o întreprindere intelectuală complexă, centrată pe un important voleu *restitutiv* (Todorov, 1995), *terapeutic* (Ferro, 1986), *interpretativ* (Létourneau, 2000), în care istoricul nu este scutit de confruntarea la direct cu ceea ce istoricul Alexandru Zub numea „spinii trecutului".

Or, dincolo de trecutul recent marcat de experienţa dureroasă a comunismului şi a sovietizării, istoria statelor din Europa Răsăriteană conţine episoade teribile de război, dominaţii străine şi genociduri; frontierele lor sunt expresia mizelor politice şi veleităţilor expansioniste ale marilor puteri care s-au succedat pe scena est-europeană de-a lungul secolelor. „Moştenirea istorică", nota politologul Oleg Serebrian, a imprimat în arhitectura geopolitică a ansamblului est-european şase conflicte pasive (sârbo-albanez, macedonean, ungaro-român, bosniac, sârbo-croat, greco-turc) şi tot atâtea conflicte eventuale (bulgaro-grec, greco-albanez, bulgaro-român, ungaro-sârb, bulgaro-turc, bulgaro-sârb)[4].

Confruntate cu experienţe dureroase în lungul unei istorii efervescente şi tumultuoase, aceste grupuri de civilizaţii nu întotdeauna întreţin o relaţie fericită cu trecutul lor. De cele mai multe ori, membrii lor susţin un discurs colectiv victimal care trădează dificultatea de a-şi apropria „trecutul dureros şi nefericit".

Cum să integrezi destinul tragic al naţiunii într-o naraţiune istorică capabilă să devină „oglinda ce reflectă cu fidelitate imaginea societăţii; imaginea pe care societatea o are despre sine şi pe care vrea să o vadă în această oglindă"[5]? Cum să fondezi un discurs istoric satisfăcător, capabil să reabiliteze memoriile traumatizate şi reprezentările victimale despre trecutul colectiv, capabil să facă posibil lucrul memoriei şi săvârşirea actului de iertare, cum să construieşti un discurs istoric capabil, în cele din urmă, să reconcilieze indivizii acestor colectivităţi cu trecutul lor şi să deschidă perspectiva de viitor ţării?[6]

Iată doar câteva din provocările majore lansate noilor state independente din Europa Centrală şi Orientală preocupate să restituie referinţele unui discurs identitar şi a imaginii naţiunii pornind de la resursele simbolice ale trecutului. Este provocarea cu care se confruntă şi Republica Moldova, mic stat apărut pe harta politică a Europei după dezmembrarea U.R.S.S., stat care îşi dispută *condiţia identitar-naţională* între o moştenire culturală românească şi o lungă experienţă istorică rusească.

* * *

Încă din zorii independenţei, autorităţile moldoveneşti pun începutul unui amplu proces de reformare a învăţământului istoric care are printre sarcinile principale *(re)fondarea unei naraţiuni istorice colective şi integrarea acesteia în cărţile şcolare de istorie şi în conţinutul instrumentariului didactic adiacent*. Procesul se adevereşte un test dificil pentru tânărul stat, or actul de (re)scriere a unei *noi* istorii naţionale întruneşte antagonismele şi tensiunile prezente în spaţiul public, dar mai cu seamă în mediul istoric şi politic, legate de imaginea naţională „multicoloră" a tinerei republici ex-sovietice, de problema identităţii naţionale a moldovenilor de la est de Prut şi a *istoriei oficiale* care ar reflecta cel mai bine acest „mozaic identitar".

Chestiunea ţine, evident, în primul rând, de „paradigma naţională" conform căreia evoluează statul moldovenesc şi apoi de percepţia rolului istoriei (şi a manualului de istorie implicit) în edificarea şi consolidarea conştiinţei naţionale în societatea moldovenească contemporană. Este Republica Moldova o construcţie statală racordată la modelul „stat-naţiune", sau mutaţiile politice din ultimul secol (europenizare, globalizare, decentralizare) au făcut să cadă în desuetudine acest principiu politic la modă în secolul al XIX-lea? Mai interogăm (percepem) manualul de istorie ca pe un „corp politic" al naţiunii? Mai socializăm istoria ca pe un element al naţionalului? Este istoria în percepţia societăţii moldoveneşti contemporane o proiecţie *in completo* a conştiinţei naţionale?

Evoluţiile socio-politică şi istoriografică din ultimul deceniu, din spaţiul balcanic cel puţin şi moldovenesc cu precădere, vor să ne convingă că elementul naţional nu a căzut în dizgraţie în această parte a bătrânului continent, unde „era naţiunilor şi naţionalismelor", în pofida anacronismului ce-i ştirbeşte din originalitate, refuză să se sfârşească.

Dar, mai întâi de toate, miza se construieşte, credem noi, în jurul preocupărilor de a reprezenta în versiunea oficială a istoriei „condiţia identitară" care determină caracterul societăţii moldoveneşti postsovietice: de a găsi o formulă istoriografică viabilă şi valabilă care să permită reprezentarea „ca într-o oglindă" a imaginei Moldovei actuale, cu masa de pretenţii şi frustrări identitare a cetăţenilor moldoveni care, din „etnici majoritari" în „republica sovietică moldovenească", în cadrul statului moldovenesc s-au trezit în 1991 „minorităţi naţionale», cu dihotomiile, ambivalenţele şi animozităţile identitare ce caracterizează populaţia autohtonă majoritară. Or, Moldova a ieşit din U.R.S.S. nu doar cu o bogată moştenire de minorităţi etnice şi naţionale (35%)*, dar şi cu o majoritate care-şi revendică în două registre – român şi moldovenesc – uneori complementare, alteori rivale, identitatea naţională.

În Republica Moldova atestăm un curent identitar-naţional românesc, foarte activ şi popular în primii ani de independenţă. Acestuia i se datorează câteva realizări majore: adoptarea *Tricolorului* ca drapel de stat (27 aprilie 1990, acelaşi ca şi al statului vecin, România); adoptarea imnului naţional *Deşteaptă-te, române!* (din 1991 şi până în 1994 Republica Moldova şi România aveau acelaşi imn naţional); adoptarea alfabetului latin (31 august 1989); declararea limbii moldoveneşti (române) drept limbă oficială în stat (31 august 1989) etc.[7]. Curentul identitar-naţional românesc are adepţi în sânul breslei de intelectuali avangardişti (scriitori, poeţi, artişti,

*Conform recensământului populaţiei din 2004, componenţa naţională a Republicii Moldova este următoarea: moldoveni – 76,1%, ucraineni – 8,4%, ruşi – 5,8%, găgăuzi – 4,4%, români – 2,1%, bulgari – 1,9%, alte naţionalităţi – 1,3%.

oameni de știință, cultură și artă), a generațiilor de studenți de la '89–'95 și este promovat pe arena politică de Partidul Popular Creștin Democrat (P.P.C.D.), succesorul direct al Frontului Popular, nucleul care a animat „mișcarea de renaștere națională" din Basarabia de la confluența anilor '80–'90.

Dar, în Moldova întâlnim și un număr semnificativ de persoane care țin la o identitate moldovenească – o identitate construită, adevărat, pe falsuri istorice[8], dar care a fost susținută de o realitate istorică. Moldovenii, deși ca „marcă națională" sunt fabricați de Stalin, au trăit separat de români aproape două secole (de la 1812 până la 1991, cu excepția segmentului interbelic, 1918–1940, perioadă istorică care a coincis cu formarea și consolidarea statului național român – procese politice și naționale la care moldovenii din estul Principatului Moldovei au fost în mare parte absenți, iar în cazul în care s-au aliniat procesului general românesc, prezența lor a fost de scurtă durată. Această realitate istorică care a legat, în pofida dorinței lor, destinul basarabenilor de cel al rușilor, cât și instrumentele de deznaționalizare (limitarea accesului la resursele culturale, educație și socializare exclusiv în limba rusă) practicate în decursul acestei perioade au sfârșit prin a „crea" un vast bagaj memorial care astăzi se prezintă ca o *memorie de rezistență* la demersurile proromânești de după '89 din Basarabia.

Nu ar fi bizar deci să vedem că până în prezent nu s-a produs o uniune politică între Republica Moldova și România, or, o conștiință panromânească în Basarabia nu s-a consolidat încă la nivel de mase, nu a atins nici cotele numerice, nici maturitatea psihologică care să permită realizarea unui asemenea act politic. În 2004, cu ocazia unui sondaj național, 87 la sută dintre moldoveni declarau că sunt mândri de *identitatea moldovenească*[9]. Pornind de la această constatare sociologică, este ușor să înțelegem de ce în 1992 populația din Basarabia vota în majoritate păstrarea statalității, prezervarea identității și culturii lor regionale în raport cu cea românească. Urmărind curba preferințelor politice ale electoratului moldav pe parcursul ultimului deceniu, vedem că ea se îndreaptă vertiginos spre partidele care susțin statalitatea moldovenească, dacă nu chiar spre cele care promovează o linie politică de „reîntoarcere în spațiul sovietic" prin sprijinirea aderării Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.) și la Uniunea Rusia–Belarus.

De altfel, odată cu avansarea spre statalitate și independență, proiectul unirii Republicii Moldova cu România a rămas în umbră, intimidat de diplomația „neamestecului în treburile interne ale statului vecin". Liderii partidelor „proromânești" din Republica Moldova preferă un discurs proeuropean, afirmând că moldovenii vor regăsi pe frații lor români în sânul familiei europene, și sprijină *o Europă a regiunilor*, favorabilă, în viziunea lor, reîntregirii națiunii românești[10].

În configurația etnonațională a Moldovei actuale un alt fenomen identitar, la fel de interesant de analizat din perspectiva națională a noului stat, începe să prindă contur. Cei 15 ani de independență au dat naștere unei generații în creștere, care, deși vorbește curat românește și cunoaște rădăcinile istorice ale poporului român, își însușește progresiv o identitate moldovenească „nouă", dacă suntem îndreptățiți să-i spunem astfel. Această tânără generație instruită în ambianța „românească" din sistemul de învățământ s-a socializat în spațiul sociopolitic propriu statului moldovenesc, manifestă un sentiment patriotic moldovenesc, își iubește țara și este mândră de ea[11]. O identitate moldovenească nouă, deci, deposedată de valențele staliniste, de caracterul „omului sovietic", nu exclude rădăcinile istorice și culturale românești comune, ba chiar complementează cu o identitate culturală românească, elementul de diferență, și cel mai vulnerabil, de altfel, este conștiința cetățenească și sentimentul de apartenență statală[12]. Resortul civic al conștiinței naționale este puțin dezvoltat – *identitate civică slab conturată, semn al unei identități care nu este fixată într-un spațiu clar delimitat*[13] – ceea ce face ca această *identitate moldovenească nouă* să fie destul de maleabilă, expusă riscului de diluare în cazul dispariției statului moldovenesc, sau ar putea supraviețui în cazul în care Republica Moldova va persevera în independența statală și va reuși să reconforteze sentimentul patriotic moldovenesc al cetățenilor săi performând sfera bunurilor publice, eradicând corupția, sărăcia și alte handicapuri ce periclitează buna funcționare a mecanismului statal.

Revenind la problema rescrierii istoriei, chestiunea este, în cele din urmă, dar nu și în ultimul rând, de a observa în ce măsură istoriografia școlară face față acestei diversități identitar-naționale sau, mai bine zis, în ce măsură politicile educaționale reușesc să structureze diversitatea societății moldovenești contemporane într-un proiect educațional coerent, fezabil și fericit atât pentru comunitatea moldovenească în ansamblu cât și pentru fiecare grup identitar în parte.

Aceştia sunt vectorii tematici urmaţi în cadrul prezentului articol care, în ansamblu, prezintă o *retrospectivă a evoluţiei istoriografiei şcolare moldoveneşti postsovietice, privită din perspectiva preocupărilor politice şi istoriografice centrate asupra sarcinii de a modela într-o naraţiune istorică coerentă şi satisfăcătoare memoria şi identitatea societăţii moldoveneşti contemporane.*

Trebuie să menţionăm, efortul nostru în acest domeniu nu este singular. Istoricii Ion Ţurcanu[14] şi Andrei Eşanu[15], la care s-a alăturat cu câteva intervenţii magistrale istoricul ieşean Alexandru Zub[16], ne-au prezentat deja un tablou al evoluţiei istoriografiei moldoveneşti postsovietice, punctând liniile principale care au orientat discursul istoric moldovenesc după '89. Vladimir Solonari[17], Igor Şarov şi Galina Gavriliţă[18] s-au preocupat de chestiunea identităţii naţionale în istoriografia şcolară postsovietică, în timp ce alţi istorici, printre care Sergiu Musteaţă[19], Van Meurs[20], Gisèle Dessieux[21], Valentina Haheu şi Nina Petrovschi[22], au semnat într-un demers colectiv o cronică a procesului de reformă a învăţământului istoric în Republica Moldova. Subiectul, privit în complexitatea sa, este însă departe de a fi epuizat istoriografic. Sustras din registrul *istoriei prezentului*, el ţine de una dintre cele mai importante dezbateri intelectuale care marchează Moldova la ora actuală – *cum, în perspectiva de a deschide viitorul ţării, să fie revizuit trecutul naţional?* şi *cum, în această perspectivă, să fie reconfigurat conţinutul instrumentariului didactic la istorie* – tematică ce-l readuce mereu în actualitate.

I. RESCRIEREA ISTORIEI ÎN MOLDOVA POSTSOVIETICĂ: TENDINŢE ŞI ACCENTE

În anii 80 ai secolului trecut, Moldova, ca şi alte republici ex-sovietice, a fost teatrul de desfăşurare a unui amplu fenoment naţional-identitar, imprimat în memoria colectivă şi în cărţile de istorie prin sintagma „mişcarea de renaştere naţională". Moldovenii au pornit pe calea independenţei antrenaţi de un demers naţional proromânesc care adjudeca o identitate românească recuperată prin triada *Limbă româna, Alfabet latin, Istorie a Românilor*[23].

Noul demers istoriografic moldovenesc a debutat în atmosfera mişcării de renaştere naţională şi a fost marcat de retorica românistă. După o lungă perioadă de ostracizare a referinţelor româneşti din istoria naţională a Moldovei (alias *Istoria R.S.S. Moldovenească*), tributară ideologiei „moldoveniste", istoricii moldoveni deschid sertarele şi revin la notiţele lor clandestine. La puţin timp după lansarea proiectului *perestroika*, care permitea o privire mai critică asupra formelor de interpretare a trecutului, presa de la Chişinău era inundată de articole despre etnogeneza poporului român, latinitate şi continuitate în spatiul carpato-danubiano-pontic, despre caracterul etnic românesc al vestigiilor arheologice de pe teritoriul Moldovei[24], despre cromatică, simboluri şi însemne naţionale la români[25], despre unirea Principatelor Române etc., etc. Pentru prima dată la Chişinău sunt publicate, conform manuscriselor originale şi după ediţiile româneşti, cronicile medievale ale lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Axintie Uricarul şi Ioan Canta, surse care mărturisesc despre unitatea de neam şi cultură a moldovenilor cu românii din ţară. O retorică românistă care, sub impulsul atitudinii persecutive şi prohibitive a ideologiei comunist-sovietice faţă de tot ce putea să apară „românesc" în istoria moldovenilor, antrena acum o apropiere *victimală* a trecutului.

După destrămarea lagărului socialist, în spaţiul românesc dar şi în Apus[26] apar numeroase producţii istorice ce invocă în titluri şi conţinuturi „drama românilor dintre Prut şi Nistru"[27], „destinul tragic al românităţii exilate"[28], „Basarabia sub steaua exilului"[29], „drama unei provincii..."[30], „răşluire teritorială, rapt şi umilinţă"[31], „bătălia pentru Basarabia"[32], „lupta românilor basarabeni"[33]. Nu îndrăznim, în limitele acestui text, să dăm o explicaţie enunţurilor respective. Bănuim că raţiuni mult mai profunde şi mai obiective au suscitat la viaţă reprezentările victimizatorii din imaginarul istoric al comunităţii savante[34]. Este totuşi de domeniul evidenţei că, în mare măsură, acest discurs victimal reprezintă proiecţia memoriei colective care, după cum susţinea Al. Zub, „păstrează amintirea atâtor suferinţe din trecut, incatenate de un destin inexorabil"[35].

Acelaşi discurs victimal – „destine încarcerate"[36], „doruri latente"[37], „calvarul poporului român din Basarabia"[38], „holocaustul roşu împotriva românilor din Basarabia"[39], „genocidul etnic în Basarabia"[40], „exterminarea basarabenilor"[41] – pentru a aminti doar câteva secvenţe, avea să survină şi în urma unui demers istoriografic *recuperatoriu*. Spunem recuperatoriu pentru a da sens eforturilor istoriografice de reabilitare a „tabu"-urilor (Marc Ferro), „non-dit"-urilor (Michel de Certeau), „oublis"-urilor" (Paul Ricoeur), a subiectelor prohibite, interzise de ideo-

logia comunist-sovietică. Căderea regimului totalitar comunist a favorizat accesul la o serie de documente de arhivă, fonduri secrete, la un bogat volum de memorii şi amintiri a supravieţuitorilor regimului stalinist. Producţia istorică documentară şi orală a deschis noi piste de cercetare şi a generat apariţia câtorva registre inedite în istoriografia moldovenească postsovietică: *represiile staliniste şi deportările în Siberia*[42], *genocidul culturii româneşti în Basarabia*[43], *problema rechiziţiilor şi a foametei din 1946–1947*[44], *rezistenţa antisovietică în Basarabia*[45] *etc.* Acest salt calitativ şi cantitativ în domeniul cercetărilor istorice a permis reorientarea vectorilor cercetării istorice şi replasarea accentelor în demersul istoriografic în Moldova transpruteană. Astfel, rescrierea istoriei colective a moldovenilor de la est de Prut începe prin deconspirarea prevederilor pactului sovieto-german privind Basarabia[46], eveniment istoriografic care a deturnat masa de clişee legate de interpretarea istorică a evenimentelor din 1940. Ceea ce până la sfârşitul anilor 80 ai secolului trecut era considerat (cel puţin în istoriografia oficială) o „revenire fericită şi dezirabilă a Basarabiei la sânul Patriei sovietice", devenea acum, în lumina anexei secrete a Pactului Molotov–Ribbentrop, un „act injust de răşluire teritorială, realizată prin puterea forţei militare şi în absenţa dialogului diplomatic". Anul 1940 nu este fără precedent în istoria Basarabiei. Istoricii moldoveni, scăpaţi de cenzură, au reconsiderat atitudinea faţă de evenimentele produse în 1812, anul când, de fapt, Rusia ţaristă anexa Basarabia. Or, esenţa acestui act („alipirea Basarabiei la Rusia") era prezentată de istoriografia sovietică drept rezultatul „luptei maselor populare din Moldova împotriva jugului turcesc" sau, şi mai mult, „a luptei popoarelor moldovenesc, rus şi ucrainean împotriva duşmanilor străini"[47]. Sub incidenţa aceleiaşi logici interpretative cade şi anul 1792, când au ieşit la suprafaţă veleităţile expansioniste ale Rusiei faţă de teritoriile din stânga Nistrului. Tonul interpretărilor istoriografice se schimbă radical, astfel încât, în contextul „prieteniei seculare a poporului rus şi moldovenesc", sunt discutate acum şi *chestiunea ţarismului în Basarabia* (politica de deznaţionalizare şi de persecuţie a cadrelor culturale, politica de strămutare a populaţiei indigene în alte zone ale imperiului), şi *chestiunea stalinismului* („lupta împotriva duşmanilor de clasă", „sabotajul culacilor şi chiaburilor" care traduceau de fapt un genocid al păturilor înstărite, colectivizarea forţată, persecuţia „elementelor burgheze") etc. Toate aceste revizuiri istoriografice au permis demitizarea unor importante capitole din istoria Basarabiei, încercând o reabilitare a adevărului istoric prin intermediul analizei documentelor de epocă, memoriilor şi vestigiilor lăsate de civilizaţiile precursoare. Deşi demitizarea rămâne a fi o sarcină importantă pentru istoriografia moldovenească, în special, tratarea subiectelor ce ţin de fundamentarea ideologiei naţionale – formarea Principatului Moldovei şi tema „descălecatului", panteonul eroilor naţionali[48] etc. – totuşi trebuie să menţionăm că primii paşi au fost deja întreprinşi, îndeosebi în ceea ce priveşte interpretarea trecutului „rusesc" şi „sovietic" al Basarabiei[49].

II. REFORMA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ISTORIC ŞI EVOLUŢIA ISTORIOGRAFIEI ŞCOLARE

În atmosfera acestei *revolte istoriografice*[50] din Moldova postsovietică, revizuirea programelor şcolare şi manualelor de istorie se impunea iminent. Încă în 1988 săptămânalul *Literatura şi Arta,* una dintre cele mai avangardiste publicaţii din timpul mişcării de renaştere naţională, publică un amplu articol intitulat „Manualul de istorie". I. Stafii, profesor şcolar de istorie, semnala grave lacune privind prezentarea şi interpretarea trecutului istoric în manualul sovietic[51]. Autorul cerea cu insistenţă revizuirea conţinutului manualului, chiar publicarea unui nou manual, care să „înglobeze două lecţii noi: prima să fie dedicată politicii coloniale a ţarismului (...), cea de-a doua să fie destinată politicii de asuprire naţională a regimului ţarist"[52]. Într-un alt articol inserat în aceeaşi publicaţie, Boris Vieru preia dezbaterea subiectului, vorbind de data aceasta chiar de o „criză a istoriografiei oficiale". Autorul punea problema elaborării şi introducerii în circuitul ştiinţific a unei istorii „rescrisă şi eliberată de crusta blindată a stalinismului". B. Vieru sesiza că „sarcina scrierii unui nou manual se împiedică de câteva probleme ştiinţifice fundamentale, prima, în ordinea importanţei, fiind problema etnogenezei moldovenilor. Parafrazându-l pe cunoscutul istoric Pavel Parasca, publicistul Boris Vieru nota că „în raport cu perspectiva imediată a elaborării unui nou manual, ea (etnogeneza – *n.n.*) este (...) cheia de boltă a noului edificiu"[53].

În anul următor (1990) *Literatura şi Arta* publică un manifest colectiv, semnat de 203 istorici care-şi exprimau îngrijorarea faţă de faptul că cititorul din Moldova „nu dispune de o operă istorică de sinteză ce ar prezenta un tablou amplu şi veridic al trecutului". Semnatarii manifestului cereau o istorie

deschisă şi sinceră a românilor din Basarabia în care să găsească răspunsuri la următoarele întrebări: *Cum a evoluat procesul de formare a poporului nostru? Care au fost repercusiunile reale ale actului de la 1812? Cum s-au desfăşurat evenimentele istorice de o parte şi de alta a Nistrului în anii 1918 şi 1940? În virtutea căror interese politice populaţia băştinaşă a Moldovei a fost ignorată în nota din iulie 1940? Care au fost cauzele foametei din 1946–1947? Cine au fost promotorii colectivizării forţate şi ai deportărilor în masă?* [54].

În aceste condiţii, reforma învăţământului istoric, evident, nu putea să întârzie. Ea a demarat în 1989 prin abolirea modelului sovietic de studiere a istoriei în baza a două cursuri – *Istoria U.R.S.S.* (curs obligatoriu), *Istoria R.S.S.M.* (curs opţional) – şi elaborarea noii concepţii care prevede studierea istoriei în două cursuri obligatorii complementare – *Istoria Universală* şi *Istoria Românilor*[55]. În timp ce un grup de istorici, sub direcţia lui Pavel Parasca şi a lui Gheorghe Postică, elaborau noile programe de studii, alt grup de istorici (Ion Negrei, Alexandru Moşanu etc.) fondau prima revistă de cultură şi didactică istorică – *Cugetul* –, care, chiar în numărul de debut, lua în discuţie *perspectivele istoriei naţionale*[56] şi *noua concepţie de studiere a istoriei în şcoli şi universităţi*[57].

Către 1990 Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova a aprobat programa de studii la *Istoria Românilor*[58] destinată şcolii de cultură generală, iar în baza ei, în 1992, apare prima sinteză la *Istoria Românilor* semnată de istoricii Igor Şarov şi Igor Ojog[59]. În condiţiile unei penurii de literatură didactică istorică, lucrarea respectivă s-a bucurat de un mare succes în rândul elevilor şi al profesorilor, cunoscând în următorii ani câteva ediţii. Suportul didactic până la apariţia manualelor de istorie locale l-au constituit, pe lângă sinteza amintită mai sus, un compendium de *Istorie a Românilor*, elaborat, la comanda Ministerului Ştiinţei şi Învăţământului al Republicii Moldova, de către istoricii de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi[60], precum şi cărţile şi manualele de istorie editate în România[61], parvenite în bibliotecile moldoveneşti din diverse donaţii de stat, personale sau ale fundaţiilor culturale.

Anul 1994 a adus însă multe „suprize" şi consternare în tabăra curentului filoromân. Alegerile parlamentare din acel an au fost câştigate de vechea nomenclatură sovietică: ex-liderii comunişti revin la guvernare într-o nouă formulă politică – Partidul Democrat-Agrar şi Mişcarea „Unitate-Edinstvo". Vizibil filorusă şi antiromână, guvernarea agrariană face prima interpelare la istorie. La 16 martie 1995, ministrul Învăţământului, Petru Gaugaş, semnează un ordin prin care autorizează schimbarea cursului de *Istorie a Românilor* prin *Istoria Moldovei*[62]. La încercarea puterii de a impune de „sus" o istorie, şcoala şi societatea civilă răspund cu promptitudine: zeci de mii de elevi, profesori, studenţi au ieşit în stradă, declanşând o mişcare de proporţii care în scurt timp avea să devină grevă generală în toată ţara. După două luni de proteste şi suspendare a activităţii şcolare, greva studenţilor şi profesorilor încetează doar ca rezultat al anulării ordinului ministerial.

Deşi protestatarii au obţinut pentru moment câştig de cauză, prin păstrarea în învăţământ a cursului *Istoria Românilor*, totuşi încercarea de rescriere a unei noi istorii, care să relanseze ambiţiile naţional-identitare ale proiectului stalinist, nu a încetat. În 1994, celebrul „moldovenist" Vasile Stati publică sub pseudonimul Petre P. Moldovan lucrarea *Moldovenii în istorie*[63]. În acelaşi an, ziarul *Moldova suverană*, tribuna de presă a guvernului, publică un proiect de Curriculum la disciplina *Istoria Moldovei*, iar guvernarea agrariană face apel la Academia de Ştiinţe a Moldovei în vederea desemnării unui grup de istorici pentru a elabora manualul corespunzător acestui proiect de curriculum. Astfel, în 1998 apare sinteza *Istoria Republicii Moldova de la origini până în prezent*, semnată de un colectiv de autori sub conducerea lui Vladimir Ţaranov[64]. Lucrarea este recomandată de către guvernarea neocomunistă în calitate de manual pentru cursul de istorie naţională, însă ea este respinsă de profesorii fideli concepţiei şi manualelor de *Istorie a Românilor*. Ţinem să precizăm că la momentul apariţiei sintezei *Istoria Republicii Moldova* erau deja editate primele manuale autohtone de *Istorie a Românilor*[65]. Ele se înscriu în contextul reformei educaţionale din Republica Moldova, mai exact, în cadrul Proiectului de elaborare a manualelor şcolare susţinut financiar de Banca Mondială. Reforma învăţământului istoric avea să fie un proces accelerat, astfel încât, către 1997, se definitiva structura didactică a programelor şcolare pentru clasele IV–IX, iar în 1999 Ministerul Învăţământului şi Ştiinţei al Republicii Moldova, prin hotărârea 13/1, aprobă Curriculumul Naţional la Istorie pentru ciclul liceal. La 8 februarie 2000 Consiliul Ministerului Educaţiei şi Ştiinţei aprobă, prin hotărârea 17/2, Curriculumul şcolar la Istorie pentru clasele a V-a–a IX-a, astfel încheindu-se practic

etapa de elaborare a curriculei. În baza acestei curricule au fost elaborate manualele *Istoria Universală*[66] şi *Istoria Românilor*[67]. Manualele de istorie (*Universală* şi *a Românilor*) pentru clasele V–VII, fiind elaborate în cadrul proiectului de reformare a învăţământului din Republica Moldova, susţinut de Banca Mondială, au fost puse la dispoziţia elevilor printr-o schemă de arendă aprobată de Ministerul Educaţiei. Celelalte manuale de istorie (pentru clasele din învăţământul gimnazial, a VIII-a, a IX-a, precum şi întregul set pentru învăţământul liceal) au statut de ediţii comerciale.

În 2001, drept rezultat al alegerilor parlamentare, Partidul Comuniştilor ajunge la guvernare şi reia iniţiativa de înlocuire a cursului *Istoria Românilor* cu *Istoria Moldovei*[68], precum şi introducerea limbii ruse ca disciplină obligatorie în şcolile cu predare în limba română, începând cu clasa a II-a. Reacţiile au fost de aceeaşi natură: P.P.C.D., în coaliţie cu alte partide extraparlamentare de opozitie, ONG-uri şi şcoala au organizat timp de trei luni (ianuarie–martie 2002) greve şi marşuri de protest. În final, conflictul este aplanat de decizia Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 24 aprilie 2002 prin instituirea unui moratoriu pentru o perioadă nelimitată asupra problemelor de limbă şi istorie în Republica Moldova[69].

III. O NOUĂ ALTERNATIVĂ – ISTORIA INTEGRATĂ

Modalitatea de studiere a istoriei conform principiului integrat nu este recentă. Lansată de autorii noilor scheme de studiere a *Istoriei Europei*[70] şi a *Istoriei secolului XX*[71], principiul integrat a ajuns în Moldova în 2001, când Consiliul Europei emite Recomandarea a XV-a cu privire la studierea istoriei. Documentul sugerează studierea şi prezentarea trecutului în manualele şcolare în toată diversitatea sa, integrând istoria locală, naţională, regională, europeană şi universală, conform principiului cercurilor concentrice într-un discurs coerent şi integrator. Nobil şi constructiv, modelul integrat a sedus comunitatea istoricilor din Republica Moldova, însă, odată acceptat în discuţiile privind studierea istoriei, el nu a scăpat implicaţiilor politice şi preferinţelor ideologice care însoţesc de mai bine de un deceniu această dezbatere. În timp ce adepţii concepţiei studierii istoriei în baza a două cursuri complementare – *Istoria Universală* şi *Istoria Românilor* – salutau modelul integrat, considerându-l favorabil revizuirilor ulterioare ale programelor şi manualelor în vigoare pentru o mai bună reflectare a istoriei localităţilor şi minorităţilor[72], adepţii *moldovenismului*, susţinuţi de autorităţile guvernamentale, vedeau recomandarea 15 (2001) a Consiliului Europei ca o oportunitate, o „acoperire europeană" pentru o revizuire radicală a actualei concepţii de studiere a istoriei, inclusiv schimbarea denumirii şi conţinutului disciplinei şcolare. Proiectul lor vizează, mai în detaliu, suprimarea celor două cursuri de bază – *Istoria Universală* şi *Istoria Românilor*, conform cărora este studiată în prezent istoria în şcoli – şi elaborarea unui singur curs (de istorie locală, naţională şi universală) intitulat *Istorie. Curs integrat.*

În vederea discutării respectivei concepţii Ministerul Educaţiei a organizat, în colaborare cu Consiliul Europei, Institutul „Georg Eckert" şi Asociaţia EUROCLIO, mai multe reuniuni de lucru la Chişinău (1996, 2001, 2002), Strasbourg (2000), Braunschweig (2002) etc. Eforturile s-au soldat cu elaborarea câtorva proiecte de curriculum[73], cât şi publicarea, de curând, a primului manual de istorie integrată destinat elevilor din clasele a V-a[74]. Pentru a evita un nou val de nemulţumiri, reacţii şi polemici, Ministerul Educaţiei a decis implementarea graduală a cursului de istorie integrată. Pentru început, în acest experiment „didactic" au fost implicate 50 de şcoli din republică, ca în prezent numărul lor să atingă cifra de 300.

Cum a fost receptată noua concepţie în Republica Moldova? Care este impactul social pe care l-a produs şi în ce măsură alternativa istoriei integrate a reuşit să aducă soluţia de reconciliere şi compromis în dezbaterea privind rescrierea istoriei în Republica Moldova? Acestea sunt întrebările la care vom încerca să răspundem în cele ce urmează. Ţinem să precizăm că expunerea noastră riscă un anumit dezechilibru, dat fiind, pe de o parte, numărul redus al analizelor dedicate curriculei şi manualelor de istorie integrată, şi, pe de altă parte, de natură eminamente locală a acestor critici. Dacă manualele actuale de *Istorie Universală* şi *Istorie a Românilor* au trecut deja mai multe filtre de critică locală[75] şi internaţională[76], analizele consacrate manualelor de istorie integrată rămân încă sumare şi incomplete[76a]. Experţii internaţionali (Consiliul Europei, Asociaţia *EUROCLIO* etc.) specializaţi pe probleme de concepţie şi didactică istorică urmează să se pronunţe asupra acestui nou pachet de instrumente pedagogice, deocamdată doar istoricii locali au luat în creion curriculele şi manualele de istorie integrată.

Analizele lor, după cum vom observa în continuare, reclamă grave carențe la adresa acestui instrumentariu didactic.

Istoria locală – națională – universală: repartiție tematică

Primele amendamente vizează repartiția spațiului tematic pentru istoria locală și națională în raport cu cea regională și universală. Curriculumul la *Istorie. Curs integrat* oferă 5% din spațiul tematic istoriei locale, 35% – istoriei patriei, și 60% istoriei universale[77], manualul acordă și mai puțin spațiu istoriei naționale – „6 lecții din totalul de 42"[78].

Istoricul Anatol Petrencu susține că această repartiție este inoportună și impertinentă în raport cu volumul de subiecte și teme din istoria națională care necesită a fi reabilitate în textura narativă a istoriei școlare. Diminuarea volumului istoriei naționale în cadrul cursului integrat este un act de injustiție față de populația și istoria acestui teritoriu, deposedat deja de pagini însemnate din trecutul său. În opinia reputatului istoric, cele două cursuri complementare – *Istoria Universală* și *Istoria Românilor* –, studiate în paralel în învățământul gimnazial și cel liceal, oferă o viziune integrată și de ansamblu asupra trecutului, iar repartiția spațiului tematic în proporție de 50 : 50 este echitabilă, neutră din punct de vedere didactic și avantajoasă pentru elevii dornici să se familiarizeze cu trecutul lor național și european[79]. O asemenea modalitate de repartiție a spațiului tematic a fost, de altfel, sesizată și apreciată și de către specialiștii în domeniu din țările vecine, în special Ungaria, Bulgaria, România[80].

Istoria locală – națională – universală: modalități de integrare

Al doilea set de amendamente atacă modalitatea de integrare a *istoriei localităților de baștină* și *istoriei patriei* în cursul global de istorie. Intenția frumoasă și constructivă de a oferi elevilor posibilitatea dezvoltării sentimentului de apartenență la spațiul, cultura, civilizația și familia europeană – inspirată din normele europene de redactare a cursurilor de istorie – este însă departe de a fi realizată în mutura actuală a concepției de istorie integrată, susține istoricul Aurelia Felea. Manualul de *Istorie (integrată)* semnat de Corneliu Popovici și Angela Popovici este „o încercare de a particulariza trecutul Republicii Moldova față de restul latinității orientale, tentativă ce amintește de interpretările istoriografice sovietice"[81], decât o modalitate de integrare a istoriei naționale în istoria popoarelor europene. Obiectivul, menționat expres în *Cuvântul introductiv*, de a examina experiențele strămoșilor „în contextul întregii omeniri", rămâne neacoperit tematic, deoarece în întreg manualul, în afară de documentul despre zeul Zalmoxis și a unui enunț despre cetățile din Munții Orăștiei, în compartimentul dedicat culturii antice europene, realizările geto-dacilor (artă, cunoștințe de botanică, medicină, astronomie) nu și-au găsit locul"[82]. Chiar istoria populației autohtone este deposedată de referințele europene. „Autorii acordă atenție unei istorii fragmentate, vaduvită de o concepție integratoare și (...) nu (...) oferă o definiție coerentă și onestă a locului pe care spațiul românesc l-a ocupat de-a lungul istoriei în „spectacolul lumii"[83].

Istoria minorităților și a grupurilor naționale și etnice: modalități de integrare

Un al treilea set de amendamente atacă integrarea istoriei minorităților și reflectarea diversității culturale în cursul de istorie. Manualul de istorie elaborat de C. Popovici și A. Popovici nu oferă însă o „istorie mozaic", cum pretinde obiectivul acestei concepții.

Mai degrabă, cele două manuale distincte de istorie (*Universală* și *a Românilor*) oferă în ansamblu o imagine amplă despre istoria minorităților (ucraineană, rusă, bulgară, găgăuză, evreiască) din Moldova, susține istoricul Igor Caşu, expert UNESCO:

> „Primele manuale de istorie națională apărute la începutul anilor 90 includ aspecte privind soarta sau poziția minorităților etnice în diferite momente ale istoriei. Întrucât națiunile în sensul modern și actual s-au constituit la începutul secolului al XIX-lea, nu putem vorbi nici de minorități etnice în sensul pe care l-au căpătat astăzi aceste colectivități, aspecte privind minoritățile sunt mai frecvente în istoria modernă și, mai ales, în cea contemporană a românilor. Astfel, minoritățile sunt menționate în legătură cu procesul de colonizare a Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când Imperiul Rus a încurajat venirea bulgarilor, găgăuzilor, germanilor și altor etnii în sudul provinciei ca urmare a retragerii în Crimeea a tătarilor din regiune. Acești coloniști s-au bucurat de unele privilegii economice și de alta natură, așa cum au procedat și alte imperii în decursul istoriei. În secolul al XX-lea, minoritățile sunt menționate mai ales în contextul evenimentelor majore care au marcat istoria provinciei, precum ar fi anii 1918, 1940, 1944, dar și situația acestora în România interbelică și sub regimul sovietic. În legătură cu anul 1918, se menționează că o parte însemnată a reprezentanților

minorităților din Sfatul Țării s-au abținut de la votul privind unirea Basarabiei cu România, faptul explicându-se prin nesiguranța acestora privitor la statutul lor în cadrul noului stat. În 1940, unele minorități, în speță evreii, au întâmpinat cu entuziasm anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică. După 1944, minoritățile locale au căpătat privilegii importante, mai ales cele care au adoptat rusa drept limbă de comunicare și de educație. Aceste momente au fost incluse în manuale nu pentru a denigra minoritățile etnice din Moldova, ci pentru că aceasta a fost realitatea istorică și astfel ei trebuie să înțeleagă mai bine prezentul."[84]

Diversitatea culturală, comprehensiunea mutuală, istoria minorităților – criterii larg promovate de Consiliul Europei – își găsesc, deci, reflectarea în conținutul textual și iconografic al manualelor *Istoria Universală* și *Istoria Românilor*. Momentul a fost, de altfel, consemnat și de Gisèle Dessieux, specialist în probleme de didactică istorică, expert al Consiliului Europei și al Băncii Mondiale, care menționa că „valorile democratice, dimensiunea europeană a programelor, locul recunoscut minorităților în istoria națională, contribuția la înțelegerea mutuală – aceste criterii îmi par a fi respectate în tratarea celor două programe de istorie"[85].

Istorie integrată: impact social și perspective didactice

Este greu să pretindem o analiză amplă și profundă a impactului pe care experimentul *Istorie integrată* l-a produs asupra evoluției disciplinei istorice în Republica Moldova și cu atât mai mult asupra formării conștiinței istorice a tinerilor. O atare analiză necesită ample investigații și sondaje sociologice, care lipsesc deocamdată din dosarul „experimentului». Cu excepția A.N.T.I.M., care a realizat o anchetă cu profesorii de istorie din diverse școli din republică, guvernul nu a întreprins nici o investigație prealabilă (sau paralelă) desfășurării experimentului prin care să testeze necesitatea implementării cursului integrat de istorie și să interogheze opinia publicului consumator de produse istorice (elevi, profesori) asupra acestei noi concepții[86]. Datele prezentate mai jos sunt mai degrabă niște schițe, formulate în baza minianchetei pe care am realizat-o la nivel personal în scopuri de cercetare științifică, în decursul lunii iulie 2005. Ele ar putea sugera câteva piste de interpretare a impactului produs de experimentul *Istorie integrată*, dar, precizăm, nu pretind exhaustivitate.

Ca fiece experiment, concepția de *Istorie integrată* a avut atât efecte pozitive cât și adverse. Pozitive – întrucât a antrenat societatea moldovenească și echipa de dascăli să se deschidă spre diversitățile și inovațiile pe care un curs de istorie poate să le întrunească. Pozitive – întrucât permite constituirea unor opinii și luarea unei decizii, în perspectivă comparată, prin confruntare cu alte repere de referință.

„...noi experimentăm atâtea cursuri și, poate, ar fi bine să experimentăm și cursul de istorie integrată, ca să putem zice: *aici e bine și aici nu e bine*"[87] „...sau, că e mai mult rău decât bine."[88]

Efectele adverse se manifestă prin faptul că noua concepție, fiind realizată în grabă, oferă elevilor „experimenți" un curs ce comportă o panoplie de carențe de ordin științific, didactic, conceptual, asupra cărora am insistat puțin mai sus. Efectele adverse comportă și o nuanță perversă, deoarece experimentul, impus într-un climat conflictual, a semănat și mai multă discordie, rivalitate și ură în sânul breslei dascălilor de istorie; cei care au acceptat să conducă experimentul în clase nu și-au însușit un discurs de motivație prin care să-și apere opțiunea, de cele mai multe ori ei refuzând, pur și simplu, să divulge faptul că s-au implicat în experiment[89], în timp ce colegii de pe „cealaltă parte a baricadei" i-au etichetat deja cu marca de „lași" sau „trădători".

„Voi luați o poziție ostilă prin faptul că nu vreți nici măcar să implementați cursul. Experimentați și vedeți. Dar iarăși, cum sunt tratați cei care experimentează cursul? Poate lumea nu-ți spune în față că ești un laș și un trădător, dar asta se înțelege."[90]

Situația devine și mai dureroasă în măsura în care rivalitățile politice care condiționează rupturile în sistemul de învățământ istoric au atacat relația afectivă pe care istoricii o întrețin cu disciplina de predare, în detrimentul imaginii acestei nobile științe despre om.

„Situația în învățământul istoric din Moldova a fost întotdeauna atât de vulnerabilă și maleabilă la schimbările politice, profesorii de istorie sunt atât de hărțuiți și bulversați, încât, sincer vă spun, dacă ar fi să aleg o altă facultate, aș face-o cu siguranță, în pofida atașamentului pe care îl am față de istorie și de trecutul neamului meu."[91]

„...istoricii în general trec prin schimbări mari, dar aș vrea ca după atâția ani de muncă să mă simt bine, comod, în sensul că am adunat materiale, posed mecanismele de predare, cunosc finalitățile, să mă lase să ajung cu copiii împreună la ele. Aceste schimbări îmi provoacă stresuri mari... suntem deja obosiți... pe de altă parte, mai bine alegeam altă facultate, vă spun sincer."[92]

Şirul expunerilor poate, bineînţeles, continua. Din considerente de spaţiu, ne vom opri însă aici, oferind loc câtorva concluzii ce reies din analizele întreprinse de noi, şi credem că ele vor incita lectorul la o reflecţie mai profundă asupra fenomenului rescrierii istoriei în contextul edificării naţional-statale din Republica Moldova.

CONCLUZII. EDIFICAREA NAŢIONAL-STATALĂ ŞI RESCRIEREA ISTORIEI OFICIALE ÎN MOLDOVA POSTSOVIETICĂ

În ochii observatorilor externi, puţin familiarizaţi cu trecutul şi istoria micuţei republici sovietice, fenomenul naţional de la răscrucea anilor 80–90 ai secolului trecut părea oarecum paradoxal, or, spre deosebire de celelalte republici sovietice care râvneau la vechile lor identităţi – ucraineană, letonă, estonă, georgiană, armeană etc. –, moldovenii negau o identitate moldovenească şi aclamau originile lor româneşti. Fenomenul avea să devină însă şi mai evident în anii care au succedat dezintegrării imperiului sovietic. Contrar a ceea ce credeau şi la ceea ce se aşteptau majoritatea observatorilor din exterior – Basarabia se va uni cu patria-mamă, România –, prima îşi proclamă independenţa statală şi persevereză pe drumul statalităţii deja al cincisprezecelea an. Independenţa şi statalitatea nu sunt probe uşoare pentru tânărul stat, care nu a mai cunoscut niciodată în istoria sa o astfel de experienţă[93]. Dincolo de fragilitatea statală, de deteriorarea constantă şi vertiginoasă a economiei, Moldova este măcinată de convulsii identitare care fac din tânăra republică, cum avea să observe cu multă suplеţe sociologul francez Rose-Marie Lagrave, o naţiune ce se caută[94].

Edificarea naţională se adevereşte a fi o întreprindere dificilă, or, statul moldovenesc este extrem de divizat (teritorial, etnic, politic) în acest moment de ruptură istorică sau, altfel spus, de tranziţie. În estul ţării, râul Nistru a fost transformat într-o frontieră politică militarizată ce separă autoproclamata republică nistreană – *un muzeu în aer liber al comunismului sovietic*, cum avea să titreze *Le Monde*[95] – de restul Moldovei, iar în sud, minoritatea găgăuză aspiră la autonomia completă a unităţii teritorial-administrative *Gagauz Yeri*. *Etnobarometrul* din noiembrie 2005 subliniază această scindare pe principii etnopolitice ale societăţii moldoveneşti şi confirmă ipoteza conform căreia în Republica Moldova *există un potenţial diferit în modul de a defini propria identitate şi identitatea celorlalte grupuri etnice; grupurile etnice din Republica Moldova sunt în mare măsură enclavizate, existând destul de puţine valori comune, capital social scăzut, puţine schimburi şi puţină comunicare între ele*[96].

În timp ce minorităţile naţionale persevereză în tendinţa de enclavizare etnopolitică în cadrul statului moldovenesc, populaţia autohtonă majoritară se defineşte printr-o confuzie, chiar printr-o *criză identitară*. Jurnalistul Philippe Stroot preciza în *Curierul balcanic* că „dacă există vreun subiect care suscită mare perplexitate la un prieten de-al Moldovei din străinătate, acest subiect este tocmai conflictul care divizează moldovenii privind maniera în care ei îşi numesc limba naţională şi identitatea lor”[97].

După cum ne asigură M. Hroch[98], nici unul din cele două naţionalisme – *românesc* şi *moldovenesc* – nu şi-a însuşit o *poziţie hegemonică* în societatea moldovenească, datorită căreia ar coaliza elitele şi masele în jurul unui obiectiv naţional comun. Naţionalismul românesc, popular în primii ani de independenţă, a cedat rapid în faţa unui naţionalism moldovenist revigorat de un puternic val de *memorie comunistă*, dacă acceptăm aserţiunea lui Bronislaw Geremek, care afirma că „în Europa Orientală memoria comunismului nu a disparut odată cu comunismul”[99]. Moldova a păşit astfel în secolul al XXI-lea măcinată de puternice fricţiuni identitare, de problema care se centrează pe absenţa îngrijorătoare a unui compromis social cu privire la „chestiunea naţională”. Elitele politice şi cele intelectuale nu au aceeaşi definiţie (viziune) despre *proiectul naţional* şi despre *proiectul de viitor* (Ortega Y Gasset – „naţiunea este un proiect de viitor” al Moldovei).

Aceste realităţi ne obligă să formulăm câteva interogaţii. Cât de viabil poate deveni un proiect naţional avansat de autorităţile politice, atunci când elitele culturale nu sunt dispuse să-l susţină? Va reuşi statul moldovenesc, cu instituţii falimentare şi funcţionari corupţi şi coruptibili, cu resorturi simbolice fragile, să-şi ralieze comunitatea de cetăţeni în jurul ideii de *patriotism moldav*? Va reuşi, în cele din urmă, o identitate naţională moldovenească să fuzioneze cu ideea de cetăţean moldav şi să mobilizeze imaginarul naţional al moldovenilor?

Întrebările depăşesc evident cadrul de analiză propus în prezentul articol. Ele însă constituie porţile pe care le deschide acest studiu, iar o privire mai

profundă asupra lor ne va permite să observăm „starea națională" în care se găsește tânăra republică moldovenească la un deceniu și jumătate de la ieșirea sa din lagărul sovietic.

Acceptând concluzia că Republica Moldova este un stat nou în căutarea identității naționale, nu este greu să înțelegem de ce elitele politice moldovenești tind să controleze producția istorică și să-și apropriez școala (învățământul) ca un apanaj exclusiv pentru derularea proiectului național. Ceea ce leagă istoria de politic în interiorul unui stat-națiune (sau a unuia care tinde să devină) este tocmai veriga *identității naționale*, iar, așa cum spunea antropologul Vintilă Mihăilescu, „discursul despre identitate creează identitate și acest discurs este discursul puterii"[100]. În situația în care statul tinde să-și creeze o națiune, discursul politic va face mereu recurs la trecut, la istorie, la simboluri, la memorie, or, acestea par a fi (s-au dovedit a fi cel puțin până acum) verigile forte ale lanțurilor care sudează solidaritățile colective, inclusiv patriotismele și conștiința națională.

În inerția experienței trăite sub regimul sovietic, ne-am obișnuit să credem că trecutul și istoria suportă tentative de uz și abuz doar în cazul regimurilor totalitare, autoritare, dictatoriale, aserțiune care, în virtutea veridicității sale, nu este totuși completă. Istoria oferă suficiente exemple când într-o democrație funcțională trecutul este „pus sub supraveghere" (Marc Ferro, 1985), fie de un partid ajuns la guvernare pe cale democratică, dar care susține un puternic mesaj ideologic și manifestă tendințe autoritare (guvernul de extremă dreaptă al lui Ariel Sharon în Israel sau cel din India, instaurat în 1998), fie de interesele care configurează mecanismele întreprinderii intelectuale în cadrul unei societăți[101].

Cazul Moldovei postsovietice exprimă, în opinia noastră, punctul de incidență a celor două forme – totalitară și democratică – de subordonare a producției istorice și de reinterpretare a trecutului. Pe de o parte, în Moldova observăm reminiscențe explicite ale mecanismelor comunist-sovietice de reconfigurare și supraveghere a istoriei: încercarea puterii de a reorienta dezbaterea academico-istorică (în ultimii ani președintele Vladimir Voronin a înregistrat o serie de intervenții pe subiecte istorice cum ar fi, spre exemplu, problematica complexă și suficient de spinoasă a *originii statului moldovenesc*[102], iar exemplul poate fi extins și pe seama unor deputați comuniști – Victor Stepaniuc[103], Eugenia Ostapciuc etc.); instituirea monopolului statului asupra procesului de scriere a istoriei școlare (numirea de către Ministerul Educației a autorilor însărcinați să elaboreze programele școlare și manualele relative la noul curs de *Istorie integrată*, omiterea caracterului competitiv al scrierii manualelor școlare de istorie prin evitarea probelor de concurs, marginalizarea societății civile la acest proces); periclitarea accesului unor manuale „incomode" partidului de guvernământ în circuitul școlar prin neincluderea lor în lista manualelor aprobate de minister (cazul manualelor de *Istoria Universală* și *Istorie a Romanilor* pentru clasele a VIII-a și a IX-a) și, respectiv, nici în schema de închiriere. Pe de altă parte, forme noi, tipice regimurilor democratice, de „colonizare" a disciplinei istorice, încep să prindă contur: sprijinirea finaciară din fondurile bugetului de stat a unor producții istorice, de natură didactică în mod particular, în defavoarea altor manuale și lucrări cu caracter istoric; încercarea de diminuare a transparenței procesului de elaborare și editare a manualelor școlare (exemplul curriculelor și manualelor de *Istorie integrată*), prin respingerea presei și a altor mijloace de informare în masă[104].

În plan „ideologic" cazul literaturii istorice didactice din Moldova postsovietică traduce o luptă a „clasei" cu „națiunea". În cursul de *Istorie a Moldovei* sau, mai recent, în cel de *Istorie. Curs integrat,* autoritățile politice aflate la guvernare, succesoare directe ale cadrelor de „aparatcici" și nomenclaturiști sovietici, iar în acest sens purtătoare fidele a memoriei oficiale a comunismului sovietic, promovează resorturile ideologice care au stat la baza proiectului moldovenist stalinist din epoca sovietică. Curriculumul de *Istorie integrată* pentru clasele a IX-a și a XII-a (autor Sergiu Nazaria) excelează în subiecte de tipul „instaurarea sistemului comunist în Rusia", „mișcarea națională și revoluționară din ținutul nostru în anul 1917", „formarea R.S.S. Moldovenești", reinstaurarea sistemului sovietic în Moldova și evoluția lui în anii 1944–1953: colectivizarea, industrializarea și „revoluția culturală" etc.

Situația crispează însă dorințele și tendințele istoricilor *reformiști* de a revizui „inventarul ideologiei staliniste" din producția istoriografică moldovenească. Ei nu pot fi de acord cu acest proiect național, întrucât, conform opiniei lor, el atentează la „adevărul istoric" (valoare supremă într-un act de legitimare a puterii politice); atentează la deontologia profesională a istoricului, „provocându-l" la *mințire* prin omitere sau hiperbolizare (procedeu narativ aflat în subordinea mecanismelor de mitificare și mistificare), la *pervertire* a trecutului (prin „mise en sens") și interpretare tendențioasă.

Depăşind perioada sovietică, caracterizată prin limitarea definitivă a liberei expresiuni şi instaurarea monopolului statului-partid asupra producţiei istorice[105], şi păşind încet spre un regim democratic, fragil încă, evident, dar în care unele dintre instrumentele de bază ale democraţiei au început să funcţioneze (pluralismul politic, libertatea expresiei, drepturile omului etc.), istoricii moldoveni se simt mai protejaţi în munca lor de „descoperitori", „făuritori" şi „dătători de sens" trecutului, fără a se vedea obligaţi să pervertească trecutul pentru a răspunde unor deziderate politice, ideologice sau naţionale.

Pentru istoricii reformişti, numiţi în anumite cercuri însă şi *românişti*, românismul (apartenenţa basarabenilor la naţiunea română) nu intervine în operele lor ca un deziderat politic sau naţional, ci tocmai ca un adevăr ştiinţific, adevăr istoric (oprimat, omis de ideologia sovietică), care se impune acum ca rezultat al lucrului demistificării, recuperării, restituirii, reconceptualizării, regândirii, reinterpretării trecutului.

Caracterul etnonaţional „românesc" al moldovenilor reabilitat de istoriografia moldovenească postsovietică intimidează autorităţile preocupate să dea statului moldovenesc o imagine naţională cât mai aproape de interesul de stat şi plasează „istoricii români şti" într-o poziţie „ingrată", conform afirmaţiilor preşedintelui moldovean, Vladimir Voronin, ceea de a „educa în şcolile moldoveneşti patrioţi pentru statul vecin", ori, altfel spus, *de a servi interesul naţional al statului vecin în detrimentul interesului naţional şi politicii de edificare statală a noii republici moldoveneşti*.

În cadrul acestui studiu ne-am fixat atenţia în special pe climatul sociopolitic care însoţeşte procesul de elaborare şi editare a noilor manuale relative la cele două concepţii discutate în prezent în Republica Moldova. Reperând principalele blocuri de critici adresate celor două tipuri de manuale şi programe şcolare, am încercat să observăm în ce măsură conflictul sociopolitic legat de identitate şi naţiune reconfigurează strategia educaţiei istorice în Republica Moldova şi în ce măsură el influenţează, modelează sau deformează textura narativă şi tematică a discursului istoric oficial integrat în manualul şcolar de istorie.

Astfel, studiul nostru confirmă ipoteza conform căreia istoriografia şcolară exprimă dualitatea discursului identitar-naţional vehiculat de elitele istorice şi politice, dar se impune totuşi o precizare cu privire la faptul că discursul „proromânesc" şi-a păstrat autoritatea şi chiar o anumită constanţă în spaţiul şcolar. Cum se explică acest fenomen? Istoricii Jocelyn Létourneau şi Bogumil Jewsiewicki arată că, „în general, elita intelectuală, recunoscută ca producătoare de *sens comun*, caută să definească, să formalizeze şi să axiomatizeze parametrii identitari, memoriali şi conviviali în care un colectiv se recunoaşte, se regăseşte şi se reconciliază. A şti însă în ce măsură şi cu concursul căror circumstanţe această întreprindere de „definire" funcţionează efectiv este întrebarea care face trimitere la alt ordin de probleme, în special cele legate de raportul de forţe politico-sociale care prevalează în interiorul unei societăţi, de modalităţile de înscriere a actorilor în structurile publico-mediatice, de puterea intermediarilor culturali în propagarea discursurilor concurenţiale în interiorul unui spaţiu social"[106].

În societatea moldovenească istoricii filoromâni ocupă majoritatea câmpului istoric. Ei s-au unit atât în cadrul Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova (A.I.R.M.), Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici (A.N.T.I.M.), celor trei facultăţi de istorie de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău şi Universitatea Liberă Internaţională din Moldova şi Catedrei de istorie de la Universitatea de Stat din Cahul cât şi în jurul unui nucleu important al instituţiei care în timp şi-a însuşit marca de producătoare „legitimă" a discursului istoric – Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ei sunt foarte activi în plan social; de exemplu, A.I.R.M. organizează zeci de conferinţe naţionale şi internaţionale, congrese, seminare, reuniuni de lucru la care participă sute de profesori de istorie. Acest grup activ de istorici încarnează „jandarmul" care sesizează fiecare mişcare a puterii de a se infiltra în „afacerile ştiintei istorice". Istoricii din această zonă semnează la lista de coordonatori ai grevei din 1995, ai mişcărilor de protest din 2002, cât şi la multiple sesizări individuale şi colective la încercările Ministerului Educaţiei de a legifera noul curs de *istorie integrată*. Ei îşi alimentează autoritatea simbolică din statutul de „exegeţi ai adevarului istoric", reclamat din profesiunea pe care o exercită şi care, prin definiţie, oferă istoricului „dreptul de veto" decisiv în cadrul dezbaterilor sociopolitice pe subiecte istorice. Dar şi mai mult, succesul lor în propagarea românismului se datorează „contactului direct" pe care dascălii îl întreţin cu discipolii în cursul orelor de istorie. Cum avea să menţioneze profesorul Z „când comisiile ministeriale pleacă, uşa se închide, eu ramân singur în faţa discipolilor mei şi nimeni, nimic,

nici o ideologie, nici un ordin ministerial, nici o autoritate publică sau politică nu este în stare să denatureze relația pe care o întrețin cu elevii mei, nici mesajul pe care am să-l comunic"[107]. În acest sens, cazul moldovenesc nu derogă cu nimic de la ceea ce Suzanne Citron releva drept concluzie pentru contextul francez și european: „Manualele școlare sunt martorii manierei în care autorii interpretează programa oficială. Acceptându-le ca instrumente puse la dispoziția profesorilor de istorie, este totuși greu să credem că ele reflectă totalmente mesajul care a fost difuzat în clasă"[108]. Conchidem deci că rolul istoricului, a profesorului de istorie, în calitate de intermediar cultural, este esențial în întreprinderea de redefinire, reconfigurare și difuzare a referințelor memoriale și identitare ale unei colectivități prin intermediul discursului despre trecut.

Căderea regimului totalitar sovietic a permis istoricilor moldoveni înrolarea într-un demers istoriografic colectiv, care, absolvindu-se de canoanele impuse de politica și ideologia sovietică, a condus inevitabil la restituirea și reabilitarea referințelor memoriale și identitare românești, revendicate de o bună parte a moldovenilor de la est de Prut. Demersul, dacă ne este permisă intervenția, apare legitim, în măsura în care știm că documentul istoric face legea scrisului și restituirii istorice și dacă acceptăm axioma conform careia istoria, fie în forma să narativă, scrisă sau imprimată în cultura materială, este întâi de toate expresia memoriei colective și a reprezentărilor pe care colectivitatea le posedă despre trecutul său comun. Un *bagaj documentar* și un *bagaj memorial* relevante – iată, deci, care sunt „ingredientele" de bază de la care pornește întreprinderea intelectuală de „mise en narration" și de „mise en sens" a trecutului. Grație reușitei actului interpretativ, restitutiv, reparatoriu și recuperatoriu, acest bagaj documentar și memorial poate fi tradus într-o formulă istoriografică ireproșabilă, onorabilă, fericită și adecvată, fără a trăda fondul semantic al trecutului, capabilă să ofere comunității „dreptul" de a-și trăi armonios prezentul (iertând inegalitățile trecutului și reconciliindu-se cu experiențele dureroase) și de a *trece în viitor*, ca să invocăm aici, într-o ultimă repriză, celebra expresie a lui Jocelyn Létourneau.

NOTE

[1]A se vedea un studiu mai amplu despre teroarea regimului totalitar sovietic în *Impactul trecutului totalitar asupra noilor democrații din Europa Centrală și de Est*. Materialele Simpozionului internațional, 1–2 iulie 1999, Editura Arc, Chișinău, 2000.

[2]Sugerăm la problematica „lucrului memoriei" trilogia excepțională a filozofului francez Paul Ricoeur, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oublie*, Seuil, Paris, 2000, tradusă recent în română: Paul Ricoeur, *Memorie, Istorie, Uitare*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.

[3]Conform unei anchete sociologice realizate de Yuri Levada, la puțin timp după dezintegrarea statului sovietic, 53% din georgieni și armeni, 32% din moldoveni și uzbeci își apropriau *trecutul și istoria* pentru a defini ideea de națiune. Pentru 60% din moldoveni, 53% din georgieni, armeni și azeri, 51% din lituanieni și cazahi *limba națională* constituia un simbol al solidarității etnice – Y. Levada, *L'homme soviétique ordinaire*, Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1993; *Etnobarometru – Republica Moldova – 2005*, realizat de Institutul de Politici Publice în colaborare cu centrul IMASinc – www.ipp.md. (în continuare – *Etnobarometru RM – 2005*...) relevă că 51% din moldoveni își definesc identitatea etnică și națională pe principii de sânge (să aibă părinți moldoveni/români), în raport cu limba (20%), istoria și obiceiurile (8%). Situația este similară și pentru celelalte minorități naționale din Moldova – ucraineni, găgăuzi, evrei și chiar ruși, națiunea cea mai susceptibilă să-și însușească identitatea omului sovietic. Rușii din Moldova, în proporție de 40 la sută, își definesc identitatea pe principii de sânge (să aibă părinți ruși), lingvistice (27%) și în funcție de tradiții și obiceiuri (21%).

[4]Oleg Serebrian, *Va exploda Estul? Geopolitica spațiului pontic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 88.

[5]Alain Choppin, *Manuels scolaires. Histoire et actualité*, Editura Hachette, Paris, 1992, p. 19.

[6]În 2000, la Editura Boréal din Montréal, istoricul canadian Jocelyn Létourneau publica un mănunchi de reflecții excepționale cu privire la problematica „rescrierii trecutului din perspectiva viitorului", iar titlul inspirat al lucrării – *Passer à l'avenir* – avea să consacre domeniului istoric una dintre cele mai îndrăgite metafore.

[7]A consulta un dosar mai amplu despre realizările românismului în Basarabia în lucrarea lui Andrei Stoiciu, *Fiction et réalité identitaire. Le cas de la Bessarabie*, Editura Humanitas & Libra, Montreal, 1995, capitolul *Reunification culturelle*, p. 199–217.

[8]„Identitatea națională moldovenească" a basarabenilor exprimă convingerea ideologică a liderului de la Kremlin, I. Stalin, că moldovenii nu sunt români. În plan academic, „teoria moldovenismului" reprezintă un artefact politico-ideologic elaborat la Moscova care viza în principal punerea în valoare (alteori fabricarea) diferenței etnice dintre moldoveni și români. Ulterior, ideologia „moldovenismului" a adoptat și argumente care susțineau originea slavă a populației autohtone din Moldova transpruteană. Scopul politic urmărit de această întreprindere de „construcție identitar-națională" urmărea inserția în mentalul colectiv al

basarabenilor a ideii de diferență și de non-apartenență la România, statul de la care U.R.S.S. a anexat teritoriile dintre Prut și Nistru. O identitate moldovenească, construită prin confruntarea cu imaginea negativă a vecinului de la vest, trebuia să prevină o explozie a conștiinței românești a moldovenilor din U.R.S.S. și să dezvolte resorturile ideologice ale unei „națiuni moldovenești" susceptibilă de integrare în marea familie sovietică și de fuzionare cu celelalte popoare ale U.R.S.S.

[9]*Etnobarometru RM – 2005...*

[10]Oleg Serebrian, *România–Republica Moldova: un deceniu de diplomație*, comunicare prezentată în cadrul conferinței internaționale *Basarabia între trecut și viitor*, 27–28 martie 2001, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", București.

[11]În proporție de 95 la sută moldovenii din Republica Moldova declară că sunt mândri de faptul că s-au născut în Moldova, 94% afirmă că ar vrea să-și sprijine țara, chiar dacă lucrurile nu merg bine – *Etnobarometru RM – 2005...*

[12]Tinerii moldoveni nu se mai simt intimidați de „accentul" lor, ba chiar îl valorizează cu mândrie în discuție cu semenii din România. Ei partajează cu colegii lor români aceiași eroi istorici (Burebista, Decebal, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul), dar se mândresc cu echipele naționale de fotbal, cu bucatele tradiționale tipice statului pe care îl reprezintă – ciorba de burtă la români și zeama moldovenească la moldoveni –, cu bancuri relative la stereotipurile proprii celor două comunități, cu artiștii și interpreții din fiecare stat. Succesul internațional al trupei *O-Zone*, mediatizat de presa internațională prin sintagma „grup românesc", a stârnit nemulțumiri în rândul moldovenilor, care s-au simțit deposedați de mândria pentru statul lor, și chiar în rândul membrilor formației.

[13]*Etnobarometru RM - 2005...*

[14]Ion Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului basarabean.* Editura Arc, Chișinău, 2004 (în continuare – *Istoricitatea...).*

[15]Andrei Eșanu, *„Schimbarea la față" a istoriografiei din Republica Moldova (1989–2002)*, în *Destin românesc*, nr. 1, 2003, p. 7–25.

[16]Alexandru Zub, *Basarabia în căutarea identității: excurs istoriografic*, în Al. Zub, Fl. Solomon (coord.) *Basarabia, dilemele identității,* Iași, 2001, p. 11–20 (în continuare – *Basarabia: dilemele...*); idem, *Impasul reîntregirii*, Iași, 1998.

[17]Vladimir Solonari, *Narative, Identity, State: History Teaching in Moldova* în *East European Politics and Societies*, vol. 16, No. 2, p. 414–445.

[18]Igor Șarov, Galina Gavriliță, *Problema identității naționale în manualele de istorie din Republica Moldova*, 1990-2000, în *Basarabia, dilemele...*, p. 83–97.

[19]Sergiu Musteață, *Curriculumul Național și manualele de istorie din Republica Moldova: realizări și perspective. Studiu de caz: ciclul liceal Istoria Românilor (X–XII)*, în *Didactica Pro*. Revista de Teorie și Practică Educațională, Chișinău, nr. 3 (13), iunie 2002, p. 65–69.

[20]Wim van Meurs, *History textbooks in Moldova*, Council of Europe, Strasbourg, 2003.

[21]Gisèle Dessieux, *Sur quelles critéres apprécier un manuel? L'exemple des prototypes de manuels moldaves*, în *Internationale Schulbuchforshung*, nr. 20 (1998).

[22]Valentina Haheu, Nina Petrovschi, *Implementarea Curriculum-ului de istorie în școală*, în *Cugetul*, nr. 4, 1999, p. 42–44.

[23]Notăm că aceste trei sintagme au constituit referințele de bază în pachetul de revendicări identitare din timpul mișcării de renaștere națională din Basarabia.

[24]Gheorghe Postică, *Valurile lui Traian și arheologia*, în *Literatura și Arta*, 1988, 8 septembrie; Ion Hâncu, *Cine sunt strămoșii moldovenilor?* Editura Știința, Chișinău, 1990, p. 40; I. Hâncu, Gh. Postică, *Despre greșeli evidente și falsificări intenționate din istoria veche a Moldovei*, în *Pagini de istorie*, Chișinău, 1991, p. 3–17; a se vedea de asemenea *Interviu cu arheologul Ion Hâncu*, în revista *Limba română*, Iași, 2001, p. 4.

[25]Pavel Parasca, *Despre drapel, istorie și bunăvoință*, în *Moldova socialistă*, 1989, 16 aprilie; Ion Țurcanu, *Tricolorul în lumina datelor istorice*, în *Literatura și Arta*, 1989, 15 iunie; Vladimir Mischevca, *Culorile istoriei sau despre steagurile Moldovei*, în *Învățământul public*, 1989, 11 octombrie.

[26]Jean Nouzille, *La Moldavie. Histoire tragique d'une région européenne*, Editura Bielier, Paris, 2004; *The tragic plight of a border area: Bassarabia and Bucovina*, Humbold State University, Los Angeles, 1983; Franco Trandafilo, *Bessarabia, terra di dolore. Storia del secolare conflitto ruso-romeno*, Roma, 1941.

[27]Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1992.

[28]Alexandru Zub, *Un destin tragic. Basarabia*, în Al. Zub, *Impasul reîntregirii*, Iași, 1998, p. 31–33 (în continuare, *Impasul...*)

[29]Mihai Cimpoi, *Basarabia sub steaua exilului*, Editura Viitorul românesc, Chișinău, 1994.

[30]Paul Cernovodeanu, *Basarabia, drama unei provincii în context politic internațional*, Editura Albatros, București, 1993.

[31]Ion Șișcanu, *Răpluirea teritorială a României. 1940*, Editura Civitas, Chișinău, 1998; idem, *Raptul Basarabiei*, Editura Ago-Dacia, Chișinău, 1993; Alexandru Duțu, Maria Ignat, *1940: drama României. Rapt și umilință*, Editura Universul Dalsi, București, 2000.

[32]Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia. 1918–1940*, Junimea, Iași, 1991.

[33]Nicolae Cibotaru, *Basarabia și lupta pentru unitatea națională a românilor în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Cugetul*, nr. 3, 1998, p. 3–8.

[34]Spunem și invocăm drept exemplu comunitatea savantă, întrucât vorbim în limitele acestui studiu de discursul istoric savant. Totuși, precizăm că această retorică este proprie și grupului național de referință, comunitatea românilor basarabeni, în cazul nostru.

[35]Alexandru Zub, *Impasul reîntregirii*, Iași, 1998.

[36]Sub acest titlu a fost lansată expoziția consacrată victimelor regimului totalitar sovietic din Moldova la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2 iulie 1999.

[37]*Doruri latente. Culegere antologică de texte*, Chișinău, Editura Civitas, 2000 (în continuare, *Doruri latente...*)

[38]Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică*, Editura Politeea – SNSPA, București, 2004, p. 47.

[39]Gheorghe Buzatu, *Așa a început holocaustul împotriva poporului român*, Editura Majadahonda, București, 1995.

[40]Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 107.

[41]Anatol Petrencu, *Exterminarea basarabenilor sub regimul ocupației sovietice (1944–1945)*, în *Arhivele totalitarismului*, anul VI, nr. 18.

[42]Elena Şişcanu, *Represiunile bolşevice împotriva ţăranilor basarabeni între anii 1944-1948*, în *Instaurarea comunismului între rezistenţă şi represiune*, FAC, Bucureşti, 1995, p. 66–74; Anatol Petrencu, *Deportarea populaţiei româneşti din Basarabia şi alte crime ale autorităţilor sovietice, săvârşite în iunie–iulie 1941*, în *Instaurarea comunismului...*, p. 359–363; Mihai Gribincea, *Deportările staliniste în Basarabia*, în *Sub povara graniţei imperiale*, Editura Recif, Chişinău, 1993 (în continuare, *Sub povara graniţei...*).

[43]Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R.S.S. Moldovenească*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000; Elena Negru, *Politica etnoculturală în R.A.S.S. Moldovenească (1924–1940)*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003; Adrian Pop, *Componente ale politicii de deznaţionalizare în Moldova Sovietică*, în *Sub povara graniţei...*

[44]*Голод в Молдове (1946–1947). Сборник документов* (coord. Gh. Rusnac, I. Şişcanu, A. Ţaran), Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993; *Fărâma cea de pâine. Foametea din Moldova Sovietică în primii ani de după război* (coord. I. Lupan), Editura Cartea Moldovenească, Chişinău, 1990.

[45]Deşi în România şi în Occident problematica rezistenţei la comunism era atinsă tangenţial de câteva reflecţii (*Basarabia dezrobită. Drepturi istorice, nelegiuiri bolşevice, înfăptuiri româneşti*, Institutul de Arte Grafice „Marvan", S.A.R., 1942; *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations*, Editura Minard, Paris, 1967 ; George Cioranescu, *Bessarabia disputed land between East and West*, Ion Dumitriu-Verlagwerkstatt, München, 1985; *Rezistenţa anticomunistă în Basarabia. Un colonel sovietic despre recruţii Basarabiei*, în *Stindardul*, nr. 78–79, 31 ianuarie 1964), ea absenta cu desăvârşire din lista preocupărilor istoriografiei moldoveneşti sovietice. Notăm contribuţia considerabilă la umplerea acestui gol istoriografic adusă de istoricul Elena Postică (*Rezistenţa antisovietică în Basarabia*, 1944–1950, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1997), căreia i se datorează de asemenea şi inspirata iniţiativă de a lansa curentul istoriei orale în Basarabia. Astfel, sub coordonarea Elenei Postică apar patru volume excepţionale de *Cartea memoriei*, Chişinău, vol I – 1999, vol. II – 2001, vol. III – 2004, vol. IV – 2005. A se vedea de asemenea: Ion Ţurcanu, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice. 1944–1953*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000; Veronica Boldişor, *Tovarăşe KGB, unde l-ai îngropat pe tata?* şi *Noi am fost şi am murit patrioţi ai neamului românesc*, în *Doruri latente...*, p. 97–101 şi, respectiv, 89–96; Mitru Ghiţiu, *Unele aspecte din mişcarea de rezistenţă antisovietică în Basarabia postbelică*, în *Analele Sighet*, 1995, p. 202–212.

[46]La 28 iunie 1990, în cadrul unei reuniuni ştiinţifice internaţionale, istoricii moldoveni, susţinuţi de întreaga clasă intelectuală, denunţau clauzele secrete ale pactului germano-sovietic şi condamnau repercusiunile sale asupra destinului Basarabiei.

[47]M. Dogotaru, *Studierea legăturilor dintre popoarele Uniunii RSS la lecţiile de istorie a Moldovei*, în *Învăţătorul sovietic*, nr. 11, 1980, p. 35.

[48]Ion Ţurcanu, *Istoricitatea...*

[49]*Demistificarea şi remistificarea istoriei. Materialele dezbaterilor naţionale*, Editura Pontos, Chişinău, 2000.

[50]Ion Ţurcanu, *Istoricitatea...*, p. 82–102.

[51]Conform istoricului Ion Ţurcanu, autorul făcea referire la manualul de *Istorie a R.S.S. Moldoveneşti*, semnat de D. Dragnev şi P. Sovetov – Ion Ţurcanu, *Istoricitatea...*, p. 100.

[52]Ion Stafii, *Manualul de istorie*, în *Literatura şi arta*, 1988, 6 octombrie.

[53]Boris Vieru, *Vom avea în sfârşit un manual de istorie a Moldovei?*, în *Literatura si Arta*, 1989, nr. 18.

[54]*Avem istorici, dar nu şi cărţi de istorie*, în *Literatura şi Arta*, 1989, 26 ianuarie.

[55]Procesul de tranziţie s-a dovedit a fi unul extrem de anevoios şi dificil, ne mărturiseşte istoricul Gh. Postică, dat fiind că se propuneau diferite variante: *Istoria est-romanicilor*, *Istoria romanicilor de răsărit* etc. „La Institutul de Cercetare în domeniul ştiinţelor pedagogice a fost creat un colectiv de autori (în luna martie–aprilie 1989) pentru elaborarea unei noi programe şcolare la Istoria Moldovei. Conform acestei programe, *Istoria R.S.S. Moldoveneşti* reprezenta un obiect de studiu independent în şcoala medie, căruia i-au revenit un şir de ore din contul *Istoriei U.R.S.S.* Este prima programă restructurată, dar cu anumite compromisuri. A reprezentat etapa de trecere de la *Istoria R.S.S.M.* la *Istoria Românilor*, care a durat până în anul următor, 1990, când aceiaşi autori au elaborat pentru şcoala medie prima programă la *Istoria Românilor*. Programa din 1989 a fost supusă unei critici vehemente din partea conducerii Institutului de Istorie al A.Ş.M. R.S.S.M., care a făcut un aviz negativ. Cu toate acestea, autorii programei au insistat să fie publicată şi discutată, fapt acceptat de către conducerea Ministerului Învăţământului" – Interviu cu istoricul Gheorghe Postică (26 iulie 2005); a se vedea de asemenea interviul cu istoricul Pavel Parasca (5 august 2005).

[56]Alexandru Moşanu, *Perspectivele istoriei naţionale în învăţământ*, în *Cugetul*, nr. 1, 1990, p. 3–5.

[57]A. Moşanu, V. Bâcu, V. Haheu, B. Volosatîi, Gh. Corovai, *Concepţia instruirii istorice în şcoala naţională din Moldova*, în *Cugetul*, nr. 1, 1990, p. 54–55.

[58]În ianuarie–februarie 1990 colectivul de autori V. Bâcu, Gh. Corovai, A. Morari, P. Parasca şi Gh. Postică a elaborat o nouă concepţie de predare a istoriei naţionale: *Istoria Românilor*. A fost de asemenea elaborată o nouă programă: *Programe pentru şcoala de bază: Istoria Românilor. Clasele V–XI*, Editura Lumina, Chişinău, 1990. Aparatul metodic este elaborat de V. Haheu, care este cooptată în colectivul de autori în locul lui N.Tudoreanu.

[59]Igor Şarov, Igor Ojog, *Istoria Românilor. Curs rezumativ de lecţii*, Editura USM, Chişinău, 1992.

[60]N. Ursulescu, N. Zugravu, I. Toderaşcu, *Istoria Românilor. Antichitatea*, Iaşi–Chişinău, 1991; I. Toderaşcu, V. Neamţu, Gh. Pungă, I. Caproşu, *Istoria Românilor. Epoca medievală*, Chişinău–Iaşi, 1992; Gh. Platon, *Istoria Românilor. Epoca modernă*, Chişinău–Galaţi, 1992; I. Agrigoroaiei, D.D. Rusu, *Istoria Românilor. Epoca contemporană*, Chişinău–Galaţi, 1992.

[61]Dintre manualele româneşti cele mai utilizate în şcolile din republică erau cele semnate de P.P. Panaitescu, *Istoria Românilor*. Manual pentru clasa a VIII-a, ediţia a VI-a, Craiova, Editura Scrisul Românesc S.A., 1943, 328 p., reeditat dupa revoluţia din 1989 din România; Octavian Cristescu, Vasile Păsăilă, Bogdan Teodorescu, Raluca Tomi, *Istoria Românilor. Epoca modernă şi contemporană*. Manual pentru clasa a VIII-a, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1994.

[62]În primăvara anului 1994 a fost constituită o comisie ministerială, care urmărea scopul de a substitui, pe cale democratică, cu concursul specialiştilor, cursul *Istoria Românilor* cu cel de *Istorie a Moldovei*. Un rol foarte însemnat în promovarea acestei idei îl avea A. Lazarev, deputat în Parlamentul de la Chişinău. Acţiunea însă a eşuat. În cadrul comisiei s-a stabilit o paritate de voturi. În acest context, V. Haheu a venit cu oferta „Istoria integrată", care

prezenta un conspect compilativ de lecţii pentru clasa a V-a, publicat în august 1994 de către Ministerul Învăţământului la Editura Lumina, sub denumirea „Istoria antică. Manual experimental pentru clasa a V-a", semnat de trei autori: Valentina Haheu, Vasile Haheu şi Pavel Cerbuşcă. La 17 septembrie, ministrul Învăţământului, P. Gaugaş, a semnat un ordin, prin care *Istoria Românilor* era scoasă din programul şcolii medii şi înlocuită cu *Istoria integrată*. Ordinul ministrului şi manualul experimental de istorie integrată a stârnit o nemulţumire totală. S-a declanşat un mare scandal. A fost elaborată o recenzie distrugătoare la acest manual, semnată de către toţi membrii Comisiei de experţi în domeniul istoriei de pe lângă Ministerul Învăţământului. Informaţii mai ample a se vedea în *Pătrunderea mediocrităţii în manualul şcolar* în *Mesagerul*, 1994, 7 octombrie; *Făclia*, 1994, 14 octombrie, p. 4.

[63]Petre P. Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Editura Poligraf-Service, Chişinău, 1994.

[64]*Istoria Republicii Moldova de la origini până în prezent* (coordonator – Vladimir Ţaranov), Chişinău, 1998.

[65]Demir Dragnev, Emil Dragnev, *Istoria medievală a Românilor*, partea I (*Mijlocul secolului al XVII-lea–1848). Manual experimental pentru clasa a VII-a a şcolii de cultură generală*, Editura Civitas, Chişinău, 1997; Nicolae Chicuş, Eugeniu Danu, Demir Dragnev, *Istoria modernă a Românilor*, partea II (*1848–1918). Manual experimental pentru clasa a VIII-a a şcolii de cultură generală*, Editura Civitas, Chişinău, 1997; Boris Vizer, *Istoria contemporană a Românilor. Materiale experimentale pentru clasa a IX-a în ajutorul elevilor şi profesorilor*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1997; Ion Niculiţă, *Istoria Românilor. Epoca veche. Manual experimental pentru clasa a V-a*, Editura Cardidact, Chişinău, 1997.

[66]Pavel Cocârlă, Emil Dragnev, *Istoria medie universală*. Manual pentru clasa a VI-a a şcolii de cultură generală din Republica Moldova, Editura Civitas, Chişinău, 1997; Constantin Drachenberg, Eugeniu Certan, Valeria Cozma, *Istoria universală modernă (1640–1850). Manual experimental pentru clasa a VII-a*, Editura Cartdidact, Chişinău, 1997; Constantin Drachenberg, Eugeniu Certan, Valeria Cozma, *Istoria universală modernă (1850–1914). Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 1997; Anatol Petrencu, *Istoria universală contemporană. 1914–1998. Manual pentru clasa a IX-a*, Editura Prometeu, Chişinău, 1998; Pavel Cerbuşcă, Gheorghe Gonţa, Valentina Haheu, Nina Petrovschi, *Istoria Universală. Preistorie. Civilizaţii ale Antichităţii. Manual pentru clasa a V-a*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1999; Ion Varta, Tatiana Varta, *Istoria Universală. Epoca modernă. Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Civitas, Chişinău, 2001; Igor Ojog, Cătălin Turliuc, *Istoria universală modernă (1850–1918). Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Reclama-Cartdidact, Chişinău, 2003; Constantin Drachenberg, Eugeniu Certan, Valeria Cozma, Pavel Cerbuşcă, *Istoria universală. Epoca modernă. Partea a II-a (1850–1918)*. Manual pentru clasa a VIII-a, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003; Anatol Petrencu, Maia Dobzeu, *Istoria universală. Epoca contemporană*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 2003.

[67]Gheorghe Palade, Igor Şarov, *Istoria Românilor. Epoca contemporană. Manual experimental pentru clasa a IX-a*, Chişinău, Editura Cardidact, 1998; Nicolae Chicuş, Eugenia Danu, Demir Dragnev, *Istoria modernă a Românilor. Partea a II-a (1848–1918). Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2000; Demir Dragnev, Gheorghe Postică, *Istoria Românilor. Epoca antică şi medievală. Manual pentru clasa a X-a*, Editura Civitas, Chişinău, 2001; Ioan Scurtu, Ion Şişcanu, Marian Curculescu, Constantin Dincă, Aurel Constantin Soare, *Istoria Românilor. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2001; Nicolae Enciu, *Istoria Românilor. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Civitas, Chişinău, 2001; Ion Varta, Demir Dragnev, *Istoria Românilor. Epoca modernă*. Manual pentru clasa a XI-a, Editura Civitas, Chişinău, 2001; Pavel Parasca, Ion Negrei, Gheorghe Gonţa, Galina Gavriliţă, Maia Dobzeu, *Istoria Românilor. Epoca antică şi cea medievală. Manual pentru clasa a X-a*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 2002; Nicolae Chicuş, Nicolae Ciubotaru, Gheorghe Gonţa, Ion Negrei, Maia Dobzeu, Galina Gavriliţă, *Istoria Românilor. Epoca modernă. Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 2002; Gheorghe Palade, Igor Şarov, *Istoria Românilor. Manual pentru clasa a IX-a*, Editura Cartdidact-Reclama, Chişinău, 2003; Nicolae Chicuş, Eugenia Danu, Demir Dragnev, Ion Negrei, *Istoria Românilor. Epoca modernă. Partea a II-a (1850–1918). Manual pentru clasa a VIII-a*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003; Boris Vizer, Tatiana Nagnibeda-Tverdohleb, *Istoria Românilor. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a IX-a*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 2003.

[68]În 2002 Vasile Stati publică o nouă lucrare, intitulată *Istoria Moldovei*, lucrare care copie cu fidelitate conceptul didactic şi ideologic al amintitei *Istorii a Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în prezent*, elaborată sub îndrumarea lui V. Ţaranov. Şi această lucrare a fost recomandată în calitate de manual în şcolile din republică.

[69]Rezoluţia 1280 (2002) cu privire la funcţionarea instituţiilor democratice în Republica Moldova, adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei la 24 aprilie 2002.

[70]*The council of Europeand school history*, Council of Europe, 1998.

[71]Robert Strandling, *Teaching 20th – Century European History*, Council of Europe Publishing, F-67075, Strasbourg, France, 2001.

[72]Interviu cu istoricul Anatol Petrencu, preşedintele Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova, 15 iulie 2003.

[73]Sergiu Nazaria, *Curriculum. Istorie. Curs integrat. Sugestii şi conţinuturi*, în *Moldova suverană*, nr. 187, 29 noiembrie 2005; a se vedea de asemenea Anatol Petrencu, *Câteva obiecţii privind aşa-numitele curriculumuri la* Istoria. Curs integrat (*ciclul gimnazial şi liceal*), în *Cugetul*, nr. 3, 2004, p. 61–65.

[74]Corneliu Popovici, Angela Popovici, *Istorie. Manual pentru clasa a V-a*, Editura Lumina, Chişinău, 2005, 208 p.

[75]Gheorghe Postică, *Istoria noastră este Istoria Românilor*, în *Democraţia*, 2002, 19 februarie; Sergiu Musteaţă, *Curriculumul naţional şi manualele de istorie din Republica Moldova: realizări şi perspective*. Studiu de caz; ciclul liceal *Istoria Românilor (clasele X–XII)*. Specialiştii se pronunţă pentru susţinerea cursului „Istoria Românilor". Rezoluţie a Consiliului profesoral al Departamentului de Istorie şi Relaţii Internaţionale, ULIM (11 februarie 2002), în *Democraţia*, anul II, nr. 12, 19 februarie, 2002.

[76]Wim van Meurs, *op. cit.*; Gisèle Dessieux, *op. cit.*; Recomandările Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei şi ale Seminarului „Predarea istoriei în Republica Moldova", Chişinău, 2002; The seminar „Teaching History în Moldova", 24–26 septembrie 2002, report presented by Laura Capita, targeted co-operation and assistance co-ordinator programme for Moldova; Recommendations by The European Standing Conference of History Teachers' Associa-

tions (EUROCLIO) on The Learning and Teaching of History în The Republic of Moldova.

[76a]Anatol Petrencu, *Câteva obiecţii privind aşa-numitele curriculumuri la* Istoria. Curs integrat (*ciclul gimnazial şi liceal*), în *Cugetul*, nr. 3, 2004, p. 61–65; Aurelia Felea, *Manualul pentru clasa a cincea: o varianta de „istorie integrată"?*, în *Jurnalul de Chişinău*, nr. 391, 28 iunie 2005.

[77]Sergiu Nazaria, *Curriculum. Istorie. Curs integrat. Sugestii şi conţinuturi*, în *Moldova suverană*, nr. 187, 29 noiembrie 2005.

[78]Aurelia Felea, *op. cit.*

[79]Interviu cu Anatol Petrencu, august 2005.

[80]Igor Caşu şi Sergiu Musteaţă, *Raportul de participare la seminarul internaţional* „Participarea minorităţilor din România, Bulgaria şi Ungaria în istoria acestor ţări. Aspecte controverse şi senzitive din istoria acestor ţări", Timişoara, România, 14–16 noiembrie, 2003.

[81]Aurelia Felea, *op. cit.*

[82]*Ibidem.*

[83]*Ibidem.*

[84]Igor Caşu şi Sergiu Musteaţă, *op. cit.*

[85]Gisèle Dessieux, *op. cit.*, p. 385.

[86]Interviu cu profesorii de istorie, participanţi la seminarul *Educarea cetăţeniei democratice prin intermediul istoriei*, Chişinău, Hotelul „Turist", 14–16 iulie 2005.

[87]Interviu cu profesoara de istorie X (din motive de securitate şi de deontologie profesională, am convenit de comun acord cu subiecţii intervievaţi a păstra anonimatul acestora).

[88]Interviu cu profesoara de istorie Y.

[89]Din discuţiile (focus-grup) cu profesorii de istorie, participanţi la seminarul *Educarea cetăţeniei democratice prin intermediul istoriei*, Chişinău, Hotelul „Turist", 14–16 iulie 2005.

[90]Interviu cu profesoara X.

[91]*Ibidem.*

[92]Interviu cu profesoara Y.

[93]Teritoriul dintre Prut şi Nistru (Basarabia) a cunoscut o organizare statală proprie o perioadă foarte scurtă: de la 2 decembrie 1917, când este proclamată Republica Democrată (Populară) Moldovenească, până la 27 martie 1918, când Sfatul Ţării votează unirea Basarabiei cu România. Cele 4 luni de „existenţă statală" sunt interpretate drept „jalon important" („rezon istoric pertinent", altfel spus) pentru a justifica statalitatea ancestrală a Republicii Moldova. Vezi: Alexandru Roman, *Jalon important al statalităţii moldoveneşti*, în *Moldova suverană*, nr. 190, 2 decembrie 2005.

[94]Interviu cu Rose-Marie Lagrave, Bucureşti, aprilie 2003.

[95]Mirel Bran, *Querelle russo-moldave sur le statut de la Transnistrie*, în *Le Monde* din 03.09.2005.

[96] *Etnobarometru...*

[97]Philippe Stroot, *La crise identitaire en Moldavie*, în *Courrier de Moldavie. Bulletin de la séction moldave de l'UPF*, nr. 25 (mai–juin) 2003.

[98]Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival în Europe A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*, Columbia University Press, 2000.

[99]În baza acestei aserţiuni a liderului polonez, avem temei să credem că această *memorie a comunismului* cu atât mai mult nu a dispărut în Basarabia, unde nici comunismul nu a dispărut. În decursul celor 15 ani de independenţă, Partidul Comunist s-a aflat constant în Parlament, 8 ani dintre care s-a aflat la guvernare şi a deţinut în mod constant majoritatea absolută în parlament, a portofoliilor guvernamentale, inclusiv fotoliul prezidenţial ocupat timp de două mandate consecutiv.

[100]Vintilă Mihăilescu, *Analiza antropologică a identităţii*, în *Democraţia*, anul II, nr. 16, 19 martie 2002.

[101]Sugerăm la acest subiect articolul lui Richard J. Evans, *Redesigning the Past: History in Political Transitions* în *Journal of Contemporary History*, New Delhi, vol. 38 (I), p. 5–12.

[102]A se vedea discursul lui Vladimir Voronin la inaugurarea Conferinţei ştiinţifice *80 de ani de la formarea Republicii Autonome Moldoveneşti*, octombrie, 2004, în *Jurnalul de Chişinău,* 15 octombrie 2004.

[103]A se vedea alocuţiunea preşedintelui P.C.R.M., Victor Stepaniuc în plenul Parlamentului din 27 noiembrie 2003, http://www.interlic.md/interviu, precum şi cartea recent apărută *Statalitatea poporului moldovenesc*, Chişinău, 2006.

[104]Presa de la Chişinău semnalează în unanimitate instituirea de către autorităţile politice a unei bariere insurmontabile în ce priveşte accesul la informaţii relative la procesul de elaborare şi publicare a noilor curricule şi manuale de istorie integrată.

[105]A se vedea la acest subiect Marc Ferro, *Histoire sous surveillance. Science et conscience de l'histoire*, Editura Gallimard, Paris, 1987.

[106]Bogumil Jewsiewicki, Jocélyn Létourneau, *Histoire en partage. Usages et mises en discours du passé*, L'Harmattan, Paris, 1996, p. 19.

[107]Interviu cu profesorul de istorie Z.

[108]Suzanne Citron, *Au tableau noir de notre histoire*, în Dimitri Nicolaidis, *Oublier nos crimes. L'amnésie nationale: une spécificité française*, Autrement, Paris, 2002, p. 98.

Loretta HANDRABURA,
doctor, conferenţiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău

IDENTITATEA ETNICĂ/NAŢIONALĂ* ŞI AUTOIDENTIFICAREA GRUPURILOR ETNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

INTRODUCERE

Sub presiunea schimbărilor geopolitice care s-au produs în ultimele decenii ale secolului trecut în lume şi, implicit, la noi, în Republica Moldova, discursul identitar este tot mai prezent. Se regândeşte identitatea atât în raport cu alteritatea, cât şi cu etnicul, naţionalitatea, cetăţenia, pentru a se face delimitări clare şi pentru a se înlătura interpretările nefondate, conflictele nejustificate la nivel interpersonal, de grupuri etnice, naţiuni etc.

În cazul Republicii Moldova, fiind o zonă de margine, cu un destin istoric specific, această temă capătă accente când mai grave, când mai temperate în diferite perioade istorice, atunci când se vorbeşte, în mod special, despre *identitatea etniei majoritare*. Actualmente subiectul respectiv este discutat în mediul universitar şi şcolar, în presă, la diferite reuniuni cu caracter ştiinţific – simpozioane, congrese, conferinţe, seminare – şi tot mai rar şi mai voalat el este prezent la întrunirile politice şi diplomatice de orice rang.

Trebuie precizat că un segment impunător al populaţiei, mai cu seamă din mediul rural, nu manifestă o preocupare pentru această problemă. În opinia lor, identitatea este nesemnificativă în raport cu problemele de natură economică sau socială – şomajul, nivelul de trai foarte scăzut, migraţia etc. Deşi guvernul raportează despre o îmbunătăţire a vieţii în ultimii cinci ani, aceste probleme se resimt tot mai acut de la an la an. Segmentul activ al societăţii, care demonstrează o conştiinţă civică, naţională, recunoaşte că populaţia băştinaşă din Republica Moldova este cuprinsă de o profundă criză identitară. Starea de criză se datorează rupturii valorice consecutive, trecerii de la sistemul totalitar de tip comunist la cel democratic, iar din 2001 – la un *mixaj oximoronic de comunism democratic*, prin care, de fapt, ne-am făcut cunoscuţi în lume.

Dacă subscriem ipotezei împărtăşite de cei mai mulţi, că fiecare perioadă de echilibru relativ, de creştere continuă şi de reguli clare, de politică stabilă şi de instituţii legitime este însoţită de un ansamblu de categorii, de un sistem simbolic de desemnare şi de clasare puternic interiorizat[1], atunci ruptura acestui echilibru constituie o dimensiune importantă şi specifică a crizei[2]. *Schimbarea normelor, modelelor, terminologiei provoacă o destabilizare a reperelor, a denumirilor, a sistemelor simbolice anterioare*. Starea de destabilizare, confuzie, incertitudine transpare foarte clar din răspunsurile unor respondenţi ai *Etnobarometrului*.

„Căutarea de sine" a majorităţii cantitative continuă, aşadar, să ne bulverseze, să încingă spiritele[3]. Ea se produce atât la nivel interpersonal, cât şi intergrupal, fiind alimentată şi susţinută strategic şi ideologic de politica naţională (a se citi *moldovenească*) a guvernării comuniste, începând din 2001. După alegerile din 6 martie 2005, vocile care contestă identitatea de limbă şi neam a majorităţii etnice din Republica Moldova cu

*Din punct de vedere etimologic, *etnicul* este sinonim cu *naţionalul*, cu deosebirea că acesta din urmă va continua să aibă înţelesul pe care i-l vor da ideologiile politice şi sociale.

poporul român s-au mai temperat. Schimbarea de optică a fost determinată de alegerea declarată a vectorului european şi, desigur, de reevaluarea relaţiilor cu statele vecine, şi în primul rând cu Ucraina şi România. Acum câţiva ani, statul român a fost învinuit, în parlamentul european, de ex-ministrul Justiţiei, Ion Morei, de „imixtiune în treburile interne ale Republicii Moldova".

La 15 ani de la proclamarea independenţei, Republica Moldova a rămas printre puţinele ţări din estul Europei în care există dispute între elitele politice şi cele culturale la tema identităţii naţionale. „Doar în Moldova – observă just Charles King într-o lucrare despre relaţia dintre identitatea naţională, construirea naţiunii, tradiţiile politice şi tendinţele culturale – mai există o distincţie clară între grupuri puternice ai căror membri au păreri divergente cu privire la problema fundamentală a sensului apartenenţei la un grup etnic ce dă şi numele ţării."[4]

Reieşind din situaţia constatată, prin prezentul studiu ne-am propus ca obiective de referinţă:

- *să analizăm construcţia identitară (autoidentificarea) şi pluralitatea imaginii etnice a majorităţii „moldoveneşti";*
- *să investigăm auto-şi heteroreprezentările celor cinci grupuri etnice chestionate în* Etnobarometru *(moldoveni/români, ucraineni, ruşi, găgăuzi şi bulgari) ca elemente ale identităţii etnice.*

I. IDENTITATEA ETNICĂ/NAŢIONALĂ A POPULAŢIEI MAJORITARE DIN REPUBLICA MOLDOVA

I.1. Construcţia identităţii „moldoveneşti" – un artificiu politic sinusoidal

Clivajele etnice de azi şi de ieri ale populaţiei băştinaşe din Republica Moldova pot şi trebuie explicate numai prin prisma obiectivă a istoriei şi a evenimentelor circumscrise problemei identităţii. O succintă retrospectivă este, în opinia noastră, necesară în acest caz, chiar dacă riscă să fie pe alocuri superfluă, luând în considerare numeroasele lucrări referitoare la teoria identităţii moldoveneşti. Credem că această digresiune va permite, totodată, să înţelegem atât confuzia, cât şi opţiunea etnoidentitară a eşantionului de moldoveni/români.

Problema identităţii subzistă, precum consemnează întreaga istoriografie, de aproape două secole, cu accente particulare, dată fiind anexarea la 1812 a Moldovei dintre Prut şi Nistru de către Rusia şi perpetuarea acelui statut (cu excepţia perioadei interbelice 1918–1940) până la finele regimului sovietic. Persistenţa acestui subiect pe agenda politică şi respectiv pe cea ştiinţifică şi culturală este determinată, în primul rând, de *factorul politic*, de prezenţa pe scena politică din Republica Moldova a Partidului Comuniştilor şi a altor formaţiuni proruse, susţinute din afară. Acestea îşi revendică poziţia promoldovenească din binecunoscuta ideologie sovietică, inoculată metodic prin toate pârghiile posibile până la 1988. Ne referim, desigur, la cele cinci decenii de ocupaţie sovietică ce au favorizat consolidarea unei teorii moldoveniste. Părinţii spirituali ai acestui „fabricat" sunt A. Lazarev, N. Mohov, Ia. Grosul, S. Afteniuc, V. Stati, V. Senic etc. Ideea centrală a teoriei moldoveniste este că moldovenii nu sunt români. Pentru evoluţia în continuare a „statului moldovenesc", se va specula, între 1995 şi 2003, că este benefică separarea de românii din dreapta Prutului, cu atât mai mult cu cât „poporul moldovenesc" este foarte legat, în special economic, de popoarele C.S.I.[5].

Între 1988 şi 1991 asistăm la un şir de evenimente circumscrise periplului de identificare a populaţiei băştinaşe din R.S.S.M., declarată „moldoveni", cu naţiunea românească: revenirea la limba română şi alfabetul latin (31 august 1989); adoptarea tricolorului românesc cu stema Moldovei istorice, capul de bour (27 aprilie 1990); adoptarea imnului naţional „Deşteaptă-te, române!" (27 august 1991); schimbarea denumirii ţării, din *R.S.S. Moldovenească* în *Republica Moldova* (23 mai 1991); declararea suveranităţii (23 iunie 1990); proclamarea independenţei (27 august 1991); adoptarea legii cetăţeniei (5 iunie 1991). În viziunea unor autori din afară[6], acestea sunt revirimente esenţiale în evoluţia istorică şi politică a Basarabiei.

Mişcarea naţională de la sfârşitul anilor 80 a avut ca mobil iniţial respingerea diferenţierii între moldoveni şi români. În viziunea unor occidentali[7], mişcarea naţională nu a fost altceva decât o „confesiune" de masă; în ciuda deceniilor de propagandă sovietică, moldovenii se considerau, de fapt, români.

Problema identităţii naţionale a „moldovenilor" revine şi după 1991 cu intermitenţă în discursul politic, publicistic, persistând în domeniul filologiei şi istoriei. „Adevărata" etnicitate a moldovenilor, concepută ca modalitate *de dicto*, şi nu *de jure*, a fost obiectul multor controverse în republică, iar după proclamarea independenţei, evoluţia politică în Moldova s-a caracterizat prin dispute între grupări, îmbrăţişând concepţii radical opuse în ce priveşte „moldovenismul".

Momentul, iarăşi, de „răscruce", al rupturii echilibrului dintre diverse componente etnoidentitare se produce după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994, când majoritatea agrariană (Partidul Democrat-Agrar) şi reprezentanţii *interfrontului* (Mişcarea „Unitate-Edinstvo") s-au manifestat deschis ca antiromâni. Îmbrăţişarea moldovenismului ca ideologie de stat devine „oportună în tendinţa lor de a se menţine la guvernare şi de a răspunde la orice servicii moscovite"[8].

Principiile de dezvoltare a unei politici de stat privind „formarea conştiinţei moldoveneşti", „salvarea statalităţii, integrităţii şi suveranităţii statului" sunt sprijinite de mişcarea patriotică „Pro-Moldova", iniţiată de pseudoistoricul şi pseudofilologul V. Stati. Acesta „însăilează" chiar şi o lucrare consacrată noii ideologii de stat, intitulată *Moldovenii în istorie* (1994), semnată cu pseudonimul Petre P. Moldovan. Reţinem din această carte ideea de excludere de la procesul de învăţământ a studenţilor şi profesorilor *„care nu respectă dreptul moldovenilor de a rămâne o naţiune distinctă de cea română"* (subl.n.).

Acestei ideologii îi va plăti tribut şi Mircea Snegur, care, la aşa-numitul Congres „Casa noastră – Republica Moldova" din 5 februarie 1994, promovează tezele moldoveniste. Prin discursul la acest for el îşi demolează „opera" sa de până atunci. Argumentele sale cu privire la „viabilitatea tradiţiei multiseculare a statalităţii noastre" şi „legitimitatea şi temeiul nostru istoric al dreptului nostru de a fi un stat, de a ne numi popor moldovenesc"[9] derutează un segment mare de populaţie, care, după ani de obstrucţionare a fiinţei naţionale originare, îşi manifestă apartenenţa identificându-se cu naţiunea română.

Accentuarea identităţii româneşti a inspirat deseori teamă în rândurile minorităţilor etnice şi se numără printre principalele cauze ale tulburărilor din primii ani de independenţă. Dezbaterile asupra definirii conceptului de „naţiune" între minorităţile etnice, care formează mai mult de o treime din totalul populaţiei, şi majoritate îşi au explicaţia lor. Minorităţile naţionale – ucrainenii, ruşii, bulgarii, armenii, polonezii, evreii ş.a. – erau îngrijorate de faptul că afirmarea identităţii naţionale a Republicii Moldova la sfârşitul anilor 80 va periclita relativa stabilitate interetnică, care a „dominat" în perioada U.R.S.S.

Constituţia promulgată în 1994 nu conţine nici o menţiune referitoare la identitatea etnonaţională a statului. În repetate rânduri se utilizează sintagma „poporul Republicii Moldova" pentru a evita orice referinţă la legătura dintre stat şi etnie[10].

Legiferarea teoriei moldoveniste în preambulul Constituţiei precum şi în articolele 13 şi 118 este un alt capitol care trebuie consemnat în acest joc de identităţi. Noţiunile de „popor moldovenesc" şi „limbă moldovenească" sunt legiferate contrar adevărului istoric şi ştiinţific. Aceste sintagme sunt vehiculate şi astăzi de susţinătorii comuniştilor şi ai partidelor sau uniunilor produse cum ar fi „Patria-Rodina", „Edinstvo", „Ravnopravie", dar şi de alte formaţiuni, care, acceptând tacit concesia, şi-au făcut din aceasta capital politic.

Editarea în 2003 a aşa-zisului *Dicţionar moldovenesc-românesc* de „prolificul" exponent al moldovenismului V. Stati[11] şi înlocuirea în unele şcoli a cursului *Istoria Românilor* cu cel de istorie integrată sunt încă două momente concludente ca mesaj, care statuează intenţia politică a unui grup de a inocula metodic, prin mass-media şi pretinse cercetări ştiinţifice, fabricate la comandă politică, ideea existenţei unei naţiuni „moldoveneşti", deosebită de cea română.

După scrutinul din martie 2005, reprezentanţii fracţiunilor parlamentare P.P.C.D. şi P.S.L., cunoscuţi prin spiritul lor combativ şi opţiunea proromânească, au renunţat să mai insiste pe acest subiect vulnerabil. Aceştia s-au lăsat convinşi de preşedintele V. Voronin, pe care l-au susţinut în alegerile din 4 aprilie 2005, de faptul că există probleme mult mai stringente decât istoria şi denumirea corectă a limbii, probleme care vizează identitatea majorităţii etnice.

Apărută, aşadar, dintr-un raţionament de justificare a vechii politici ruse în noua conjunctură, politica individualităţii „poporului moldovenesc", precum transpare din excursul de mai sus, nu susţine decât o ambiţie politică într-o situaţie ambiguă de noi perturbaţii ale relaţiilor relativ stabilizate la începutul anilor 90 ai secolului trecut între elemente care structurează etnoidentitatea şi/sau naţionalitatea majorităţii, situaţie care pare să devină normalitate.

I.2. Clivaje în reprezentarea etnoidentitară

Cu tot efortul susţinut al promotorilor noii „naţiuni moldoveneşti", confuzia identitară a etniei majoritare şi, implicit, a naţionalităţii acesteia se vede, de regulă, din orice chestionar în care figurează şi întrebări cu privire la etnie/naţionalitate sau identitate culturală. Spre exemplu, din 94 de studenţi de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", facultăţile Pedagogie, Psihologie, Filologie, cu vârsta cuprinsă între 18 şi 25 de ani, chestionaţi de noi la 3–9 mai 2004, în cadrul proiectului „Toleranţă şi integrare socială. Informare şi formare", 4 s-au declarat *român(că)*; 89 – *moldovean(că)*; 1 – *ucraineancă*.

La alt modul al aceluiaşi proiect – „Educaţie interculturală pentru înţelegerea alterităţii" (chestionarea s-a făcut la 10 mai 2005), 16 profesoare din diverse şcoli rurale, raionale şi orăşeneşti au dat următoarele răspunsuri:

Etnia (naţionalitatea): moldoveancă – 11; româncă – 5 (cu specificitatea „român din Basarabia", „român-basarabean" sau „român-moldovean")

Identitatea dvs. culturală: moldovean – 2; „româncă" – 2; „românească" – 4; „cultura românească" – 2; în total – 8;
„intelectual format de literatură română, rusă, universală" – 1;
nu au răspuns – 5 persoane;

Competenţe lingvistice: limba maternă – limba română – 14; limba rusă – 2;

În ce limbă preferaţi să comunicaţi?: română – 16; dintre care 4 au indicat şi limba rusă.

Deşi rezultatele obţinute nu sunt reprezentative ca eşantion şi nu pot fi luate ca bază, totuşi facem trimitere la ele pentru a arăta un exemplu de incertitudine, atestată la un grup de intelectuali, în ceea ce priveşte raportul dintre etnie (naţionalitate) şi identitatea culturală. Numai la două persoane din cele 11 care s-au declarat *moldoveni* etnoidentitatea coincide cu identitatea culturală. Trei *moldoveni* îşi atribuie valorile culturii româneşti, 1 – ale mai multor culturi, iar 5 profesori (de limba şi literatura română) nu au răspuns.

Reţinem, de asemenea, că 14 profesori declară *limba română* ca maternă şi toţi 16 preferă să comunice în *limba română*. În opinia noastră, informaţia obţinută este relevantă şi ca fenomen psihosocial. Reprezentanţii etniei majoritare nu reuşesc, totuşi, să cadă de acord asupra identităţii sale comune. Această situaţie este evidentă şi în cifrele recensământului din noiembrie 2004. Pe cât de obiective şi, respectiv, credibile sunt acestea este o altă problemă. Această realitate se mai regăseşte în *Etnobarometru – Republica Moldova* şi în datele studiului *Delphi*, care a reprezentat etapa exploratorie a cercetării *Etnobarometru*.

În studiul *Delphi*, din 30 de participanţi, selectaţi din diferite domenii ale vieţii sociale (domeniul politic – nivel central şi local, mass-media, mediul universitar, mediul asociativ), 12 s-au declarat ca etnie moldoveni, 5 – români şi ceilalţi – reprezentanţi ai altor etnii conlocuitoare în Republica Moldova.

Datele furnizate de *Etnobarometru*, corelate cu alte surse bibliografice[12], ne permit o analiză pertinentă şi complexă a subiectului discutat, de aceea ne-am propus să le investigăm în studiul nostru. Un prim obiectiv al acestui sondaj naţional de opinie, desfăşurat în perioada decembrie 2004–ianuarie 2005 de IMAS, a fost *monitorizarea şi evaluarea situaţiei etnice actuale din Republica Moldova*. Cum se prezintă ea la moment, deducem din răspunsurile la cele 64 de întrebări adresate pe 5 eşantioane: moldoveni/români (822), ucraineni (413), ruşi (412), găgăuzi (472), bulgari (431).

Chiar din răspunsurile la prima întrebare Q_1 *„Oamenii consideră că în Republica Moldova trăiesc mai multe grupuri etnice (moldoveni, ruşi, ucraineni, găgăuzi, bulgari etc.). Dvs. cine vă consideraţi?"* atestăm o situaţie de problemă „veche". Ruşii, ucrainenii, găgăuzii şi bulgarii se identifică sută la sută cu grupurile lor etnice, reprezentanţii grupului etnic majoritar cantitativ se divizează astfel: 95% se declară moldoveni, 5% – români.

Diferenţele procentuale semnalate în cazul grupului etnic majoritar vorbesc de la sine despre o realitate ai cărei exponenţi se percep diferit, deşi îi reuneşte comuniunea de neam, teritoriu, cultură şi limbă. În acest sens, are dreptate redutabilul istoric ieşean Alexandru Zub afirmând: „Conştiinţa istorică nu e un câştig definitiv nicăieri, iar naţiunea – o ştim încă de la Renan – se plebiscitează mereu"[13].

Referitor la *corelaţia firească dintre identitatea etnică şi limba maternă*, constatăm o situaţie similară celei observate în analiza chestionarelor de care aminteam. Altfel spus, din cele 95% de respondenţi care se consideră moldoveni, numai 86% declară moldovenească limbă maternă (şi doar 85% o vorbesc, de obicei, acasă), 17% indică drept maternă limba română, iar 2% – pe cea rusă.

Variabila etnolingvistică derivă şi din întrebările Q_{65} şi Q_{66} cu privire la limbile de stat şi care ar trebui să fie acestea, de unde reţinem că 77% pledează pentru limba moldovenească drept limbă de stat; 25% – pentru limba română; 22% – pentru limba rusă şi câte 1% – pentru ucraineană, găgăuză, bulgară[14]. Ipoteza care se impune şi rămâne deschisă ca şi toate celelalte este următoarea. Oscilaţia membrilor *in-group*-ului între limbile moldovenească şi română se datorează, pe de o parte, politicii lingvistice în contextul ideologiei promovate despre poporul moldovenesc, iar pe de altă parte, dezacordului indirect al moldovenilor că limba moldovenească ar fi diferită de română şi, respectiv, că denumirea ţării (republicii) trebuie să coincidă/să se regăsească în denumirea limbii.

Atestăm, aşadar, un dezechilibru intern al grupului majoritar pe problema identităţii etnice. La modul general, fără a face multe teoretizări, această stare de lucruri se înscrie în fenomenul recunoscut şi

acceptat al *caracterului procesual (de transformare, reformare prin intermediul relațiilor sociale, identitatea formându-se pe baza unor procese sociale) al identității de tip etnic*. Această situație poate fi explicată și argumentată, reieșind, mai întâi de toate, din excursul istoric de mai sus, prin *pierderea în timp, datorită contextului istoric, a memoriei fondatoare a grupului etnic, cea care rescrie istoria, și construirea unei altei memorii culturale a trecutului, nu fără ajutorul unor forțe politice interesate*. Totodată, trebuie luate în considerare încă cel puțin două momente. Ne referim, desigur, la *diferite posibilități de informare și formare ale reprezentanților grupului etnic majoritar, care determină cunoașterea „noastră" în raport cu „ceilalți" și autocunoașterea „sinelui" pentru a recunoaște diferența*, dar și la *folosirea cu diferite sensuri a termenului de moldovean, de care trebuie să ținem cont atunci când discutăm despre componenta etnică sau/și lingvistică*. În ceea ce privește termenul *moldovean*, acesta comportă mai multe sensuri și, respectiv, percepții:

· persoanele animate de idealul reîntregirii naționale îl consideră o blasfemie, atunci când este utilizat cu referire la românii de peste Prut;

· unele persoane îl acceptă doar în sens regional, asemeni noțiunilor *muntean*, *transilvănean* etc.;

· alte persoane consideră firesc că *moldovean* se subsumează termenului de *român*;

· un anumit segment al populației desemnează prin acest termen o altă categorie etnică și națională distinctă oarecum de români.

Putem observa (cu excepția celei de a treia percepții) că toate aceste diferențe de atitudine sunt încărcate etnic și puternic politizate. Or, „politizarea etnicității, este cea care creează latura antropologică a naționalismului, aceea care dă naștere xenofobiei, intransigenței extremiste, șovinismului etc."[15].

II. AUTO- ȘI HETEROIMAGINEA ÎN CONSTRUCȚIA IDENTITĂȚII ETNICE

II.1 Auto- și heteroidentificarea grupurilor etnice

Configurația identitară desemnează, în general, o înlănțuire de forme identitare, care pot fi grupate în două categorii: 1) pentru *„sine" – autoimaginea*, 2) pentru *„celălalt" – heteroimaginea*. În demersul nostru ne propunem să cercetăm problema auto- și heteroidentificării grupurilor etnice de moldoveni/români, ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari prin câteva mărci etnice și culturale.

Atunci când se revendică identitatea unui grup etnic, aproape în toate cazurile, se pornește din plan cultural. Recursul la atributele identității culturale (limbă, religie, tradiții, forme de învățământ, presă) este inevitabil, deoarece anume prin „tiparul" cultural al vieții de grup o etnoorganizare devine „vizibilă", își manifestă similitudinile și, totodată, diferențele în raport cu altele. Și reprezentanții grupelor chestionați în *Etnobarometru* au invocat cu preponderență dimensiunea culturală ca un element important de identificare etnică dintr-o grilă mai mare de variante din întrebarea Q_{14} – *După părerea dvs., care sunt cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să fie considerat* moldovean, ucrainean etc. –, prin care se făcea trimitere și la origine, și la simbolica politică, cetățenie: a) să aibă părinți moldoveni; b) să vorbească limba moldovenească/ română în familie; c) să țină obiceiurile moldovenilor; d) să se simtă moldovean; e) să simtă cultura moldovenească ca fiind cultura lui; f) să simtă cultura română ca fiind cultura lui; g) să respecte drapelul național moldovenesc; h) să locuiască în Republica Moldova; i) limba maternă să fie limba moldovenească/ română; j) să aibă cetățenie moldovenească; k) să se fi născut în Republica Moldova; l) nu știu/nu răspund.

Analiza comparativă a auto- și heteroimaginilor etniilor în investigarea demersului etnoidentitar ne-a permis să constatăm următoarele tendințe:

I. Atunci când s-au referit la „sine", dar și la „alții", fiecare grup etnic a optat, de regulă, pentru un set de elemente identitare/indicii. Acestea diferă foarte puțin ca prioritate sau model de fundamentare a propriei identități de la o etnie la alta. Exemplificăm: moldovenii au optat atât pentru „sine" cât și pentru „ceilalți" pentru **a), b), c)**, altfel spus, *pentru legătura de sânge, limba vorbită în familie* și *obiceiuri*. La rândul lor, „ceilalți", consideră **d)** (să se simtă moldovean) mai relevant pentru grupul dat decât **c)** (să țină obiceiurile moldovenilor).

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *moldovean*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți moldoveni	51%	40%	45%	48%	55%
b) să vorbească limba moldovenească/ română în familie	48%		33%	32%	35%
c) să țină obiceiurile moldovenilor	36%	30%			

d) să se simtă moldovean			37%	29%	36%
e) să simtă cultura moldovenească ca fiind cultura lui					
f) să simtă cultura română ca fiind cultura lui					
g) să respecte drapelul național moldovenesc					
h) să locuiască în Republica Moldova					
i) limba maternă să fie limba moldovenească/ română					
j) să aibă cetățenie moldovenească					
k) să se fi născut în Republica Moldova					
l) nu știu/nu răspund					

Românii sunt heteroidentificați de moldoveni tot prin prisma lui **a)** (să aibă părinți români), **b)** (să vorbească limba română în familie), **c)** (să țină obiceiurile românilor). Celelalte patru etnoorganizări consideră că **a), b)** și **h)** (limba maternă să fie limba română) fac dovada apartenenței etnice românești.

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *român*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți români	46%	37%	43%	48%	55%
b) să vorbească limba română în familie	40%			28%	40%
c) să țină obiceiurile românilor	34%				32%
d) să se simtă român		29%	36%		
e) să simtă cultura română ca fiind cultura lui					
f) să respecte drapelul național românesc					
g) să locuiască în România					
h) limba maternă să fie limba română		36%	32%	29%	
i) să aibă cetățenie română					
j) să se fi născut în România					
k) nu știu/nu răspund					

Ucrainenii, cel de-al doilea grup etnic, care reprezintă cea mai mare etnie minoritară din Republica Moldova, consideră **a), h)** (limba maternă să fie limba ucraineană), **d)** (să se simtă ucrainean) importante pentru „sine", dar și pentru găgăuzi, bulgari și români, insistând, precum se vede, pe *dimensiunea limbii materne* și *a simțirii îmbinată cu o conștiință a eului propriu de grup etnic distinct,* iar pentru moldoveni și ruși – **a), i)** (să țină obiceiurile...), **d)**. „Ceilalți" invocă pentru ucraineni, în afară de **a), h), d)** și **b)** (să vorbească limba ucraineană în familie).

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *ucrainean*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți ucraineni	48%	49%	47%	49%	53%
b) să vorbească limba ucraineană în familie		37%	34%	31%	39%
c) să țină obiceiurile ucrainenilor		32%			
d) să se simtă ucrainean	37%		37%		38%
e) să simtă cultura ucraineană ca fiind cultura lui					
f) să respecte drapelul ucrainean					
g) să locuiască în Ucraina					
h) limba maternă să fie limba ucraineană	40%			34%	
i) să aibă cetățenie ucraineană					
j) să se fi născut în Ucraina					
k) nu știu/nu răspund					

Rușii – cea mai proeminentă minoritate etnică în Republica Moldova, atât datorită poziției lor actuale în viața publică a republicii, insistenței Moscovei de a susține drepturile rusofonilor în țările vecine, cât și statutului dominant al culturii ruse în perioada Uniunii Sovietice – se percep pe „sine" prin **a), d), b)**, ca și pe „ceilalți". În oglinda acestora din urmă, un rus poate fi identificat, de asemenea, prin **a), b), d)**.

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *rus*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți ruși	46%	51%	44%	47%	51%
b) să vorbească limba rusă în familie	38%	48%		33%	37%
c) să țină obiceiurile rușilor		36%	30%	27%	
d) să se simtă rus	42%				36%
e) să simtă cultura rusă ca fiind cultura lui					
f) să respecte drapelul național rusesc					
g) să locuiască în Rusia					

h) limba maternă să fie limba rusă				33%	
i) să aibă cetățenie rusă			37%		
j) să se fi născut în Rusia					
k) nu știu/nu răspund					

Găgăuzii nu formează o „națiune" aparte. Identitatea lor etnică și, respectiv, lingvistică nu este elucidată și acceptată unanim chiar de reprezentanții de vază ai etniei nici până astăzi. Ca și moldovenii, identificările în termeni de etnie sunt **a), b), c)**, pe care le indică și pentru ruși, bulgari. Pentru ucraineni și români, pe lângă **a), b)** ei invocă **h)** – limba maternă ca marcă culturală, iar la moldoveni – **d)** (să se simtă moldovean), element pe care-l regăsim figurând și la „alții" despre găgăuzi, pe lângă cele trei prioritare care coincid.

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *găgăuz*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți găgăuzi	56%	48%	39%	47%	55%
b) să vorbească limba găgăuză în familie	38%	37%		33%	41%
c) să țină obiceiurile găgăuzilor	33%	35%			
d) să se simtă găgăuz			25%	34%	36%
e) să simtă cultura găgăuză ca fiind cultura lui					
f) să respecte drapelul național al Găgăuziei					
g) să locuiască în U.T.A. Găgăuzia					
h) limba maternă să fie limba găgăuză			32%		
i) să se fi născut în Găgăuzia					
j) nu știu/nu răspund					

Pentru bulgari, rădăcinile, componenta lingvistică și identificarea cu tot ce-i bulgăresc **(a), b), d)**) fac proba apartenenței la grupul etnic de bulgari sau, respectiv, de ucraineni, moldoveni, ruși, găgăuzi. La români atestăm numai **c)** (să țină obiceiurile românilor) în loc de **d)** (să se simtă român). În viziunea „celorlalți", **a), b)** și **c)** sunt cele trei forme de identificare pentru bulgari.

„Libertatea se poate lesne redobândi când se pierde, iar naționalitatea nu."

Nicolae BĂLCESCU

Cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să se considere *bulgar*

	moldoveni	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari
a) să aibă părinți bulgari	59%	49%	36%	48%	49%
b) să vorbească limba bulgară în familie	46%	38%		34%	32%
c) să țină obiceiurile bulgarilor		34%			33%
d) să se simtă bulgar	38%		25%	36%	
e) să simtă cultura bulgară ca fiind cultura lui					
f) să respecte drapelul național bulgăresc					
g) să locuiască în Bulgaria					
h) limba maternă să fie limba bulgară			35%		
i) să aibă cetățenie bulgară					
j) să se fi născut în Bulgaria					
k) nu știu/nu răspund					

II. În ansamblu, opțiunea tuturor grupelor etnice din Republica Moldova se îndreaptă detașat spre **a)** (să aibă părinți ...), **b)** (să vorbească limba ... în familie), **d)** (să se simtă ...), și mai apoi spre **h)** (limba maternă să fie limba ...), **c)** (să țină obiceiurile moldovenilor ...), **e)** (să țină la cultura ... ca la cultura lui). Indicatorii vizați reflectă, în general: 1) conștiința legăturii de sânge, 2) conștiința limbii vorbite în familie și 3) conștiința comunității de destin pentru grupele etnice minoritare, moldovenii manifestând tendința de a alege criteriul respectării obiceiurilor în fundamentarea propriei identități.

Trebuie specificat faptul că ele coexistă cu predominanța uneia sau alteia în diferite epoci și perioade istorice. Către sfârșitul anilor 80 ai secolului al XX-lea, spre exemplu, la populația majoritară era mai pronunțată conștiința de limbă și apoi cea de neam, cultură. În timpul războiului de pe Nistru a dominat conștiința de destin, exprimată prin solidarizarea conștientă a unui segment etnic în voința de a păstra unitatea lor națională (teritorială), cu orice sacrificiu.

Astăzi, pe timp de pace, dar cu un conflict latent în zona nistreană, nesoluționat deocamdată, și o politică orientată categoric spre individualitatea și afirmarea noii „națiuni moldovenești", predomină, după cum ne-am convins din datele *Etnobarometrului*, *conștiința legăturii de sânge*, urmată de *cea a comuniunii de limbă la nivel de familie*, și în al treilea rând este invocată prin sintagma *„să se simtă moldovean, ucrainean, rus etc." conștiința comunității de grup etnic* sau *națională*, care, de fapt, le

integrează pe primele două în acest macrosistem identitar. Precum demonstrează autori binecunoscuți[16], totul depinde de circumstanțele istorice prin care va trece populația republicii, astfel încât o formă de conștiință va ceda locul alteia.

Lipsa unui consens *inter-group*, în primul rând, dar și *out-group*, spre exemplu, în cazul elementelor integratoare a naționalității moldovenilor, influențează în mod direct asupra proiecției – pozitive sau negative –, pe care și-o face despre sine individul sau grupul etnic respectiv în raport cu alte grupuri. De obicei, criteriul referențial al „sinelui" – identitatea personală – apare cu o proiecție puternic pozitivă, ca și cel al conceptului de „nostru" – identitate colectivă, de grup –, în comparație cu „alții", confirmând teoriile identității sociale. Elocvente, în acest sens, sunt autoevaluările grupurilor etnice și evaluările intergrupale din întrebarea Q_{11}, pe dimensiunea b–g: *„Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca moldovenii, ucrainenii, rușii etc. din Republica Moldova"*.

Simpla evocare a unei categorii etnice declanșează ecartul prin comparare ca principiu și mijloc de construcție al auto- sau heteroimaginilor și, totodată, activează prejudecățile aferente și corolarul lor specific, stereotipurile.

Fiecare etnie, precum se observă ușor din graficul ce urmează, se poziționează pe sine cel mai sus. Este o înclinație naturală a oricărui grup etnic „de a-și supraevalua capacitățile și valorile"[11] în raport cu „alții", înclinație ce reprezintă sursa imaginilor de sine deformate în sens pozitiv, a autoimaginilor etnocentriste.

Auto- și heteroevaluarea grupurilor etnice

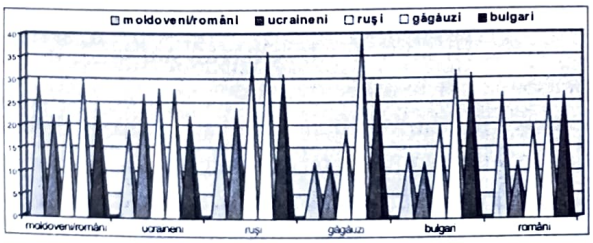

Cel mai mult se supraapreciază etnia găgăuză (cu 41%), urmată de cea rusă (36%). Supraevaluarea se știe că ține de fondul antropologic, comun tuturor grupurilor etnice. În același timp, ea este determinată de factori istorici și culturali particulari, care alimentează intensitatea atitudinilor de autoevaluare excesiv pozitivă, cum sunt, pe de o parte, cei ai etniei găgăuze, singura care nu are o țară-metropolă și tinde spre autoafirmare, sau, pe de altă parte, cei ai etniei ruse, favorizată ca națiune de circumstanțele istorice în diferite perioade și poziția pe care a ocupat-o și o mai ocupă în estul Europei.

Grație, probabil, situației privilegiate a rușilor în fosta U.R.S.S., respectiv a culturii lor bine cunoscută de ceilalți, precum și a informației despre ei, a relațiilor, contactelor mai intense și mai speciale, acest grup etnic (rușii) este evaluat, în ansamblu, cel mai bine. Are dreptate, în acest sens, Klaus Heitmann, afirmând că: „Oricât de îndoielnică ar fi formarea de stereotipuri ce derivă din reprezentările globale pe care o etnie și le face despre alta, ele se reazămă totuși pe întâlniri interetnice, pe experiențe istorice rezultate fie din schimburi pașnice, fie din conflicte armate"[18].

Cea mai subevaluată etnie de grupurile etnice este a găgăuzilor. Excepție fac bulgarii care conviețuiesc cu ei în aceeași regiune și îi cunosc mai bine, de aceea îi percep și apreciază mai obiectiv decât moldovenii/românii, ucrainenii și rușii, care dețin o informație sumară, suprasimplificată despre aceștia și de aceea imaginile despre ei sunt deformate. În general, grupurile etnice sunt, precum consemnează și studiul *Delphi*, în mare măsură enclavizate. Deși au mai multe valori comune, există totuși puține schimburi, comunicare și solidaritate între ele.

În procesul de raportare a unui grup etnic la altul – ecartul heteroimaginii se definește prin *alter* în raport cu *ego, alter* în raport cu *alții* – sau a „sinelui" personal la grupul social de apartenență, „sinele" își poate atribui atât o imagine etnoidentitară pozitivă, cât și negativă (a rușinii pentru ceea ce au fost/au făcut sau sunt/fac, procedează între ei ca membrii ai aceleiași colectivități sau cu „alții"), care vine în dezacord cu valoarea, principiile lui personale. Acest fenomen condiționează, după noi, declanșarea, existența sau lipsa sentimentului demnității etnice și/sau naționale, sentiment care se formează și este într-o relație directă cu cel al conștiinței naționale/etnice. Datele oferite de *Etnobarometru* sunt foarte sugestive și în acest sens, dacă analizăm tabloul care se conturează pe dimensiunea sentimentului de mândrie pentru identitatea etnică și cetățenie, de exemplu.

Sentimentul etnic / de cetățenie

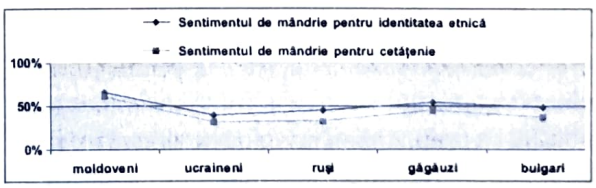

Din graficul realizat constatăm că moldovenii ar fi etnia care se mândrește cel mai mult pentru ceea ce este (66% total de acord), spre deosebire de celelalte etnii, iar ucrainenii – cel mai puțin (40%). Constatarea dată riscă să fie irelevantă, dacă ne oprim aici fără să analizăm în plan comparativ

răspunsurile pentru varianta „îmi dă un sentiment de ruşine". Ce atestăm în acest caz?

	Îmi dă un sentiment de mândrie	Îmi dă un sentiment de ruşine
Faptul că sunt *modovean/român...*	66% total de acord	49% mai degrabă de acord
Faptul că sunt *ucrainean...*	40% total de acord	40% dezacord total
Faptul că sunt *rus...*	47% total de acord	56% dezacord total
Faptul că sunt *găgăuz...*	54% total de acord	58% dezacord total
Faptul că sunt *bulgar...*	49% total de acord	61% dezacord total

Dacă pentru grupurile etnice minoritare coraportul dintre „mândrie" şi „ruşine" indică un sentiment mai mult sau mai puţin de mulţumire al apartenenţei la această etnie, împărtăşit de majoritatea membrilor, atunci pentru moldoveni/români se vede clar că sentimentul oscilează între mulţumire, satisfacţie, încredere faţă de calităţile propriului grup şi dezacord, insatisfacţie şi ruşine chiar.

Dezechilibrul *in-group*-ului majoritar, re-constatat şi pe dimensiunea sentimentului naţional, poate şi trebuie interpretat, în opinia noastră, în studii separate, prin modalităţile în care membrii grupului îşi percep şi evaluează trecutul şi şansele pentru evoluţiile viitoare, îşi autoevaluează caracteristicile de grup, limitele lor privind răspunsul dat provocărilor mediului natural şi social.

Desigur, imaginea de sine a grupurilor etnice se actualizează în funcţie de reacţiile de răspuns – pozitive sau negative – ale acestora la provocările mediului natural şi social. Sunt fundamentale, din această perspectivă, criteriile de evaluare a succeselor şi eşecurilor, asumarea şi neasumarea lor, rezultatele putând duce la mobilizări pentru depăşirea obstacolelor sau la atitudini de descurajare şi imobilism. Unde ne situăm/regăsim noi, moldovenii, la începutul mileniului al XXI-lea trebuie să fie o preocupare constantă a noastră şi să se regăsească ca obiectiv în orice demers al politicilor sociale, pentru a aprecia obiectiv starea de lucruri ce ar contribui la coeziunea noastră ca grup, a cărei imagine de sine să nu fie în continuare „rănită", vagă, mai mult negativă, ci pozitivă.

Or, practica socială demonstrează că grupurile etnice cu imagine de sine pozitivă sunt mult mai performante decât cele cu imagine de sine negativă. „Numai societăţile care au o imagine de sine pozitivă se pot bucura de un regim sănătos de viaţă colectivă şi individuală. Societăţile a căror imagine de sine este permanent «bombardată» (în interior şi în exterior) vor fi împinse în blocaje, boală şi suferinţă. În asemenea societăţi, primul lucru care se va prăbuşi este «respectul», «stima de sine»"[19], cu care noi, etnicii moldoveni, ţinem să subliniem o dată în plus, mai avem o problemă pe care este timpul să o rezolvăm, nu şi fără o dorinţă, un efort susţinut al fiecăruia.

Rezumând, considerăm că *sentimentul de mândrie/demnitate* pentru calitatea de a fi moldovean/român, ucrainean sau găgăuz este în corelaţie nu numai cu *conştiinţa legăturii de sânge, de limbă, a comuniunii de cultură, de destin* etc., ci şi cu *ataşamentul, responsabilitatea, patriotismul* – toate împreună fiind indicatori ai apartenenţei, fie aceasta numai etnică sau naţională.

Indicatorii apartenenţei etnice/naţionale

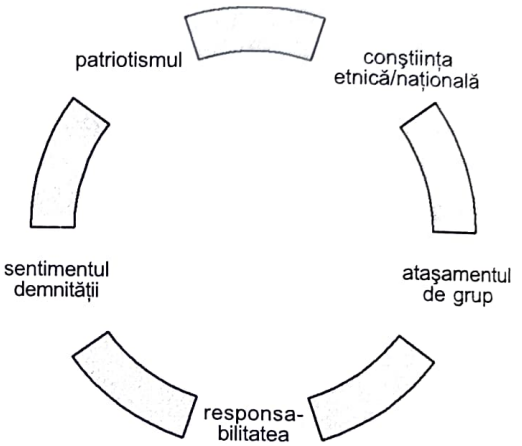

II.2. Identităţi succesive

Identitatea etnică este numai o parte din identitatea personală, care tinde să fie din ce în ce mai importantă. În context etnic şi/sau naţional, orice persoană îşi asumă, conştient sau inconştient, întrebată sau nu, mai multe identităţi. În chestionarele de care aminteam, doi profesori indică la întrebarea despre etnie *român basarabean, român moldovean*. Prin aceste răspunsuri ei specificau pe lângă apartenenţa etnică şi cea regională, în primul caz, sau şi cetăţenia, în cel de-al doilea caz, considerându-le relevante pentru a fi amintite.

Realitatea ne dovedeşte că, într-adevăr, pot exista mecanisme de identificare succesive, care nu se află în opoziţie. Spre exemplu, eu, ca şi oricine, pot afirma despre mine în Bălţi că sunt *baraboiancă*, în Chişinău că sunt *nordeancă*, în Republica Moldova că sunt *chişinăuiancă*, în Moldova de peste Prut că sunt *basarabeancă*, în Bucureşti că sunt *moldoveancă*, în Europa că sunt *româncă*, în Africa că sunt *europeancă* etc.

Grupurile etnice din Republica Moldova îşi asumă simultan şi succesiv următoarele identităţi:

1) **etnică**, cu excepţia ruşilor la care apare cetăţenia, şi apoi identitatea etnică;

2) **calitatea cetăţenească a Republicii Moldova**;

3) **locală, „subiecţi ai locului"**;

4) **calitatea de locuitor al C.S.I.**;

5) **cea europeană**;

6) ruşii şi găgăuzii indică şi identitatea **est-europeană**.

Identităţi succesive ale grupelor etnice din Republica Moldova

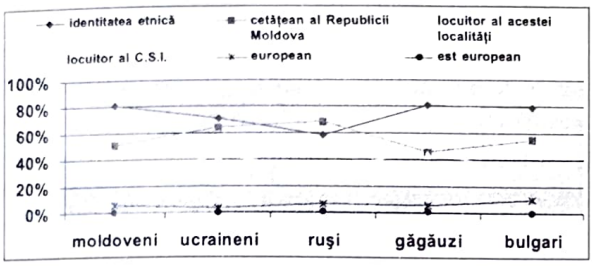

Toate aceste identităţi reflectă o „construcţie socială", din care reţinem o ierarhie de valori pe care şi le asumă pe moment, mai mult sau mai puţin. O singură remarcă se impune în acest caz – sentimentul mai profund al identităţii etnice decât al cetăţeniei, dominant în Israel, S.U.A., Marea Britanie, Franţa ş.a., o realitate care lasă loc pentru speculaţii vehiculate prin prisma economicului, socialului şi culturalului.

CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI

În încheierea investigaţiei noastre asupra modului în care un grup etnic se autoidentifică şi este identificat de alţii, se apreciază pe sine în raport cu alţii, putem formula câteva concluzii şi recomandări:

1. Un conflict interetnic în Republica Moldova nu există. Semnalăm unele tensiuni între grupul de moldoveni/români, pe de o parte, şi grupul de ruşi, pe de altă parte, şi mai puţin al altor etnii, vorbitori de limba rusă, pe problema lingvistică. Natura altor tensiuni este atitudinal-comportamentală şi la nivel interpersonal şi se explică prin necunoaşterea celuilalt sau o cunoaştere sumară, distorsionată, întreţinută de prejudecăţi şi strereotipuri vehiculate în diferite surse de informare.

2. *Clivajele identitare* de azi şi de ieri ale populaţiei băştinaşe din Republica Moldova *cu privire la etnie/naţionalitate* pot şi trebuie explicate numai prin prisma istoriei obiective şi a evenimentelor circumscrise problemei identităţii.

3. Aşezarea geografică, mozaicul grupurilor etnice, factorul istoric şi cel politic sunt determinantele primare în formarea identităţii distincte „moldoveneşti", a majorităţii etnice cantitative. Politica individualităţii „poporului moldovenesc" şi, implicit, a etniei moldoveneşti, a apărut, aşadar, dintr-un raţionament de justificare a politicii externe ruse în sud-estul Europei. Actualmente, politica individualităţii „poporului moldovenesc" nu constituie decât o ambiţie politică într-o situaţie ambiguă, care pare să devină normalitate, cu toate că se produc noi perturbaţii ale relaţiilor interetnice – relativ stabilizate la începutul anilor 90 ai secolului trecut – între nişte elemente ce structurează etnoidentitatea şi/sau naţionalitatea.

4. **Reprezentanţii etniei majoritare din Republica Moldova nu reuşesc să cadă de acord asupra identităţii lor comune.** Această situaţie este evidentă şi în cifrele *Etnobarometrului 2005*, şi în datele studiului *Delphi*, care a reprezentat etapa exploratorie a cercetării *Etnobarometru*. Ea se regăseşte şi în recensământul din noiembrie 2004. Pe cât de obiective şi, respectiv, credibile sunt acestea este o altă problemă.

5. **Dezechilibrul intern al grupului majoritar cantitativ pe problema identităţii etnice** poate fi explicat la modul general prin fenomenul recunoscut şi acceptat al *caracterului cinematic (de transformare, reformare prin mijlocul relaţiilor sociale, identitatea formându-se pe baza unor procese sociale) a identităţii de tip etnic.* La aceasta ţinem să mai adăugăm câteva ipoteze, care sunt interdependente:

a) *pierderea în timp, datorită contextului istoric, a memoriei fondatoare a grupului etnic, cea care rescrie istoria, şi construirea unei altei memorii culturale a trecutului, nu fără ajutorul unor forţe politice interesate;*

b) *posibilităţile de informare şi formare diferite ale reprezentanţilor grupului etnic majoritar, care determină cunoaşterea „noastră" în raport cu „ceilalţi" şi autocunoaşterea „sinelui";*

c) *folosirea cu diferite sensuri încărcate etnic şi puternic politizate a termenului* moldovean, *de care trebuie să ţinem cont atunci când discutăm despre componenta etnică sau/şi lingvistică.*

- Persoanele animate de idealul reîntregirii naţionale îl consideră o blasfemie atunci când este utilizat cu referire la românii de peste Prut;
- unele persoane îl acceptă doar în sens regional, asemeni noţiunilor *muntean, transilvănean* etc.;
- alte persoane consideră firesc că *moldovean* se subsumează termenului de *român*;

• un anumit segment al populației desemnează prin acest termen o altă categorie etnică și națională distinctă oarecum de români.

6. În ansamblu, opțiunea tuturor grupelor etnice din Republica Moldova în ceea ce privește auto- și heteroidentificarea se îndreaptă detașat spre **a)** (să aibă părinți ...), **b)** (să vorbească limba ... în familie), **d)** (să se simtă ...), și mai apoi spre **b)** (limba maternă să fie limba ...), **c)** (să țină obiceiurile moldovenilor ...), **e)** (să țină la cultura ... ca la cultura lui). Indicatorii vizați reflectă, în general: 1) **conștiința legăturii de sânge,** 2) **conștiința limbii vorbite în familie** și 3) **conștiința comunității de destin** pentru grupurile etnice minoritare, moldovenii manifestând tendința de a alege criteriul respectării obiceiurilor în fundamentarea propriei identități.

7. Dezechilibrul *in-group*-ului majoritar, re-constatat și pe dimensiunea sentimentului național, trebuie interpretat, în opinia noastră, în studii separate, prin modalitățile diferite în care membrii grupului își percep și evaluează trecutul și șansele pentru evoluțiile viitoare, își autoevaluează caracteristicile de grup, limitele lor privind răspunsul dat provocărilor mediului natural și social.

Imaginea de sine a grupurilor etnice, precum se știe, se actualizează în funcție de reacțiile de răspuns – pozitive sau negative – ale acestora la provocările mediului natural și social. Sunt fundamentale, din această perspectivă, criteriile de evaluare a succeselor și eșecurilor, asumarea și neasumarea lor. Rezultatele pot duce la mobilizări pentru depășirea obstacolelor sau la atitudini de descurajare și imobilism. Unde ne situăm/regăsim noi, etnia majoritară la începutul mileniului al XXI-lea trebuie să fie o preocupare constantă a noastră la toate nivelele și *să se regăsească ca obiectiv în orice demers al politicilor publice* pentru a aprecia obiectiv starea de lucruri ce ar contribui atât la coeziunea noastră ca grup, a cărei imagine de sine să fie una pozitivă.

Politicile educaționale ar trebui să se centreze și pe coordonata interculturalității din procesul instructiv-educativ pentru înțelegerea alterității din cadrul Republicii Moldova în primul rând. Cultivarea toleranței și a respectului reciproc între reprezentanții etniilor conlocuitoare prin experiențe cognitive, atitudinale și comportamentale trebuie să devină un obiectiv-cadru al curriculei, precum și al activităților extracurriculare.

NOTE

[1]Claude Dubar, *Criza identităților. Interpretarea unei mutații*, Editura „Știința", Chișinău, 2003, p. 15–16.

[2]„Identitatea nu devine o preocupare și un obiect de analiză decât acolo unde ea nu mai este de la sine înțeleasă, unde sensul comun nu mai este dat din timp și unde actorii nu mai reușesc să se înțeleagă asupra semnificației situației și a rolurilor pe care ei trebuie să le joace." (Michael PoLLack, *L'expérience concentrationnaire. Essai sur le maintien de l'identité sociale*, A.-M. Métailié, Paris, 1990, p. 10).

[3]În general, se vehiculează că „identitatea este precum măseaua: devine o problemă numai când te doare". (A se vedea Vintilă Mihăilescu, *Introducere la ediția românească*, în John Rex, *Rasă și etnie*, Editura „Du Style", București, 1998, p. 16). Pentru noi, etnia majoritară din Moldova pruto-nistreană, începând din 1812, această problemă controversată reprezintă „călcâiul lui Ahile".

[4]Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Editura „Arc", Chișinău, 2002, p. 231.

[5]Iftene Pop, *Basarabia din nou la răscruce*, Editura „Demiurg", București, 1995, p. 11.

[6]Klaus Heitman, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Editura „Arc", Chișinău, 1998, p. 130.

[7]*New York Times*, 25 februarie 1990, apud Klaus Heitman, *op. cit.*

[8]Maria Neagu, *Identitatea românilor basarabeni între speculații politice și adevăr istoric*, în *Unitatea națională a românilor între ideal și realitate*, Materialele Dezbaterilor Naționale, București, 27–28 martie 2001 și Chișinău, 9–11 aprilie 2001, Chișinău, 2001, p. 168.

[9]Cf. Marian Enache, Dorin Cimpoieșu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova. 1993–1997*, Editura „Polirom", Iași, 2000, p. 304–311.

[10]*Constituția Republicii Moldova*, Moldpres, Chișinău, 1994 sau Chișinău, 2004.

[11]V. Stati, *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, 2003.

[12]Ne referim în special la Flavius Solomon, *Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie*, Fundația Academică „A.D. Xenopol", Iași, 2001, 199 p. – un instrument de lucru ce însumează sute de titluri privitoare la relațiile interetnice din Basarabia și Transnistria istorică; Iulian Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002)*, Editura „Cartier", Chișinău, 2002, 624 p., și alte surse citate în studiul nostru.

[13]Alexandru Zub, *Basarabia în căutarea identității: excurs istoriografic*, în *Basarabia. Dilemele identității*, Fundația Academică „A.D. Xenopol", Iași, 2001, p. 20.

[14]Precizăm că unii respondenți au optat pentru două sau mai multe limbi de stat, de aceea procentul obținut însumează mai mult de o sută.

[15]Cătălin Turliuc, *Etnic și național în Basarabia secolului XX*, în *Basarabia. Dilemele identității*, Fundația Academică „A.D. Xenopol", Iași, 2001, p. 54.

[16]Facem trimitere la lucrările lui V. Conta, Ion Petrovici, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran ș.a. ce vizează spațiul românesc.

[17]Grigore Georgiu, *Etnocentrismul și paradoxul diversității culturilor*, în „Societate & Cultură", nr. 4, 1991, p. 27.

[18]Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775–1918. Studiu imagologic*, Editura „Univers", București, 1985, p. 43.

[19]Ilie Bădescu, Dan Dungaciu, Radu Baltasiu, *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*, Editura „Eminescu", București, 1996, p. 304.

Elena PRUS,
doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Liberă Internaţională din Moldova, Chişinău

MITURI IDENTITARE FRANCEZE

Pornim de la înţelegerea mitului ca „element de civilizaţie" şi în acelaşi timp ca „formă a comportamentului uman" [Eliade, p. 130] care defineşte valorile ce fondează o cultură, modelele de urmat, propune structuri şi repere istorice, religioase şi morale. Miturile, scria Lucian Blaga, sunt „întâile mari manifestări ale unei culturi", „care alcătuiesc matricea stilistică a unui popor" [p. 301, 308]. Identitatea culturală colorează şi nuanţează miturile şi simbolurile. Surprinderea trăsăturilor spirituale ale unui popor, desenarea hieroglifiei care-i încifrează cultura reprezintă operaţiuni delicate de analiză. „Oamenii şi comunităţile ajung să se deosebească în mai mare măsură în imaginar decât în realitate" [Boia, p. 7].

Fiecare civilizaţie mare se construieşte în baza unei mitologii. Conform definiţiei lui Jean-Pierre Vernant, o mitologie este „un ensemble narratif unifié qui représente, par l'étendue de son champ et par sa cohérence interne, un système de pensée original, aussi complexe et rigoureux à sa façon que peut l'être, dans un registre différent, la construction d'une philosophie" [p. 207].

Mitologia, sistem unitar de mituri al unui grup etnic sau social, este orientată spre armonizarea personalităţii, naturii şi societăţii. Orice grup se recunoaşte în miturile sale fondatoare, care-i asigură specificitatea în raport cu alţii. Conform modurilor de clasificare a miturilor, putem defini miturile franceze ca mituri identitare [vezi C.-G. Dubois]. Puterea lor mitică este fondată pe semnificaţia pe care o au la nivel de colectivitate. Orice colectivitate construieşte scenarii fantasmatice care exprimă relaţia sa problematică cu realul. Miturile identitare răspund aşteptărilor pe care le are naţiunea. Ele variază în funcţie de conjunctura politică, socială şi economică, în funcţie de problemele spirituale ale colectivităţii la o anumită epocă.

Mitul naţiunii a acaparat imaginarul istoric şi politic al secolului al XIX-lea. Interpretările naţiunii au fost divergente, oscilând între „modelul german" şi „modelul francez". Ideologii germani insistau pe comunitatea de sânge şi de limbă. Interpretarea franceză accentua, dimpotrivă, dimensiunea politică şi voluntaristă a fenomenului, privind naţiunea ca pe o „comunitate de cetăţeni": „te naşti german, devii francez".

Acest mit al timpului modern „reuneşte legătura arhetipală (...) cu noile valori create de o istorie recentă (...), fondul ancestral şi contribuţiile modernităţii nu se exclud nicidecum" [Boia, p. 172].

Critica literară descoperă mitul mai ales acolo unde ficţiunea oglindeşte viziunea asupra lumii caracteristică unui popor. Fiecare societate, naţiune resimte nevoia de a-şi crea mituri cu care ea îşi învăluie persoanele, locurile, instituţiile. După expresia lui Em. Le Roy Ladurie, miturile au făcut Franţa. Din perspectiva unei antropologii metafizice şi teorii a culturii, *homo gallicus* este întruchiparea unei viziuni personale a culturii franceze. Frédéric Hoffet accentuează în mod special necesitatea de „mitologizare" sau mitomania pariziană şi proporţiile pe care ea le atinge. Parisul mitologizează acţiuni, culturi, judecăţi, indivizi (de la cei mai însemnaţi la cei mai puţin însemnaţi). Omul parizian este, la rândul

său, mitoman, gândește și judecă în termeni mitologici, apreciind oamenii și lucrurile nu după ceea ce ei sunt *de facto*, ci în funcție de mitul pe care-l reprezintă. Arivismul parizian nu este altceva decât expresia acestei mitomanii [p. 197].

De la o povestire se trece la altă povestire grație unui cod, comun epocii, care leagă un obiect de altul, o reprezentare de alta. Acest cod trimite la lume (mediul social și cultural), la sensul său, pe de o parte, și la miturile epocii, pe de altă parte. Lectura trebuie să fie orizontală și verticală. „Mitul, o știm bine, este o valoare" [Barthes, *Mitologii*, p. 277], valoare care depinde de importanța sa în sistemul general în care se plasează.

Împlinirea mitului depinde de expansiunea sa; „unele mituri se coc mai bine în anumite zone geografice; există și pentru mit microclimate. (...) Fiecare mit poate comporta astfel istoria și geografia sa; una este de altfel semnul celeilalte" [*ibidem*, p. 282]. Dacă mitul Femeii este unul esențial, atingând domeniul imens al relațiilor umane, miturile moderne al Parisului și al Parizienei sunt limitate istoric (referindu-se la epoca modernă) și geografic (referindu-se doar la o parte a umanității).

Roland Barthes delimita mituri puternice și mituri slabe, mituri bogate și mituri sărace. Credem că miturile pe care le cercetăm, și anume cel al Parisului, al Femeii și al Parizienei sunt mituri puternice, cuantumul lor cultural este imediat, iar calitatea lor nu s-a șters odată cu timpul. Ele sunt mituri esențialmente bogate: știu să prolifereze, au o formulă expresivă, sunt investite cu o putere majoră de imaginație, care se caracterizează printr-o permanentă invenție. Semnificantul mitului este deosebit de variat. Aceste mituri constituie acea mitologie care „participă la o făurire a lumii" și care este în acord cu lumea, nu așa cum este ea, ci așa cum vrea să fie făurită" [*ibidem*, p. 289]. Constant alimentate, sugestive, expansive, aceste mituri cuprind toate domeniile: literatură, arte plastice, teatru, diplomație, morală, estetică, modă, bucătărie etc. Expansiunea lor permanentă în epoca modernă solicită mitul la nesfârșit.

Permanența anumitor mituri, cum ar fi cel al Parisului, ține de faptul că ele aparțin memoriei Occidentului ca subiecte literare, ocupând un loc fundamental în tezaurul cultural, reprezentând fenomene de cultură.

Imaginarul occidental și literatura occidentală, în consecință, au provenit din două masive mari de mitologii: un masiv păgân (mitologiile greco-latină, scandinavă, celtică, germanică) și un masiv iudeo-creștin.

Pentru spiritualitatea modernă, Evul Mediu se construiește ca origine mitică a istoriei și a literaturii franceze. El apare ca un început aproape absolut: cel în care identitatea se determină prin literatură și limbă. Nașterea noului gen, cel al romanului, face apel la anumite mituri rezonanțele cărora se resimt în literatura contemporană. Construindu-se pe un anumit număr de situații, de personaje, de motive limitate și codate, privilegiind unele cicluri, cum ar fi cele ale lui Tristan și Graal, romanul medieval se află la începutul mitului literar. Aventurile eroilor se desfășoară într-o lume structurată pe valori sociale și morale ce par de nestrămutat.

Invocând mitul istoric care se adresează unei realități ce există și totodată nu există, Pierre Albouy aduce drept exemplu mitul Franței, zise eterne, dar care nu apare decât în timpul și în multitudinea efemeră a francezilor [1998, p. 147].

Se observă că miturile au tendința de a se transforma decât de a dispărea complet. Astfel s-a întâmplat cu mitul regelui-soare Ludovic al XIV-lea, devenit astăzi mitul Versailles-ului: „Le mythe se modifie, récupéré et métamorphosé par les exigences et l'imaginaire du moment" [Ferrier-Caverivière, p. 607].

Roland Barthes prezintă în *Mythologies* un produs al societății și al culturii burgheze sau mic-burgheze de la mijlocul secolului al XX-lea. Așa cum apare la Barthes, mitologia este un sindrom, dar nu o exclusivitate franceză. Printre miturile universale (*Marțienii, Astrologie, Săracul și Proletarul, Music-hallul, Plasticul* etc.) sunt unele specific franțuzești, generate de realități franceze (*Racine, Turul Franței, Noul Citroën, Vinul* etc.). Mituri comunitare ale națiunii franceze vom găsi și într-un studiu mai recent al lui Daniel Schneidermann *Nos Mythologies*. Lăsând la o parte legendele explorate până la saturație, autorul aduce la suprafață mitologia în formație, care se cristalizează sub ochii noștri. Miturile care cimentează familia franceză „sont parfois de grands et majestueux mythes: le châteaux-margaux, de Gaule, la première communion, le jambon-beurre, les vacances des enseignants, la 2 CV. Autant de composantes de l'unité nationale. Autant de mots qui, à peine prononcés, déclenchent une image, la même en chacun d'entre nous" [*ibidem*, p. 210].

Gilbert Durand, la rândul său, a procedat la o mit-analiză a mai multor mituri ale literaturii franceze: miturile intimității în secolul al XIX-lea, miturile hermesiene în secolul al XX-lea.

Pierre Albouy afirmă că „Le mythe fait partie de l'idéologie" [1976, p. 23]; cu alte cuvinte, mitul ține

Turnul de apă din Chișinău

Mănăstirea Capriana. Biserica cu hramul Sf. Gheorghe reconstruită în anii 2004-2005

Turnul de apă de la Cobâlnea

de imaginarul social*. Georges Dumézil constată, la rândul său, că miturile funcționează în interiorul textului urmând structura privilegiată care permite de a înțelege cum ideologia** orientează povestirea. Dumézil afirmă ca miturile nu sunt invenții nici gratuite, nici absurde; ele au funcția de a manifesta și de a justifica, prin intermediul unei povestiri, marile principii care condiționează organizarea politică, religioasă și socială.

Secolul al XIX-lea francez are o mitologie cu o dinamică comună celorlalte timpuri. Ea interpretează prezentul în lumina trecutului din perspectiva viitorului. Un mit nu există singur, el se înscrie într-o constelație de mituri. Mitologia secolului al XIX-lea constituie un astfel de nucleu de mituri, cum ar fi imaginile-forță care sunt Revoluția, Poporul și Progresul [Huet-Brichard, 2001, p. 132]. *„Rațiune–știință–tehnologie–progres–viitor"* – iată formula magică a secolului al XIX-lea" [Boia, 2000, p. 72]. Alain Pessin analizează mitul Poporului în societatea franceză din secolul al XIX-lea, urmărește proliferarea acestui mit în mitologia revoluționară (la Quinet sau Michelet) sau contraevoluționară (la Barbey d'Aurevilly sau Bloy).

Exprimarea mentalității secolului al XIX-lea este cea a burgheziei în ascensiune și presupune energie, spirit întreprinzător, exces. Urbanitatea favorizează sociabilitatea. Sunt relevate miturile luptei, vigorii și cuceririi. Urbanitatea franceză a generat mitul Parisului, care nu este constituit doar din sursele literare, dar a prins rădăcini de asemenea din evoluția economică și socială a capitalei. În primul rând, acest mit este efectul considerabilei creșteri demografice a Parisului, numărul populației dublându-se între 1800 și 1850 și depășind un milion de locuitori. În literatură efectele exploziei demografice sunt reflectate, mai ales la Baudelaire și Hugo, prin importanța temei noi a maselor și a mitului Poporului. Raționalizarea crescândă a societății și a economiei franceze, capitalismul, „caracterul său expresiv" [Benjamin], au stimulat puterea mitică. Dimensiunea mitică nu este în contradicție cu dimensiunea rațională, cum arată R. Bodel, fiind chiar jumătatea sa coerentă [p. 40].

O altă constelație de mituri o vedem constituindu-se în jurul fenomenului urbanizării: mitul Parisului, mitul Veneției, mitul Bucureștiului, mitul Sankt Petersburgului. Fiecare din aceste mituri constituie prin iradiere o constelație în jurul său. Astfel, Parisul va genera mitul Revoluției, mitul Progresului, mitul Parizienei. Mitul Parisului este generat de puternica valorizare a lumii materiale, iar mitul Parizienei – de potențialitatea ei.

Ca orice țară, Franța se amplifică, se simplifică (simplificare mitologică) și se multiplică în tot felul de imagini și de simboluri, cum ar fi cele ale Parisului și ale Parizienei. Corolar al imaginii Franței apare imaginea Parisului, corolar al imaginii Parisului – imaginea Parizienei. Parisul și Pariziana fac parte din marile mituri ale secolului al XIX-lea francez.

Parisul, metonimic, este Franța însăși. Condensarea sau metafora sunt sugestive în literatura secolului al XIX-lea: „ochi al inteligenței", „creier al lumii", „rezumat al universului", „mare pandemoniu", „umanitate făcută oraș", „oraș enciclopedic și universal". Balzac, în *La Fille aux yeux d'or*, afirmă că Parisul este „la tête du globe", „un cerveau qui crève de génie et conduit la civilisation humaine".

O trăsătură distinctivă a mitului este faptul că este un discurs codat și se referă la o tradiție, în care abundă referințele culturale, notează Pierre Albouy [1976, p. 354]. Astfel, mitul Parisului resuscită și rezumă, ca la Hugo în *Paris-Guide*, trei orașe mari care au făcut civilizația: Roma – capitala Măreției, Atena – capitala Frumosului, Ierusalem – capitala Dreptății sau, cu o conotație diferită, Babilonul, Sodoma și Gomora. Parisul întruchipează spiritul revoluționar. Zola păstrează în *Trois villes* contrastele multiple ale capitalei, „ville initiatrice, civilisatrice et libératrice".

Prin schimbarea de planuri se trece la o ordine de realitate diferită, planul istoriei se preschimbă în planul cosmic (Parisul ca *soare, mare, ocean)* sau în cel uman: o femeie-eroină (Urbaine Hélioz, un Gavroche și o fecioară luptătoare, din romanul *I.N.R.I.* de Leon Cladel) sau o curtezană (Nana la Zola). La Balzac Parisul se preschimbă într-o femeie curtezană sau un monstru, „le plus délicieux des monstres" descris în *Ferragus*. Această schimbare de planuri eterogene constituie o trăsătură distinctivă a mitului, constată Pierre Albouy [1976, p. 44].

Parisul este unul din subiectele majore, implicite sau explicite, directe sau indirecte tratate de scriitori francezi sau străini. Parisul are în mentalul colectiv francez valoarea unui mit național. „Le mythe de Paris est une pièce capitale (...) de la mythologie nationale française" [Albouy 1976, p. 23]. Mitul este o construcție imaginară care oferă cheia sistemului de interpretare și a codului etic al unei colectivități.

*„Ideologia este definită ca „système de représentations constituant la représentation imaginaire des rapports réels de l'individu à la société et à son histoire" [*idem*].

**„*Ideologia* este înțeleasă ca ansamblu de reprezentări care, pentru un grup social, constituie un sistem de gândire.

Imaginarul este cel care îmbogăţeşte şi susţine mitul oraşului.

Conştiinţa de sine a culturii franceze a elaborat o strategie de proiectare a geniului creator francez în universalitate prin miturile sale naţionale. Fenomenul francez îşi integrează propria-i totalitate umană şi creatoare într-o conştiinţă identitară. Spectaculosul produs al conştiinţei franceze poate fi considerat şi mitul Parizienei. Acest mit este construit în termeni de modernitate, potrivit criteriilor unei etici şi estetici moderne. Pariziana traduce „schema" unei profunde modernităţi. De-a lungul mai multor secole, femeia pariziană a prezentat spectacolul unei mondenităţi moderne. Pariziana incarnează promisiunea împlinirii mesajului feminin al modernităţii. Ea se prezintă nu doar ca un deziderat al vigorii creatoare franceze, ci ţine chiar de caracterul ontologic al culturii franceze şi al dezvoltării sale istorice. Pariziana este o operă reprezentativă a spiritului francez, care îi asigură universalitatea.

Aureola Parizienei este o sursă de inspiraţie permanentă pe parcursul secolului al XIX-lea. Hubert Juin, analizând imaginea Parizienei între 1880 şi 1914, scrie că Republica a Treia are nostalgia secretă a unui monarh, pe care îl găseşte în persoana Parizienei, femeie care este o mitologie; „Cette République, la III (...) soupire après un monarque: c'est son voeux secret, sa nostalgie et son ambition dissimulée – mais ce monarque, elle l'a: c'est la Parisienne. Un monarque en chair et en os, en costume et en masque, en odeur et en saveur: une femme qui est une mythologie" [Juin, p. 5].

În fundamentala lucrare *Mythe et épopée*, Georges Dumézil porneşte de la principiul că un mit nu poate fi explicat izolat, deoarece se articulează cu alte mituri cu care face sens. Considerăm că Pariziana mai moşteneşte ceva şi din trăsăturile altui mare mit francez, cel al bonapartismului. Acesta întruneşte trăsăturile unui monarh, care, după V.I. Lenin, trebuie să menţină echilibrul ca să nu cadă, să cocheteze pentru a domina, să corupă ca să placă [p. 273-274].

Franţa, cum bine se ştie, este unul dintre primele state naţionale europene consolidate ca atare cu capacitate de expansiune imperială în lume. Capacitatea sa creatoare, expansiunea sa imperială, vocaţia ideilor universale i-au asigurat un loc de primă importanţă în lume. În faţa tendinţelor de europenizare din secolul al XIX-lea, Pariziana apare ca o personificare a sensibilităţii culturii şi trăirii franceze.

A capta poetic şi estetic lumea şi realitatea este o caracteristică esenţială a caracterului francez. Pariziana este o formă de expresie poetică. Acest fel de a vedea fiinţa sub *specie poeseos* este o formă caracteristică de a defini lumea din perspectiva creativităţii.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

ALBOUY, Pierre. *Mythographies*. Paris: José Corti, 1976.

ALBOUY, Pierre. *Mythes et mythologie dans la littérature française*. Paris: Armand Colin, 1998.

BARTHES, Roland. *Mitologii*. Iaşi: Institutul European, 1997.

BENJAMIN, Walter. *Paris, capitale du XIXe siècle*. Paris: Les Editions du Cerf, 1989.

BODEL, Remo. *L'expérience et les formes. Le Paris de Walter Benjamin et de Siegfried Kracauer*, în *Walter Benjamin et Paris*. Colloque international 27–29 juin 1983, édité par Heinz Wismann, Paris. Les Editions du Cerf, 1986, p. 33–48.

BLAGA, Lucian. *Despre mituri* în *Trilogia culturii – Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti: Editura pentru literatură universală, 1969, p. 290–308.

BOIA, Lucian. *Pentru o istorie a imaginarului*. Bucureşti: Humanitas, 2000.

DUBOIS, Claude-Gilbert. «Les mods de classification des mythes», *Introduction aux méthodologies de l'imaginaire*, Ellipse, 1998.

DUMÉZIL, Georges, *Mit şi epopee*. Vol. I, II, III, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1993.

ELIADE, Mircea. *Eseuri. Mitul eternei reîntoarceri. Mituri, vise şi mistere*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1991.

FERRIER-CAVERIVIÈRE, Nicole. *Figures historiques et figures mythiques*, în *Dictionnaire des mythes littéraires*, 1988.

HOFFET, Frédéric. *Psychanalyse de Paris*. Paris: Grasset, 1953.

JUIN, Hubert. *La Parisienne. Les élégantes et les célèbrités et les petites femmes. 1880–1914*. Paris: André Barret, 1978.

LENIN V.I., *Opere complete*, v. 17.

SCHNEIDERMANN, Daniel. *Nos Mythologies*. Paris: Plon, 1995.

VERNANT, Jean-Pierre. *Mythe et societé en Grèce*. Paris: La Découverte, 1974.

Valeriu POPOVSCHI,
doctor, cercetător ştiinţific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei

ELENA CUZA, PRIETENA DE VIAŢĂ ŞI DE IDEI A DOMNITORULUI UNIRII ALEXANDRU IOAN CUZA

Din capul locului menţionăm că Elena Cuza nu a fost pur şi simplu soţia marelui domnitor Alexandru Ioan Cuza. În timpul domniei domnitorului Unirii, ea s-a implicat în viaţa politică a ţării, a fost o neobosită filantroapă, de aceea, despre dânsa s-a scris în literatura istorică.

În baza acestei literaturi precum şi a unor materiale de arhivă, am pregătit acest articol, – modest ca volum – despre viaţa şi activitatea celei care a fost prietena de viaţă şi de idei a domnitorului Unirii Principatelor şi a făuritorului României moderne.

Elena Cuza se numără printre personalităţile feminine reprezentative şi valoroase, a căror viaţă şi activitate s-a desfăşurat în strânsă legătură cu istoricele momente ale afirmării înaltelor idealuri revoluţionare de la 1848, apoi ale luptei pentru realizarea Unirii Principatelor Române şi pentru consolidarea acestei Uniri. Până la căsătoria cu Alexandru Ioan Cuza, numele ei a fost Elena Rosetti-Solescu.

S-a născut la 17 iunie 1825, în oraşul Iaşi. Tatăl ei, Iordache Rosetti, era fiul cunoscutului mare vornic cu acelaşi nume, Iordache Rosetti, care, la timpul său, s-a stabilit în localitatea Soleşti din ţinutul Vaslui, întemeind ramura bărbătească a familiei Rosetti – Soleşti. Mama Elenei a fost Catinca Rosetti, născută Sturdza, originară din Miclăuşeni, judeţul Iaşi (sat în care, de altfel, s-a născut şi cunoscutul om politic şi de cultură român Dimitrie A. Sturdza, fost în mai multe rânduri ministru şi prim-ministru). Catinca Rosetti s-a dedicat întru totul educaţiei celor cinci copii, dintre care cel mai mare era Elena.

Este necesar de menţionat că educaţia Elenei a început, la insistenţa unchiului Constantin Sturdza, adică al fratelui mamei ei, şi a mătuşii Agripina, aproape de oraşul Roman, în cadrul unui mic colegiu particular, deschis la Şcheia, în casa lor. Educaţia fetei a continuat, apoi, în casa bunicului de la Miclăuşeni, judeţul Iaşi, logofătul Dumitrache Sturdza, tatăl mamei Elenei. Altfel spus, Elena Rosetti-Solescu şi-a petrecut frumoşii ani ai copilăriei la ţară. La vârsta de 14 ani, în 1839, ea a venit în Iaşi, pentru a-şi continua învăţătura şi a-şi întregi educaţia. În capitala Moldovei a găsit o atmosferă de-a dreptul efervescentă, un tineret ce se forma şi acţiona în numele măreţelor idealuri de libertate şi unitate naţională, de propăşire a neamului. În mijlocul acestui tineret extraordinar, plin de vise şi speranţe, Elena Rosetti-Solescu l-a cunoscut pe Alexandru Ioan Cuza.

Căsătoria lor a fost oficiată la 30 aprilie 1844, în satul Soleşti, judeţul Vaslui. Elena avea 18 ani, iar Alexandru Ioan Cuza – 24. Din acel moment şi până la sfârşitul vieţii sale, Elena Cuza şi-a dedicat toate gândurile şi simţămintele, întreaga ei putere de muncă şi de sacrificiu acestui om, precum şi marilor idealuri, pe care domnitorul a fost chemat a le înfăptui.

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, la 5 ianuarie 1859, ca domnitor al Moldovei şi la 24 ianuarie al aceluiaşi an ca domnitor al Munteniei, a impresionat-o profund pe Elena

Cuza. Probabil, în acele clipe, ea a înțeles perfect importanța acestui act în istoria poporului român, precum și responsabilitatea ce-i revenea domnitorului în vederea consolidării și modernizării României ca stat.

Elena Cuza

Alexandru Ioan Cuza

Tovarășă devotată a domnitorului, curajoasă, înțeleaptă și binevoitoare, după cum se menționează în literatură, Elena Cuza a contribuit, alături de soțul său, la marile transformări social-economice, politice și culturale din epoca Unirii, fiind cea mai devotată și perseverentă colaboratoare a lui.

De aproape sau de departe, ea a urmărit în permanență și cu mare atenție ce se întâmpla în Principate, începând cu măsurile înnoitoare din domeniul culturii și educației, la care a avut un aport nemijlocit, până la măsurile cele mai radicale din 1864, când a fost decretată legea rurală prin care s-a desființat iobăgia și a demarat reforma agrară. Elena Cuza a manifestat un interes deosebit pentru adoptarea și aplicarea în practică a acestei reforme, care a însemnat, după cum se știe, un moment extrem de important în istoria României moderne. Ea a susținut modul curajos prin care acționa Alexandru Ioan Cuza în aplicarea legii rurale, care, după cât se știe, a cunoscut tergiversări, împotriviri și numeroase falsificări. E cunoscut că prin respectiva lege au fost împroprietăriți cu loturi de pământ 463 554 de familii de țărani români.

În calitate de soție a domnitorului, Elena Cuza a încurajat și susținut pe toate căile literatura și arta națională, fiind sprijinitoarea de nădejde, în special, a scriitorilor Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Costache Negri, Grigore Alexandrescu, a ilustrului pictor român Theodor Aman, autorul mai multor lucrări inspirate din istoria și legendele naționale, inclusiv a celebrului tablou „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul".

În 1862, când Alexandru Ioan Cuza a proclamat în mod solemn în fața adunărilor Moldovei și Munteniei, reunite în ședință comună, „unirea definitivă a Principatelor", Bucureștiul fiind proclamat capitala Țării, când a fost format primul guvern unitar al României în frunte cu Barbu Catargiu, Elena Cuza, însoțită de renumitul medic român Carol Davila, a vizitat mai multe așezăminte de binefacere din București, printre care și orfelinatul din Dealul Cotrocenilor, fondat de către doctorul Davila și soția acestuia, precum și așa-zisa „școală de mică chirurgie" de la spitalul „Mihai Vodă", creată în 1855 tot de acest medic. Profund impresionată de cele văzute, ea a hotărât să înființeze în București un mare azil pentru orfani, care să cuprindă trei școli: profesională, normală și de gospodărie. În același an, mai exact, la 18 iulie 1862, a fost emis decretul cu privire la înființarea azilului „Elena Doamna" din București, iar numai peste 10 zile, la 28 iulie 1862, a avut loc și solemnitatea punerii pietrei de temelie a instituției respective. Pentru ridicarea clădirii, Elena Cuza a donat o primă sumă în valoare de 1 000 de galbeni. În același scop, Vasile Alecsandri a oferit banii rezultați din vânzarea volumului „Poezii poporale ale românilor", aceștia urmând a fi folosiți în exclusivitate pentru copiii orfani ai azilului.

Elena Cuza se interesa în permanență și de situația spitalelor din București, vizitându-le în clipele de răgaz. Documentele de arhivă mărturisesc, în acest sens, că ea era oaspete des al spitalelor „Pantelimon", „Colțea", al celui militar, al celui de copii etc.

Când se afla la Iași, vizita neapărat Muzeul de Istorie Naturală, Școala normală de fete precum și școlile de artă pe care le-a luat sub patronajul său. Astfel, prin operele sale de binefacere, prin grija deosebită pe care a manifestat-o față de copii și față de cei săraci, prin sprijinul substanțial pe care l-a acordat școlilor, oamenilor de litere și artă, Elena Cuza și-a câștigat deplina și binemeritata simpatie a poporului.

Cu același devotament și dăruire de sine, Elena Cuza și-a urmat soțul în lungul exil prin Europa după abdicarea lui de la tron la 11-23 februarie 1866 drept rezultat al conjurației pregătite de „monstruoasa coaliție" (formată din conservatori și liberal-radicali), fiindu-i tovarășă apropiată până în ultimele clipe ale vieții. După moartea lui Alexandru Ioan Cuza, întâmplată la 15 mai 1873, la Heidelberg (Germania),

la vârsta de doar 53 de ani (precum se ştie, corpul neînsufleţit al domnitorului a fost adus în ţară şi înmormântat la moşia de la Ruginoasa, pe urmă, însă, osemintele sale au fost aşezate în biserica Trei Ierarhi din Iaşi). Elena Cuza şi-a făcut din cinstirea memoriei soţului o datorie sfântă.

Petrecându-şi ultimii ani de viaţă la Piatra Neamţ, ea a continuat, din modestele-i posibilităţi, actele de ajutorare a celor săraci, donând anumite sume de bani pentru întreţinerea unor spitale, şcoli, case de copii etc.

În ianuarie 1909, cu prilejul sărbătoririi în plan naţional a aniversării a 50-a de la Unirea Principatelor Române, Elena Cuza mărturisea: „Sunt fericită, când aud că Ţara sărbătoreşte Unirea şi pe Cuza-Vodă... slăvindu-se de către cei de azi actele mari şi frumoase ale celor de ieri".

La scurt timp după această sărbătoare, în dimineaţa zilei de 3 aprilie 1909, Elena Cuza a încetat din viaţă, la Piatra-Neamţ, în vârsta de 84 de ani.

Deşi se hotărâse de a se organiza funeralii naţionale, înmormântarea s-a desfăşurat în conformitate cu dorinţa defunctei: modest, simplu, fără mari ceremonii. În semn de recunoştinţă pentru cele înfăptuite pe parcursul vieţii, mii şi mii de oameni au însoţit-o pe ultimul drum.

Mormântul Elenei Cuza se află în satul Soleşti, judeţul Vaslui. În memoria ei o stradă din Iaşi se numeşte „Elena Doamna".

Pentru că a trăit cu demnitate, cu dragoste de neam şi ţară, numele Elenei Cuza va rămâne, pentru totdeauna înscris în istoria neamului românesc alături de cel al domnitorului Unirii Alexandru Ioan Cuza şi de ale tuturor celor care au luptat cu toată dăruirea pentru înfăptuirea marilor idealuri naţionale.

BIBLIOGRAFIE

1. *Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, 1964.
2. *Istoria României. Compendiu*, Bucureşti, 1969; ediţia a II-a, Bucureşti, 1971.
3. *Istoria poporului român*. Sub red. acad. Andrei Oţetea, Bucureşti, 1970.
4. *Istoria României în date*, Bucureşti, 1971; ediţia a II-a, Bucureşti, 1972.
5. *Istoria românilor*, vol. VII, tom I. *Constituirea României moderne (1821–1878)*. Coordonator: acad. Dan Berindei, Bucureşti, 2003.
6. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Bucureşti, 1961; vol. III. Bucureşti, 1963.
7. *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960.
8. *Cuza Vodă. In memoriam*, Iaşi, 1973.
9. Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX. *Unificatorii*, Bucureşti, 1939.
10. I.G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza Vodă, 1859, 1866, 1873*. Bucureşti, 1898.
11. A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I-II, Iaşi, 1903.
12. L. Mrejeriu, S. T. Kirileanu, Gh. Popescu, Cuza-Vodă. *Istorisiri pentru popor*. Piatra-Neamţ, 1902.
13. Mariu Theodorian-Carada, *Făuritorul Unirii de la 24 ianuarie 1859*, Craiova, 1938.
14. Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1966.

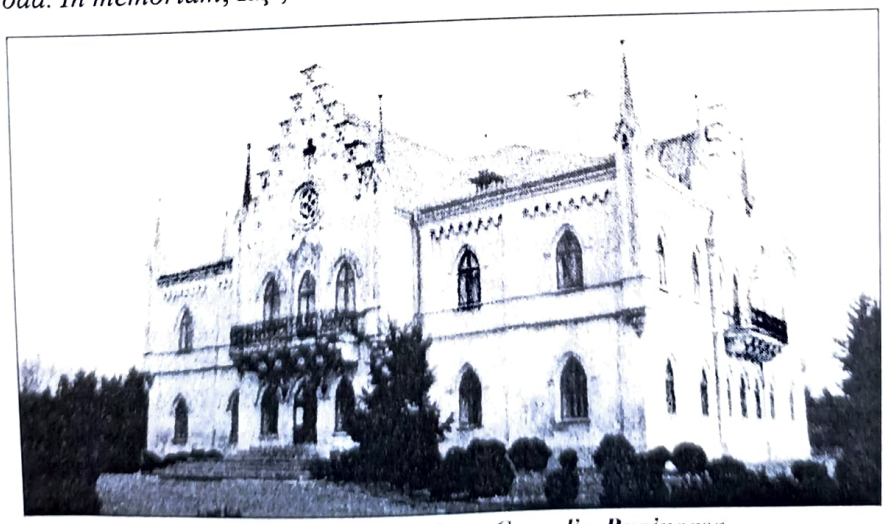

Palatul lui Alexandru Ioan Cuza din Ruginoasa

ISTORIA INTEGRATĂ – UN CERNOBÎL CU EFECT LATENT

Anul trecut în Republica Moldova se pregătea pentru editare un prim manual de istorie integrată. El a trezit discuţii aprinse şi critici dure din partea specialiştilor în domeniu şi nu numai.

Manualul predestinat elevilor din clasele a XII-a de liceu nu a văzut lumina tiparului. În schimb, la Chişinău, a fost editat manualul de istorie integrată pentru clasa a V-a. Despre el mi-am propus să discut cu dl **Ion Negrei**, redactor-şef al revistei de istorie şi cultură *Cugetul*, şeful redacţiei Istorie la Editura *Prut Internaţional*, vicepreşedinte al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova. Dl I. Negrei este coautor a trei manuale *Istoria Românilor* (pentru clasele a VIII-a, a X-a şi a XI-a) şi redactor al altor patru manuale *Istoria Universală* şi *Istoria Românilor*.

– Dle Ion Negrei, de ce noul manual vine să le înlocuiască pe cele precedente, nu tocmai vechi?

– Actualmente în Republica Moldova se fabrică o nouă concepţie a învăţământului istoric, concepţia cursului integrat. Din 1991, în învăţământul preuniversitar se predau două cursuri de istorie complementare: istoria naţională, care se numeşte *Istoria Românilor*, şi *Istoria Universală*.

În 1995–1996 istoricii au dezbătut şi aprobat în diverse reuniuni ştiinţifice şi metodice, unele organizate cu suportul şi participarea experţilor Consiliului Europei, concepţia învăţământului istoric. O echipă de cunoscuţi specialişti în domeniul istoriei şi profesori metodişti au elaborat Curriculumul Naţional la Istorie, care a fost aprobat prin decizia Consiliului Ministerului Educaţiei şi Ştiinţei. În aceşti ani a fost elaborat întregul set de manuale la disciplinele *Istoria Românilor* şi *Istoria Universală* pentru învăţământul preuniversitar. În total, actualmente, în Republica Moldova avem peste 20 de manuale de istorie, inclusiv alternative.

Dar, din 2001, odată cu venirea la putere a comuniştilor, se discută aprins o nouă concepţie, cea a cursului de istorie integrată. Iar manualul în cauză este primul în această ordine de idei, care, conform concepţiei respective, ar trebui să cuprindă atât teme din istoria universală, cât şi din cea naţională.

Manualul a fost editat într-un tiraj de circa 45 000 de exemplare, ceea ce acoperă integral necesarul de carte de istorie pentru elevii din clasele a V-a. Deci, evident, nu putem vorbi despre un manual experimental, el devine obligatoriu pentru întregul contingent de elevi. Din câte cunosc, în curs de elaborare sunt şi manualele pentru clasele a VI-a–XII-a.

– Cine sunt autorii acestui manual – istorici reputaţi, cunoscuţi autori de manuale?

– Autorii manualului respectiv sunt la prima experienţă de elaborare a lucrărilor de acest gen. Este vorba de Corneliu Popovici şi Angela Popovici, ambii doctori în istorie,

cunoscuți publicului mai mult ca cercetători decât cadre didactice. Aparatul metodic al manualului este semnat de profesorii Valentina Sânchetru și Victor Sânchetru. Dar nu atât despre autori s-ar cuveni să vorbim, cât despre conținutul manualului respectiv.

– Tocmai despre aceasta vroiam să vă rog să vorbiți, întrucât dvs., fiind autorul mai multor manuale, aveți deja experiență în domeniu.

– Conform opiniei autorilor, prin acest manual se „inaugurează studierea istoriei Patriei noastre în contextul istoriei întregii omeniri". Ceea ce se pretinde în cuvântul introductiv nu se realizează pe parcurs, deoarece predomină temele de istorie universală și aproape că lipsesc subiectele de istorie națională. Puținele teme de istorie națională sunt prezentate într-un mod tendențios, denaturat, pe alocuri chiar caraghios. Dacă în manualele de istorie a românilor și istorie universală, actualmente în vigoare, materia de program este repartizată în mod egal, apoi în acest manual, după cum spuneam, predomină subiectele de istorie universală.

De exemplu, despre războaiele daco-romane, care constituie un moment foarte important din istoria noastră veche, se vorbește într-un singur alineat, menționându-se doar că au fost două la număr. Dar despre cauzele, mersul acestor războaie și, mai ales, despre consecințele lor (romanizarea și formarea poporului român) nu se spune nimic. Altfel spus, subiectele majore din istoria veche a strămoșilor noștri sunt lipsă.

În schimb, autorii propun pentru studiere niște subiecte tendențioase, cu accente absolut deplasate. Deși se pretinde a fi un manual de istorie integrată, de fapt, se promovează un fel de istorie *separatistă*, deoarece evenimentele din epoca antică sunt explicate și examinate strict în spațiul dintre Nistru și Prut, mai exact, în hotarele politice ale Republicii Moldova, fără ca acestea să fie încadrate în arealul geto-dacic, care cuprindea un teritoriu mult mai vast și în care s-au consumat evenimente de mare anvergură. Spațiul pruto-nistrean era o zonă periferică a lumii geto-dacice, iar evenimentele produse aici nu au fost destul de relevante și nu au avut un impact decisiv în destinul civilizației geto-dacice. Lăsând în umbră evenimentele ce au avut loc în principalele centre politice ale geto-dacilor (regatul lui Burebista, regatul lui Decebal), autorii promovează ideea existenței în spațiul dintre Prut și Nistru a unui puternic centru politic al geto-dacilor. În acest sens, elevilor li se propune un subiect despre regatul lui Dromichaites. Există foarte puține izvoare istorice despre acest rege/regat al geto-dacilor. Specialiștii nu cunosc cu exactitate centrul politic al acestui regat. Autorii manualului însă, fără nici o responsabilitate, localizează capitala regatului lui Dromichaites în cetatea de la Butuceni – Orhei.

– La Orheiul Vechi?

– Exact. Această idee năstrușnică este accentuată în câteva rânduri; ca se conține și în lecția de evaluare, fapt ce sugerează că elevii trebuie să însușească acest „adevăr științific". Acest accent totalmente deplasat trebuie să altoiască în conștiința elevilor ideea că în spațiul dintre Prut și Nistru au existat puternice centre politice antice, iar actualul stat moldovenesc (Republica Moldova) este continuatorul lor.

– Și toate acestea se afirmă fără a se aduce careva argumente?

– Firește, autorii manualului sunt conștienți că trișează, că afirmațiile lor sunt gratuite, de aceea când afirmă asemenea enormități se ascund în dosul formulei salvatoare: „potrivit opiniei unor cercetători". Personal, nu am citit nici un studiu în care să fie argumentată această idee. Manualul conține lucruri totalmente alogice. Știut lucru că toate civilizațiile antice (egipteană, babiloneană, indiană, chineză ș.a.m.d.) s-au dezvoltat în bazinele unor râuri (egipteană – în bazinul râului Nil, babiloneană – în bazinele râurilor Tigru și Eufrat ș.a.m.d.). Localizând la Butuceni centrul politic al regatului lui Dromichaites, elevul este în drept să se întrebe: cum se face că în acest spațiu deluros, stâncos s-a dezvoltat agricultura, meșteșugurile, a înflorit o „civilizație antică"? Este evident că lucrurile sunt forțate, și, în fond, lipsite de logică.

Cultura Cucuteni–Tripolie este examinată doar în spațiul cuprins între Prut și Nistru. Este cunoscut că respectiva cultură a avut o arie mult mai extinsă, în Est, ajungând până aproape de actualul oraș Kiev, localitatea Tripolie, în Vest – până la Carpații Răsăriteni, inclusiv localitatea Cucuteni din România. Într-un manual de istorie integrată, cum se pretinde a fi cel analizat aici, era firesc să se ofere elevului o viziune mai largă, mai extinsă, mai integrată, și nu una limitată la hotarele politice actuale ale Republicii Moldova. Evident, aici avem de a face cu o ideologizare, o politizare excesivă a materiei istorice.

Despre aparatul metodic. În clasa a V-a elevii încep a studia sistematic cursul de istorie. La această etapă, principala activitate este însușirea termenilor istorici, cunoașterea noțiunilor de timp și spațiu în istorie. Autorii manualului propun sarcini complicate pentru vârsta respectivă, cum ar fi, de exemplu, elaborarea unui eseu.

La fiecare temă elevilor li se propune să coreleze informația din text cu documentele anexă. Cum deja

am menționat mai sus, în clasa a V-a elevul abia însușește noțiunile. El nici nu poate pătrunde bine în esența documentului, în speță, a celui de sorginte veche (antică), dară mite să facă împreună corelarea cerută. Toate aceste neajunsuri și lipsuri fac manualul în cauză inaccesibil elevilor.

– Ziceați că în manual lucrurile sunt evident forțate. Cine și de ce credeți că a forțat lucrurile. De ce se pune atâta miză pe istoria integrată? Cui convine ea?

– Convine celor care o comandă. Ideea de istorie integrată nu vine de la profesori. Sunt absolut convins că nici manualul respectiv nu a fost elaborat din inițiativa autorilor. El a fost scris la comanda guvernanților, asta o știm cu toții foarte bine. Partidului de guvernământ nu-i convine predarea în învățământul din Republica Moldova a cursului *Istoria Românilor*. Se caută orice pretext de a interveni în învățământul istoric. Cu vreo zece ani în urmă s-a încercat introducerea Istoriei Moldovei. Astăzi se încearcă comasarea celor două cursuri de istorie (națională și universală) într-un curs de istorie conform postulatelor ideologice pe care le împărtășesc comuniștii.

Asociația Istoricilor din Republica Moldova, în repetate rânduri, a examinat concepția cursului de istorie integrată. Vreau să menționez că noi nu suntem împotriva principiului integrat de predare a istoriei, dar presiunea care se face asupra profesorilor, autorilor de manuale etc., dar mai ales conținuturile ce se propun nu ne permit să susținem această concepție. Ne pronunțăm împotriva unei asemenea modalități de abordare a problemelor de istorie, care sunt în fond probleme de interes național. Pledăm pentru păstrarea în continuare a modului separat de predare a celor două cursuri de istorie (națională și universală), care, la moment, sunt asigurate la nivel conceptual și didactic. Nu putem înțelege de ce se dă peste cap concepția, Curriculumul în vigoare, manualele de istoria românilor și istoria universală și se introduc în învățământ manuale de calitate dubioasă.

– Firește, pentru noi, cei care am făcut parte din spațiul sovietic și nu ne-am cunoscut istoria, originile, este absolut firesc ca cel puțin o anumită perioadă să se mai studieze aprofundat istoria națională, istoria românilor. Abia după aceasta s-ar putea purcede la predarea istoriei integrate.

– Adepții cursului integrat de istorie mereu accentuează faptul că în Europa se practică predarea istoriei după principiul integrat. Da, într-adevăr, recunoaștem că unele popoare (de exemplu, francezii, englezii, spaniolii) au manuale de istorie integrată. Însă aceste popoare au fost creatoare de istorie. Ba mai mult, aceste popoare nu integrează istoria lor națională în istoria universală, ci invers. Spaniolii, francezii, germanii, când tratează un subiect de istorie universală, vorbesc în bună parte despre istoria lor națională. Introducerea acum 15 ani în învățământul istoric de la noi a istoriei naționale era concepută ca un obiect recuperatoriu în acest spațiu. Populației dintre Prut și Nistru, ținută timp de decenii sub dictatul regimului totalitar comunist, îi era absolut necunoscută istoria națională. Dacă s-a făcut acest efort, s-a elaborat și aprobat concepția învățământului istoric, Curriculumul, dacă în sfârșit avem manuale bune la acest obiect, mă întreb care-i rostul să abandonăm acest proiect tocmai în momentul când s-au făcut atâtea eforturi intelectuale, s-au cheltuit atâtea mijloace bănești? Ciudat, dar nimeni astăzi nu vorbește despre carențele științifice sau metodice ale actualelor manuale de istorie. Fără nici o motivare serioasă, responsabilii din învățământ resping aceste manuale bine elaborate și insistă asupra cursului integrat de istorie.

Sub lozinca introducerii istoriei integrate se urmărește scopul de a ne rupe pe noi, populația băștinașă din Republica Moldova, de istoria noastră națională (românească), și de a ne conserva într-o istorie *moldovenească*. Astfel, istoria devine un obiect politizat, un obiect pus în serviciul factorului politic, care pretinde că istoria noastră, a moldovenilor, s-a consumat doar în spațiul dintre Prut și Nistru, că noi avem o vechime statală seculară (Republica Moldova e mai veche ca România, afirmă unii) și etnic, lingvistic și cultural, noi, românii din Basarabia, ne deosebim de românii din dreapta Prutului.

– Să nu ne cunoaștem originile? Acesta ar fi scopul introducerii istoriei integrate?

– Exact. Se urmărește îndepărtarea noastră de la istoria adevărată. Prin introducerea în învățământ a istoriei integrate eu mai întrevăd și alte riscuri. Istoria integrată care se fabrică la Chișinău este, în egală măsură, antinațională atât pentru noi, cei din Basarabia, cât și pentru frații noștri din România. În fine, ea este o istorie antieuropeană, deoarece, cu timpul, în această parte a continentului se va forma un focar de tensiune interetnică! Introducând în învățământ o istorie antiromânească, vom culege ceea ce vom semăna. Republica Moldova se va plasa într-o poziție antieuropeană față de statul vecin, România, precum și față de alte state. Deci, sub lozinca introducerii cursului de istorie integrată ca premisă a integrării europene, școala de la noi va

produce un cetățean cu viziuni antieuropene, antiromânești.

– Dle Negrei, dumneavoastră, ca autor de manuale, cunoașteți toată procedura de editare a unui manual. Cine aprobă un manual, cine a pus semnătura pentru editarea manualului în cauză?

– Până nu demult, exista un regulament. Inițial se elabora concepția învățământului istoric, apoi se aproba Curriculumul, după care se anunța o licitație anonimă pentru elaborarea manualelor, ofertele prezentate fiind evaluate de o comisie. Manuscrisul câștigător se recomanda a fi tipărit cu statut de manual de bază. Erau admise și manuale alternative. Așa, cel puțin, s-a procedat până nu demult.

Cât privește acest manual de istorie integrată, el, cum vă spuneam, este scris la comandă. S-a selectat din timp colectivul de autori, li s-a comandat manualul. Cel puțin, nu a fost simulată o licitație. Ba mai mult, în cazul de față, autorii manualului sunt în mai multe ipostaze: autori de curriculum, autori de manuale și, în parte, membri ai comisiei de evaluare. E un cerc vicios. E regretabil faptul că un grup de istorici, deși ceea ce fac dânșii nu prea cadrează cu statutul de istoric, fac servicii puterii în detrimentul învățământului istoric.

– Unii demnitari motivează introducerea istoriei integrate prin orientarea europeană a Republicii Moldova.

– Salutăm integrarea europeană, dorim foarte mult ca Republica Moldova să se ridice la nivelul standardelor europene în toate domeniile, inclusiv în învățământ, dar totodată dorim ca în familia popoarelor europene să venim cu întreaga noastră moștenire istorică, lingvistică, cu întregul nostru patrimoniu cultural, cu întreaga noastră istorie, – bună sau rea, eroică sau tragică. Dorim să ne integrăm în Europa cu propria identitate etnică și culturală, nu cu una falsă și de împrumut.

– Cu adevărul istoric.

– Într-adevăr, cu adevărul istoric. Falsurile nu ne trebuie nici nouă, nici altor popoare. Ele nu rezistă în timp. În fine, decad, însă, prejudiciile aduse persoanei, societății, umanității sunt enorme. Încercările guvernanților de la Chișinău de a modela un popor *moldovenesc* după modelul defunctului *popor sovietic* sunt absurde. Poporul *moldovenesc* este o invenție stalinistă sută la sută. Este de neconceput acum, când organismele europene condamnă crimele regimurilor totalitariste comuniste (am în vedere recenta rezoluție adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei), să se accepte în învățământul din Republica Moldova concepția *moldovenistă*, care este parte componentă a comunismului condamnat.

– De fapt, o încercare de a înlocui Istoria Românilor *cu* Istoria Moldovei *și* Limba română *cu* Limba moldovenească *a fost făcută încă în anul 2002. Drept răspuns, în semn de protest, tineretul studios a ieșit în stradă, a umplut Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău. Întregul proces de învățământ a fost perturbat pe parcursul a câtorva luni. Și numai moratoriul declarat de Consiliul Europei asupra problemelor de istorie și limbă i-a readus pe studenți, pe liceeni în sălile de studiu. Acum, prin introducerea manualelor de istorie integrată, se încalcă moratoriul anunțat, iar tineretul va fi instigat la noi acțiuni de protest.*

– Regretabil va fi dacă lucrurile vor evolua în această direcție. Autoritățile nu respectă hotărârea Consiliului Europei, în problemele învățământului istoric și ale limbii. Această decizie nu a fost anulată și mă miră faptul că autoritățile insistă asupra proiectului de istorie integrată.

Ba mai mult, acțiunile nesăbuite ale autorităților ațâță vrajba interetnică. În calitate de vicepreședinte al Asociației Istoricilor din republică, mă întâlnesc adesea cu pedagogii, profesorii de istorie. Nu am auzit reproșuri la adresa manualelor de istorie națională. Profesorii de alte etnii (ruși, găgăuzi, bulgari, ucraineni etc.) solicită manuale de istorie a românilor și istorie universală în limba rusă. Și tocmai aici, la editarea manualelor în limba rusă, s-au pus frâne din partea autorităților. Ministerul Educației nu a susținut financiar traducerea și editarea unor asemenea manuale. Guvernanții nu doresc ca în mediul alolingvilor să pătrundă adevărul istoric.

– Cum reacționează Asociația Istoricilor la această situație?

– Este întrebarea cea mai grea pe care mi-o adresați. Și cea mai dureroasă. Ca organizație nonguvernamentală suntem limitați în posibilitățile noastre. Vom organiza întruniri cu profesorii, la care vom pune în discuție starea învățământului istoric, vom adopta, în comun, declarații de protest, prin care vom cere respectarea concepției și Curriculumului în vigoare. Vom organiza întâlniri și cu părinții, le vom explica că ei sunt în drept să-și educe copiii în spiritul propriilor convingeri, și să ceară retragerea acestor manuale aberante.

– Dle Ion Negrei, vă mulțumesc pentru acest interviu și vă doresc izbândă.

Interviu realizat de
Cecilia MELNICIUC

Constantin DRACHENBERG,
doctor, conferenţiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

TUDOR VLADIMIRESCU – EROU NAŢIONAL

Omul se naşte liber, dar pretutindeni e în cătuşe.
Jean-Jacques ROUSSEAU

La începutul secolului al XIX-lea, Principalele Române – Muntenia şi Moldova – continuau să rămână sub suzeranitatea Porţii Otomane, care devenise extrem de apăsătoare.

Venalitatea funcţionarilor şi fiscalitatea excesivă a regimului turco-fanariot, dragostea de patrie, dorul de libertate şi dreptate au cauzat revoluţia de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Fiind orientată împotriva fanarioţilor, ea prevedea şi dezrobirea ţăranilor.

Pregătirea spirituală a acestui eveniment s-a bazat, în primul rând, pe ideea naţională, propagată de reprezentanţii culturii româneşti. Un mare merit, în acest sens, îi revine Şcolii Ardelene, ale cărei idei despre originea latină şi unitatea naţiunii române, despre dreptul ei la independenţă naţională şi progres social şi-au găsit aprobare în Moldova şi Ţara Românească. De asemenea, un rol important revine şcolii de la mănăstirea „Sf. Sava" din Bucureşti, condusă de ardeleanul Gheorghe Lazăr, şi celei din Iaşi, înfiinţată de Gheorghe Asachi.

Drept imbold pentru revoluţia de la 1821 au servit şi ideile libertăţii, egalităţii, frăţiei, proclamate de Revoluţia Franceză. O influenţă vădită asupra conducătorului revoluţiei au exercitat răscoala ţărănească din Transilvania, condusă de Horia, Cloşca şi Crişan, mişcarea de eliberare naţională a popoarelor din Peninsula Balcanică şi evenimentele relativ proaspete din Europa de Vest.

Tudor Vladimirescu s-a născut pe la 1780 în satul Vladimiri, judeţul Gorj, într-o familie de moşneni. A învăţat în satul natal şi la Craiova. Cunoştea limba greacă, se descurca în germană şi rusă. În anii 1806–1821 a fost vătaf de plai la Cloşani în judeţul Mehedinţi, ocupându-se totodată cu negoţul.

Din profunde sentimente patriotice, pentru a elibera ţara de suzeranitatea otomană, participă în fruntea unui batalion de panduri la războiul ruso-turc din anii 1806–1812. Comandamentul rus l-a decorat pentru vitejie în luptă cu ordinul Sf. Vladimir, i-a înmânat sabia de onoare şi l-a învrednicit cu gradul militar de *porucik* (comandir).

Mari speranţe îi trezise lui Tudor Vladimirescu Congresul de la Viena din 1814–1815. „Să sună, scria el la 28 iulie 1814, din Viena, lui N. Glogoveanu, că atunci va fi ceva şi pentru locurile acelea, ci mult au fost, puţin au rămas!".

Dezamăgit de rezultatele forului respectiv, care nu schimbase cu nimic soarta grea a românilor, Tudor Vladimirescu face legătura cu boierii ocârmuitori din Bucureşti. În ianuarie 1821, Tudor pleacă de la Bucureşti la Padeş (Oltenia), de unde, prin proclamaţia lansată la 23 ianuarie 1821, cheamă poporul să se ridice la luptă contra asupritorilor. „Şi

s-a ridicat poporul: moşnenii, pandurii şi clăcaşii, negustorii, boierii şi preoţii patrioţi –... toţi cei, cum spune Tudor, ce au întins arme din partea a tot norodul, spre zdrobirea şi încetarea a oricăruia jaf şi nedreptate..."

Din Oltenia pandurii se îndreaptă spre Bucureşti. La 23 martie Tudor intră în capitală. Boierii de aici au subscris la cererea lui o carte de adeverire, în care recunoşteau „că pornirea slugerului Theodor Vladimirescu... este folositoare şi norodului spre uşurinţă".

Bănuit de colaborare cu eteriştii, Tudor Vladimirescu a ţinut să demonstreze puterilor vecine caracterul independent al acţiunii sale. După intrarea sa în Bucureşti, el a făcut demersuri către sultan, subliniind că actul său nu este orientat contra Porţii, faţă de care continua să fie supus împreună cu poporul român, ci împotriva domnilor fanarioţi. Tudor cerea insistent Porţii reintroducerea vechilor drepturi şi privilegii ale Ţării Româneşti.

La începutul lui martie 1821 în Moldova a izbucnit insurecţia eteriştilor, veniţi din Basarabia în frunte cu Alexandru Ipsilanti, care răspândise zvonul că detaşamentele lui vor fi urmate de armata rusă. Iniţial, Tudor crezuse în această versiune a eteriştilor, care în realitate s-a dovedit a fi falsă.

Sfânta Alianţă – organizaţie reacţionară, care avea drept scop reprimarea mişcărilor revoluţionare şi de eliberare naţională în Europa – a avut o poziţie ostilă faţă de evenimentele din Muntenia şi Moldova. Ţarul rus Alexandru I, aflat atunci la Laybach (Laybljana), a dezavuat mişcarea lui Tudor şi a eteriştilor.

Între timp, la Colentina (lângă Bucureşti) au sosit detaşamentele eteriştilor în frunte cu A. Ipsilanti. Aceştia sperau să elibereze Grecia de jugul otoman şi să formeze o federaţie balcanică sub egida grecilor, cu sprijinul Rusiei. Ideea respectivă era străină scopurilor lui Tudor. Revoluţia căpătase un caracter antifanariot şi social. Tudor nu era dispus să devină o unealtă a grecilor. „Nu sunt deloc gata, spunea el, să vărs pentru ţara grecească sângele românilor."

În noile condiţii, eteriştii se dedau la acte de provocare a turcilor. Oamenii lui Al. Ipsilanti au intrat în Bucureşti, jefuind „bărbaţi, femei, popi, copii, orice întâlneau..., intrau în casele boierilor fugiţi..." Dezavuarea venită oficial din partea ţarului l-a determinat pe Ipsilanti să se retragă spre munţi, stabilindu-se la Târgovişte, unde a continuat să prade.

În acelaşi timp, Tudor a făcut ordine în capitală şi în ţară: a ocupat o poziţie strategică pentru apărarea Bucureştiului, a transferat „vremelnica stăpânire" de

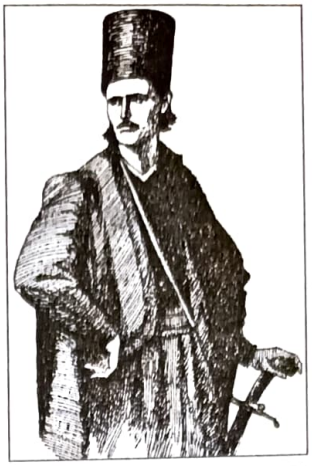

Tudor VLADIMIRESCU

la mitropolie la casa lui Dinicu Golescu de la Belvedere, aproape de Cotroceni, a instituit un tribunal care judeca fărădelegile comise de ostaşi etc. Totodată, el continua să intervină pe lângă curţile de la Viena şi Petersburg pentru a înlătura intervenţia Porţii, care devenise iminentă.

Staţionarea eteriştilor în Ţara Românească a atras invazia pustiitoare a turcilor. Sub presiunea invadatorilor, detaşamentele lui Tudor şi trupele lui Al. Ipsilanti s-au retras spre Târgovişte. În drum, conducătorii eteriştilor l-au capturat pe Tudor Vladimirescu şi l-au ucis mişeleşte.

Revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu a suferit înfrângere, însă consecinţele ei au fost simţitoare. Ea a dat o lovitură puternică regimului turco-fanariot. Apreciind însemnătatea acestei revoluţii, cercetătorul rus Ignatie Iakovenko, martor ocular al evenimentelor, scria în 1828 în una din lucrările sale închinate istoriei Moldovei şi Munteniei: „Cu toate că răscoala a fost suprimată, iar conducătorul ei ucis, moartea lui va atrage atenţia marilor monarhi şi asupra acelor pricini fără care poporul nu l-ar fi urmat şi poate că vor cerceta amănunţit toate jalbele locuitorilor din Valahia, cărora odinăoară nu li se dădea nici o atenţie". În 1822, Poarta a fost nevoită să restabilească domniile pământene. Istoricul rus N. Boreţki-Bergfeld califica mişcarea lui Tudor Vladimirescu „revoluţie românească", eveniment de hotar, „după care începe o viaţă politică şi statală absolut nouă în Principatele Dunărene".

Ecoul revoluţiei din Ţara Românească s-a răspândit în Moldova şi Transilvania. Conştient de cauza comună a tuturor românilor, Tudor Vladimirescu se adresase boierilor patrioţi să aibă „corespondenţe cu boierii moldoveni, ca unii ce suntem de un neam, de-o lege şi supt aceeaşi stâpânire... Fiind la un gând şi într-un glas cu Moldova, să putem câştiga deopotrivă dreptăţile acestor principaturi, ajutorându-ne unii pe alţii". Mulţi moldoveni şi ardeleni au activat în detaşamentele lui Tudor Vladimirescu şi ale eteriştilor.

Istoricul bulgar Nikolai Todorov, contemporan cu aceste evenimente, în cartea sa închinată participării bulgarilor şi altor naţionalităţi din Balcani la mişcarea eteristă, a publicat un document, datat cu

14 iulie 1821, unde sunt indicate numele a 1 002 persoane, participante la această mişcare, care, fiind urmărite de oastea otomană, s-au refugiat în Basarabia. Din cei 1 002 de voluntari, 184 erau moldoveni. Românii din Transilvania aşteptau venirea lui *Todoraş* pentru a le face dreptate. Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache a sprijinit moral mişcarea antiotomană. Domnitorul Moldovei Mihail Suţu trecuse de partea eteriştilor şi după înfrângerea lor a fost nevoit să ia calea refugiului în Rusia.

Tudor Vladimirescu face parte din pleiada patrioţilor desăvârşiţi care au manifestat „un simţ de demnitate şi de sacrificiu, pe care nu-l întâlnim la alţii din acele timpuri din amândouă Principatele" (I.C. Filitti). El a luptat, primejduindu-şi viaţa pentru cauza libertăţii patriei sale şi a reorganizării ei în spiritul vremii.

Mişcarea condusă de Tudor Vladimirescu a fost prologul revoluţiei de la 1848. Ea a semnalat începutul renaşterii naţionale româneşti, care s-a perpetuat până la înfăptuirea unităţii româneşti în 1918.

Deşi înfrântă, revoluţia de la 1821 a creat premisele modernizării societăţii româneşti şi a alimentat mişcarea naţională pentru independenţă.

Constituind o pagină strălucită în istoria neamului românesc, exemplul lui Tudor Vladimirescu este un îndemn la lupta împotriva fanariotismului contemporan, a vânătorilor „de funcţii şi de portofolii" – vorba lui M. Eminescu – care ameninţă astăzi societatea noastră.

Domnul Tudor Vladimirescu a fost şi rămâne unul dintre eroii de vază ai neamului românesc.

BIBLIOGRAFIE

1. *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*. Vol. I, Bucureşti, 1959.

2. Oţetea, Andrei, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1945.

3. Radu, Mircea T., *1821. Tudor Vladimirescu şi revoluţia din Ţara Românească*, Craiova, 1978.

4. Iscru, G.D., *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1982.

5. Constantin Drachenberg, *Istoriografia rusă din secolul al XIX-lea despre revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu,* în *Culegere de studii şi materiale. Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale*, Chişinău, 1992.

6. Яковенко, И., *Молдавия и Валахия с 1820 года по 1829 год*, Sankt Petersburg, 1834.

7. Борецки-Бергфельд, Н., *История Румынии*, Sankt Petersburg, 1909.

8. Тодоров, Николай, *Балкански измерения на гръцкото въстание от 1821 година. Приносът на Българите*, Sofia, 1984.

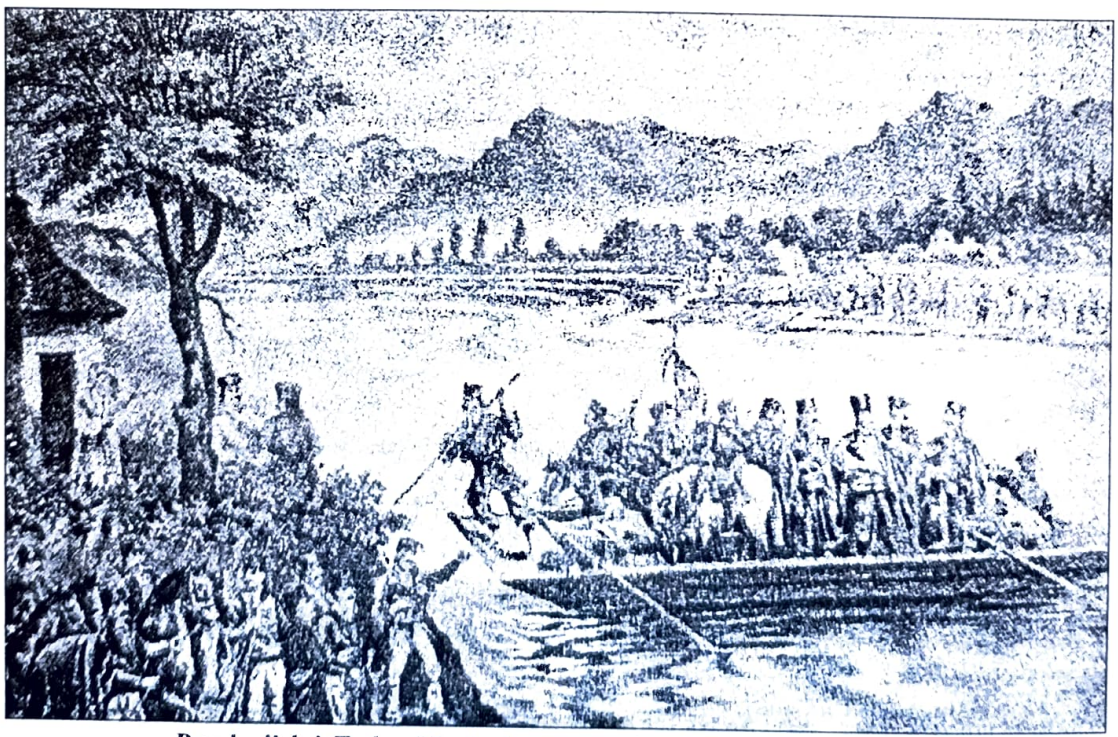

Pandurii lui Tudor Vladimirescu trecând Oltul spre Drăgăşani

Eugenia NEGRU,
profesoară de istorie, Liceul de Creativitate şi Inventică „Prometeu", Chişinău

OPERE LITERARE LA ORELE DE ISTORIE

Un rol important în studierea istoriei revine literaturii artistice cu tematică istorică. Ştiut lucru că în operele literare este inevitabilă ficţiunea artistică. Acest fapt reclamă prudenţă din partea profesorului în alegerea operei artistice care reconstituie trecutul. Utilizarea operelor literare la orele de istorie, vizionarea spectacolelor şi a producţiilor cinematografice cu subiect istoric îl ajută pe elev să simtă, să retrăiască, să descopere realitatea istorică; contribuie la dezvoltarea imaginaţiei copiilor, la îmbogăţirea vocabularului. Deseori operele literare „comunică" evenimente istorice, având o încărcătură emotivă deosebită. Folosirea chipurilor artistice istorice modelate de poeţi şi scriitori, a povestirilor expresive despre evenimentele istorice oferă elevilor posibilitatea perceperii emotive a materialului istoric, amplifică influenţa educaţională, duce la formarea unei atitudini personale faţă de fenomenele şi personalităţile istorice.

În cele ce urmează doresc să împărtăşesc propria experienţă privind utilizarea operelor literare la orele de istorie.

Începând cu clasa a IV-a, este foarte important, chiar necesar, să utilizăm în cadrul orelor de istorie fragmente din operele literare. În acest fel se ating câteva obiective de referinţă: formarea atitudinilor şi valorilor, interpretarea critică a operei literare.

În cele mai dese cazuri, profesorul selectează fragmentele respective şi le xeroxează sau le culege la calculator. Fragmentele literare la temă conferă orei de istorie un farmec deosebit; drept consecinţă, se nasc sentimente, atitudini, valori, care constituie progresul societăţii.

Nu voi elucida toate cazurile (temele) când, în cadrul orelor de istorie, pot fi utilizate fragmente literare. Voi prezenta selectiv, pentru diferite clase, cele mai „lucrative" mostre şi, respectiv, modalităţile de lucru.

De la orele de limbă şi literatură română, elevii din clasa a IV-a ştiu deja că autorul operei literare în rare cazuri este martor al evenimentului; el poate pune în gura eroilor dialoguri închipuite, poate exagera valoarea şi amploarea evenimentelor istorice, poate înzestra eroii săi cu calităţi deosebite. Noi, profesorii de istorie, trebuie să le explicăm copiilor că fragmentele din operele literare nu le putem considera documente istorice, pentru că ele sunt create de imaginaţia scriitorului şi reflectă doar parţial adevărul istoric. Conversaţia euristică frontală şi sarcinile bine formulate pe baza textului literar valorifică foarte reuşit fragmentele alese şi „condimentează" ora de istorie.

La una din primele ore de istorie în clasa a IV-a, *Simboluri istorice*, este bine de utilizat caseta audio cu înregistrarea cântecului *Tricolorul*. Profesorul trebuie să prezinte anticipat istoricul acestui cântec şi cadrul cronologic în care a fost scris, iar apoi să propună a fi audiat în clasă. După audiere, se pot formula o serie de sarcini, pentru valorificarea textului:

1. Descrie emoțiile trăite în urma audierii acestui cântec.

2. Estimează rolul unor asemenea cântece în istoria poporului român.

Se propune copiilor să citească doar acele strofe din cântec în care sunt descrise culorile, iar apoi, oral, să îndeplinească sarcinile care urmează.

Trei culori cunosc pe lume
Și le țin ca sfânt odor:
Sunt culori de-un vechi renume,
Amintiri de-un brav popor.

Roșu-i focul ce-mi străbate
Inima plină de dor,
Pentru sfânta libertate
Și al patriei amor.

Auriu e mândrul soare
Fi-v-al vostru viitor,
Pururea eternă floare
Și cu luciu nepieritor.

Iar albastru e credința
Pentru țară ce-o nutrim,
Credincioși fără schimbare
Pân-la moarte o să-i fim.

Ciprian Porumbescu, *Tricolorul*

3. Numește culorile tricolorului.

4. Selectează sintagmele care explică aceste culori.

Pentru tema de acasă se poate propune elevilor să alcătuiască o legendă a tricolorului, unde să fie valorificate cunoștințele din clasă.

O altă temă unde s-ar preta un fragment literar este *Statul lui Decebal și războaiele daco-romane*. Fragmentul de pe Columna lui Traian cu sinuciderea lui Decebal și însuși suicidul regal trebuie explicat, cred, în două etape: mai întâi, momentul prinderii lui Decebal, și apoi serbarea triumfului la Roma. Evenimentul ar putea fi explicat copiilor prin prisma credinței în nemurire a dacilor. Fragmentul propus din poezia lui George Coșbuc *Decebal către popor* prezintă foarte reușit argumentul pentru „cei mai viteji dintre traci" și explică istoric gestul lui Decebal.

Din zei de-am fi scoborâtori,
Cu-o moarte toți suntem datori!
Că e totuna dacă ai murit
Flăcău ori moș îngârbovit.
Dar nu-i totuna leu să mori,
Ori câine-nlănțuit.

Cred că fragmentul dat, împreună cu relatarea lui Dio Cassius despre ultimul rege al dacilor, alcătuiesc un portret foarte reușit al acestei personalități istorice.

Tema *Formarea poporului român și a limbii române* ar putea-o completa cântecul *Nu uita că ești român:*

Nu uita că ești român!
Căci tatăl tău a fost cioban,
Bunicul tău a fost Traian
Și-n țara asta ești sortit să fii stăpân.

Refren:

Pe la noi au viscolit mii de păgâni,
Dar am rămas până-n sfârșit totuși stăpâni.
A mai trecut o iarnă grea,
Nu e nimic, vom aștepta,
Căci vine vara după ea.

Nu uita că ești român!
Că rădăcina ta de veacuri
Stă înfiptă în ogor
Și nu o poate smulge-un vifor trecător!

După audierea cântecului se lucrează asupra textului. Elevilor li se va propune să explice:

- sintagmele: „tatăl tău a fost cioban, bunicul tău a fost Traian", „pe la noi au viscolit mii de păgâni";
- ultima strofă a cântecului;
- mesajul cântecului;
- linia de tangență dintre tema lecției și cântec.

La tema *Arta medievală românească*, predată atât în clasa a IV-a cât și în clasa a VI-a, în funcție de contingentul elevilor, poate fi utilizat fragmentul din poezia *Meșterul* de Nicolae Labiș, împreună cu imaginea bisericii mănăstirii Curtea de Argeș. Sigur, ar fi bine să fie relatată și analizată legenda mănăstirii Curtea de Argeș, iar apoi să fie pus în discuție fragmentul literar.

Meșter valah, azi nume de fântână,
Crescut din lutul ce l-ai plămădit
În sprintenă zidire cu trei turle
Și ie dantelată de granit,
Din cântece pierdute până astăzi
Și din puterea visului vânjos
Ai închegat, cu palme bătucite,
Minunea de la Argeș, mai în jos.

- Explică sintagmele subliniate.
- Descrie în 3–5 enunțuri *minunea de la Argeș*, folosind imaginea bisericii mănăstirii Curtea de Argeș.

Evenimentele și personalitățile Evului Mediu românesc sunt reflectate în multe opere literare.

Astfel, cronologic, ne putem referi la *Moartea lui Gelu* sau *Carol Robert* de George Coşbuc. Este foarte uşor de lucrat cu fragmentul din *Scrisoarea III* a lui Mihai Eminescu, în care este redat chipul lui Mircea cel Bătrân. Elevii pot fi învăţaţi, în baza acestui exemplu, să analizeze critic o operă literară. După ce vom informa copiii că Mircea cel Bătrân şi sultanul turc Bayazid nu s-au întâlnit niciodată, ei vor încerca să explice scopul pe care-l urmărea autorul „organizând" întâlnirea. Descrierea vestimentaţiei lui Mircea cel Bătrân după poezie va fi comparată cu aspectul hainei domneşti de pe tabloul votiv de la biserica mănăstirii Cozia. Copiilor li se va cere să motiveze această deosebire şi să descrie după poezie portretul moral şi fizic al lui Mircea cel Bătrân, ca să argumenteze de ce este voievodul iubit de români. Acum este momentul oportun de a explica sintagma *râul, ramul mi-e prieten numai mie, iară ţie duşman este,* prin asociere cu descrierea bătăliei de la Rovine de către istoricul bizantin Laonic Chalcocondylas (documentul apare în manual).

La tema *Personalitatea lui Ştefan cel Mare* trebuie să fie nelipsit cântecul *Când a fost să moară Ştefan:*

Când a fost să moară Ştefan
Multă jale-a fost în ţară,
Şi la patul lui de moarte
Toţi boierii se-adunară.

Tristă-i mănăstirea Putna,
Porţile deschise-aşteaptă
Strălucit convoi ce vine
Şi spre ea încet se-ndreaptă.

Plânge dealul, plânge valea,
Plâng pădurile bătrâne
Şi poporu-n hohot plânge:
– Cui ne laşi pe noi, stăpâne?

– Eu vă las în grija mare
A lui Dumnezeu cel Sfânt,
Să staţi strajă la hotare,
Să păziţi acest pământ.

După audierea sau chiar interpretarea cântecului, elevii vor răspunde la întrebările:

- Ce sentimente trezeşte cântecul?
- Cum explici cuvintele „plânge dealul, plânge valea, plâng pădurile bătrâne şi poporu-h hohot plânge..."?
- Cum crezi, de ce acest cântec a fost unul dintre cântecele-simbol ale renaşterii naţionale de la răscrucea anilor 80–90?

La tema ce reflectă furtul Basarabiei în 1812 (clasa a VII-a) propunem a se folosi (1) poezia-cântec *Basarabia* de Dumitru Matcovschi şi (2) textul unui cântec-bocet cules din satul Brânzeni, judeţul Bălţi, la începutul secolului al XX-lea:

(1) *Trecută prin foc şi prin sabie,*
Furată, trădată mereu,
Eşti floare de dor, Basarabie,
Eşti lacrima neamului meu...

(2) *Foaie verde, trei măsline,*
I-auzi, maică, Prutul vine.
Dare-ar Dumnezeu să sece,
Să rămână pietrele,
Să le ardă soarele
Să-l trec cu picioarele,
Să-mi văd surioarele.

Primele două rânduri ale strofei din textul lui Dumitru Matcovschi trebuie să le comentăm din punct de vedere istoric şi să le argumentăm prin exemple. Ultimele două este necesar să le lăsăm a fi comentate de elevi în clasă sau, în scris, acasă.

Pentru analiza faptelor din textul folcloric, elevii vor realiza următoarele sarcini:

- Explică dorinţa aprigă ce o trăieşte autorul.
- Spune de ce autorul doreşte secarea Prutului.
- Scrie un mic text despre durerea trăită de basarabeni după anexarea la Rusia, în 1812, a teritoriului dintre Prut şi Nistru.

Al doilea fragment cere elevilor să descrie stări sufleteşti, să motiveze apariţia lor. Cred că sarcinile referitoare la aceste fragmente, care ţin de atitudini, emoţii, fiecare profesor trebuie să le formuleze în funcţie de specificul clasei, de vârsta copiilor (clasa VII, XI).

Istoria Românilor din clasa a VIII-a începe cu frumoasa temă a Unirii de la 1859 şi cu epoca domniei lui Al.I. Cuza. În manuale apare tabloul *Hora Unirii* al pictorului Ion Agafiţei sau *Hora Unirii de la Craiova* al lui Theodor Aman; respectiv, se cere a audia sau a recita poezia *Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri.

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să-nvârtim hora frăţiei
Pe pământul României!

Măi muntene, măi vecine,
Vino să te prinzi cu mine
Şi la viaţă cu unire,
Şi la moarte cu-nfrăţire.

Unde-i unul nu-i putere
La nevoi şi la durere.
Unde-s doi puterea creşte
Şi duşmanul nu sporeşte.

Vin la Milcov cu grăbire
Să-l secăm dintr-o sorbire,
Ca să treacă drumul mare
Peste-a noastre vechi hotare.

Şi să vază sfântul soare,
Într-o zi de sărbătoare,
Hora noastră cea frăţească
Pe câmpia românească.

Pe baza versurilor pot fi formulate următoarele sarcini:

- Explică rolul acestui cântec în istoria românilor.
- Descrie starea de spirit (sentimentele) a românilor la 1859.

Pentru tema *Cucerirea independenţei de stat a României* am recomanda să se citească poezia lui George Coşbuc *Trei, Doamne, şi toţi trei*, care are o încărcătură emoţională foarte puternică. De asemenea, poate fi propus elevilor să citească aricolul lui Mihai Eminescu despre atitudinea poetului faţă de participarea României la războiul de independenţă.

De câte ori făceam observările noastre asupra infructuozităţii în război a românilor contra Turciei... Gloria nu se bea, nu se mănâncă, nu se îmbracă, ea nu vindecă oasele sfărâmate de ghiulele, nu cârpeşte mantalele rupte prin care suflă amorţitul crivăţ, nu înlocuieşte porumbul crud pe care l-au mâncat soldaţii noştri cu pâine caldă; c-un cuvânt, gloria ce-o câştigi e frumos lucru, dar pentru dânsa e bine ca omul să nu rişte nici măcar degetul mic, necum zeci de mii de oameni şi zeci de milioane de bani, storşi la urma urmelor tot din spinarea muncii productive a ţăranului...

Mihai Eminescu, *Timpul*, 26 aprilie, 1878

Elevii vor trebui să aprecieze poziţia poetului şi să decidă, apoi să-şi argumenteze poziţia răspunzând la întrebarea: Se merita a cuceri independenţa cu preţul vieţii a 10 000 de soldaţi români?

În clasele liceale, se pot utiliza fragmente din proză (Ernest Hemingway, *Adio arme*, Jaroslav Hašek, *Aventurile bravului soldat Svejk în războiul mondial*).

În clasa a XII-a poate fi utilizat fragmentul din celebrul roman *Pe frontul de vest nimic nou* al autorului german Erich Maria Remarque. Romanul este o relatate a experienţei personale a autorului, care a luptat în Primul Război Mondial. Autorul a cunoscut direct viaţa soldaţilor, suferinţele lor, atitudinea populaţiei faţă de război, traumele unei generaţii care nu a cunoscut decât ororile războiului. Efectul acţiunii este zguduitor prin povestirea la persoana I a evenimentelor de către tânărul Paul Baumer, foarte apropiat ca vârstă de elevii claselor a XII-a.

Despre grozăviile războiului:

La etajul de jos sunt soldaţi cu răni în burtă, în şira spinării, la cap sau cu amândouă picioarele amputate. În dreapta pavilionului, cei răniţi în maxilare sau intoxicaţi cu gaze, precum şi răniţii la nas, urechi şi gât. În corpul din stânga, orbii şi ostaşii cu răni la plămâni, şolduri, la rinichi, la testicule, la stomac. Numai aici în spital poţi vedea în câte locuri poate fi vătămat un om... E de neînţeles că nişte trupuri atât de ciopârţite pot avea chip omenesc în viaţa care îşi urmează cursul. Şi nu trebuie să uităm că acesta este numai un singur spital, un singur staţionar – sunt mii în Germania, mii în Franţa, mii în Rusia.

Despre absurditatea războiului (într-o luptă la baionetă Paul Baumer ucide un soldat francez):

Camarade, n-am vrut să te omor. Dacă ai mai sări o dată aici, n-aş mai face-o în cazul în care ai fi şi tu înţelegător. Dar tu ai fost în clipa aceea nu un om, ci doar o idee, o combinaţie care a existat în creierul meu şi a dezlănţuit hotărârea, iar eu, din pricina acestei combinaţii, am implântat pumnalul în tine. Abia acum văd că eşti un om ca şi mine. Atunci m-am gândit numai la grenadele, la baioneta şi la armele tale. Acum o văd pe soţia ta, îi văd faţa, văd asemănarea dintre ursitoarele noastre. Iartă-mă, camarade! Totdeauna ne dăm seama prea târziu. De ce nu ni se repetă mereu că voi, cei de dincolo, sunteţi nişte biete fiinţe la fel ca şi noi, că mamele voastre tremură de teamă ca şi ale noastre şi că şi voua şi nouă ne este frică de moarte, că ne aşteaptă aceeaşi mizerie şi suferinţă? Iartă-mă, camarade! Cum puteai fi duşmanul meu? Dacă am arunca armele şi uniformele acestea, ai putea să-mi fii frate... la douăzeci de ani din

viața mea și scoală-te; ia mai mulți, că tot nu știu ce să fac cu ei.

Despre traumele morale ale unei generații:

Sunt tânăr, am douăzeci de ani: dar nu cunosc din viață decât deznădejdea, moartea, frica și îmbinarea superficialității cu un abis de suferințe. Văd popoare asmuțite unul împotriva altora, ucigându-se tăcute, neștiutoare, tembele, docile, fără vină. Văd că mințile cele mai înțelepte din lume născocesc arme și cuvinte, pentru a face toate acestea mai rafinate și mai de lungă durată. Și, odată cu mine, văd asta toți oamenii de vârsta mea, de aici și de dincolo, din toată lumea; odată cu mine suferă toată generația mea. Ce vor face părinții noștri când ne vom ridica într-o zi și ne vom prezenta înaintea lor și le vom cere socoteală? Ce așteaptă de la noi, atunci când nu va mai fi război? Ani de-a rândul, îndeletnicirea noastră a fost aceea de a ucide – a fost prima noastră profesie în viață. Tot ce știm despre viață se mărginește la moarte. Ce poate să se mai întâmple după aceea? Și ce-o să fie cu noi?

Despre moartea eroului principal al cărții:

A căzut în octombrie 1918, într-o zi care s-a scurs atât de liniștit pe întregul câmp de luptă, încât comunicatul oficial s-a putut mărgini la fraza PE FRONTUL DE VEST NIMIC NOU.

A fost găsit cu fața în jos, răsturnat în țărână, ca și cum ar fi dormit. Când l-au întors, au văzut că nu s-a chinuit mult; trăsăturile lui aveau o expresie atât de senină, încât părea aproape mulțumit.

Sarcinile formulate ar trebui să pornească de la specificul clasei. Propunem două sarcini mai generale, mai „didactice" asupra acestui text.

- Explicați din ce motiv tânăra generație a rămas traumatizată după încheierea războiului.
- Motivați dorința acestei generații de a intra într-un nou război.

La tema *Regimul fanariot în Țările Române* le putem propune copiilor un fragment din romanul lui Eugen Barbu *Principele*. Elevii sunt capabili de a deosebi elementele *fictive* de *realul* istoric. Exercițiile, documentele suplimentare la temă ajută să argumenteze anumite schimbări din societatea românească a acelei perioade în diversele domenii.

Poate nu știi ce sunt capitulațiile față de sultan, poate nu știi că am dezrădăcinat tot ce semăna în țara asta cu dragostea față de pământul ei?... Nenorociții ăștia nu mai știu ce sunt aceia strămoși. I-am corupt, i-am învățat să fure, nu au o armată a lor, am tocmit mercenari ca să-i învăț să știe de frică. Ce vrei să mai fac decât ticăloșia asta de a-i sili să-și uite limba?... Din șapte cuvinte, trei sunt grecești și două turcești, ce mai rămâne? Popii cântă psalmi în limba mamei mele și a mea. I-am lipsit de simțul militar ca să-i pot stăpâni; ei mai bine beau decât să se bată, și i-am învățat că asta e o virtute... Țara, sau ceea ce numim noi țară, este coruptă până în măduva oaselor. Nu se dobândește nici un „bună ziua" fără un bacșiș. Înțelegi? Știi ce-i acela „bacșiș"? Nici cu tunurile, nici cu puștile nu-i poți face mai mult rău... Tot ce-a cinstit țara asta zace în beciuri, putrezește sau a murit de mult... Mi-am adus toate neamurile din Fanar și le-am zis consilieri. Ei au învățat pe cârcotașii de aici ce-i acela un cârcotaș mai mare. Îi fur și-i pun să-mi ureze de sănătate... Le-am tăiat pădurile, le-am golit minele de sare, de aur, și de tot ce are mai bun pământul acesta. Corăbii neobosite umblă pe mare spre Stambul, ziua și noaptea, și setea stăpânilor mei crește văzând cum se poate lua totul în cântece de mulțumire... Sfinții, chiar dacă ar învia pe acest pământ, ar fi uciși cu pietre. Nimeni nu mai are nevoie aici de cinste. Ea ar fi ca holera, ca ciuma, ca ducă-se pe pustii... La noi sunt de vânzare templele, preoții, altarele, cele sfinte, coroanele, torțele, tămâia; cerul este de vânzare și Dumnezeu însuși.

Pe baza fragmentului pot fi propuse câteva sarcini:

- Identifică domeniile unde s-au impus schimbări în societatea românească în timpul domniilor fanariote.
- Selectează (citează) realități istorice din tema lecției cu echivalent istoric.
- Demonstrează că regimul fanariot a frânat evoluția firească a culturii și civilizației românești.

Pentru clasa a XII-a – atât la *Istoria Românilor*, cât și la *Istoria Universală* – au efecte reușite mostrele literare care sunt un exemplu de folosire a artei ca mijloc de propagandă a cultului personalității în regimul totalitar. Acest exercițiu, combinat cu seria de imagini din manualele de istorie sau din dosarele elevilor, contribuie la înțelegerea acestui fenomen sinistru al societății totalitare.

O, tu, Stalin, mare șef al popoarelor,
tu, care ai făcut să se nască omul,
tu, care faci pământurile fertile,
tu, care împodobești primăvara...
tu ești floarea primăverii mele,
un soare reflectat de mii de inimi omenești...

Rahimov, poem publicat în ziarul *Pravda*, în 1936

E o luptă de soi nou în lume
Şi avem stegar să ne îndrume
Cu braţ de oţel şi fruntea soare
Pe Stalin, sfetnic de popoare.
Pieri-veţi, fauri de război,
Sub potopirea vieţii noi
Şi-n slujba noastră stă atomul,
Doar ca să-nalţe viaţa, omul.

A.Toma, *Semnaţi apelul păcii*, 1950

Ne e cârmaci, prieten şi e steag
Sub care ţara îşi adună vrerea,
Simbol al unităţii-n liber veac,
Şi cutezanţă faptei, şi puterea.

Când Ceauşescu spunem într-un glas,
Ne ştim o ţară, sufletul rostit,
Şi-n dimineaţa unui singur azi
Uniţi urcăm sub flamuri de partid.

Nicolae Dragoş, *Ai patriei eroi*

Propunem câteva sarcini pe baza fragmentelor literare:

- Comentează termenul *stalinism* analizând fragmentul propus.
- Explică fenomenul stalinizării României şi prin „cântările" epocii.
- Argumentează ideea cultului personalităţii în epoca ceauşistă.

Sigur, sarcinile formulate în baza exemplelor pot fi (trebuie) modificate în funcţie de specificul clasei, de obiectivele propuse, de personalitatea profesorului, ca să obţinem rezultatele scontate.

BIBLIOGRAFIE

1. Murgescu, Bogdan, *Istoria României în texte*, Editura Corint, Bucureşti, 2001, p. 268, 377.
2. Coşbuc, George, *Cântece de vitejie şi alte poezii*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1999, p. 73.
3. *Basarabia şi basarabenii*, Chişinău, Uniunea Scriitorilor din Moldova, 1999, p. 176.
4. *Inimă de român. Cântece româneşti*, Editura Alfa şi Omega, Chişinău, 2004, p. 14, 18, 24, 26.
5. Barbu, Eugen, *Princ ipele*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.
6. Bălutoiu, Valentin, *Istorie. Manual pentru clasa XI*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 2000, p. 64-65.
7. Constantiniu, Florin, *Istorie. Manual pentru clasa a VII-a*, Editura Corint, Bucureşti, 1999, p. 79.

* * *

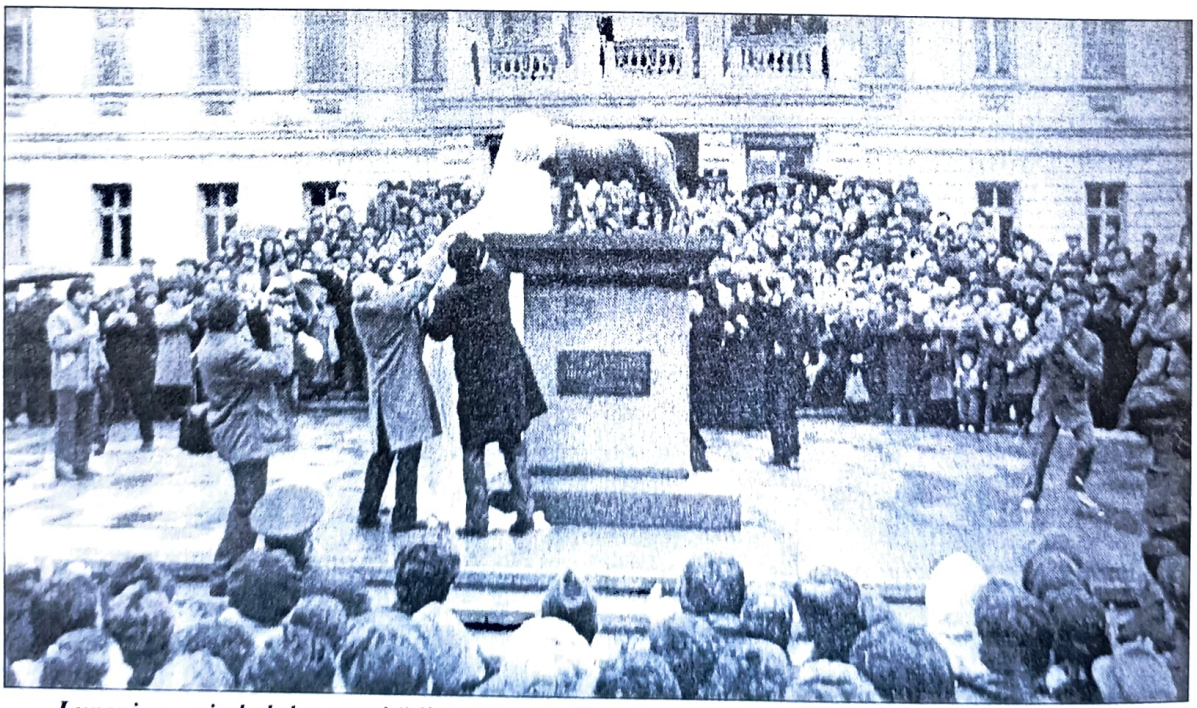

Lupoaica – simbolul romanităţii – aşezată în centrul Chişinăului, în faţa Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei. 1 decembrie 1990

Natașa PETEU,
doctorandă, profesoară de istorie, grad didactic I, Liceul teoretic „Nicolae Bălcescu", Medgidia, jud. Constanța

ROMÂNII DIN AFARA GRANIȚELOR ROMÂNIEI ÎN MANUALELE DE „ISTORIA ROMÂNILOR" PENTRU CLASA A XII-A

Nu locuim într-o țară, locuim într-o limbă.
Patrie asta înseamnă și nimic altceva.
Emil Cioran

Același scriitor afirma în „Revelația durerii": „m-am întrebat de multe ori dacă nu cumva noi, românii, nu suntem blestemați să fim fără un destin în istorie, urmăriți de fatalitate de-a lungul veacurilor și condamnați la ratare ca neam, osândiți în a rătăci la periferia devenirii. Refrenului, auzit în Balcani la fiecare pas, «soarta, soarta» i se substituie aici, în străinătate, un altul: «tragic, tragic». Răspunsul la această obsesivă întrebare am încercat a-l afla parcurgând retrospectiv istoria neamului românesc de câteva sute de ani încoace. Am cunoscut astfel aici, în străinătate, mândria sau ruşinea de a fi român, am simțit câteodată faptul că port un blazon în suflet sau alteori un stigmat, m-am simțit ridicat la cer sau coborât în iad, însă am încercat tot timpul să judec obiectiv părerile altora despre noi, să încerc a ne afla un rost, o finalitate".

Despre românii din afara țării, despre „exilații", „împrăștiații" sau „românii uitați" sunt foarte puține pagini scrise.

Totuși îmbinând mai multe surse documentare, din care vom aminti cărțile publicistului timișorean Cristea Sandu Timoc „Mărturii de la românii uitați" și „Tragedia românilor de peste hotare", precum și Memorandumul Direcției Relații cu Românii din afara granițelor din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al României sau „Românii din Balcani" a Adinei Berciu-Drăghicescu, aflăm că la cei 23 de milioane de români locuitori în hotarele României, li se adaugă aproximativ 9-13 milioane, despre care nu se știe aproape nimic, mulți dintre ei trăindu-și tăcut propria tragedie și purtându-și crucea spre Golgota personală, nebăgați în seamă, uitați și ignorați, neexistând nici un interes oficial pentru a se afla cel puțin numărul exact al lor, locația sau numele de împrumut sub care trăiesc, fie ei vlahi, aromâni, meglenoromâni ori cuțovlahi.

Despre destinul românilor din afara României trebuie să existe o corectă informare a populației asupra adevărului istoric (demografic și politic) coroborat cu cel sociodemografic anual. Unul dintre aceste moduri de informare și cunoaștere ar putea fi manualele de istorie.

Din această perspectivă vom face referiri cu privire la modul cum manualele de *Istoria Românilor* tratează situația românilor din afara țării.

În perioada interbelică, istoria națională era studiată pe temeiul unor manuale intitulate *Istoria Românilor*, realizate de mari personalități precum: Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu și alți dascăli ai școlii istorice românești interbelice. Acestea prezentau într-o manieră obiectivă realitatea istorică din epoca modernă. Însă conținutul științific al acestor manuale cuprindea descrierea evenimentelor până la 1942, cu o raportare

schematică a evoluției istorice românești în perioada interbelică (doar o pagină), fără să menționeze tragicul an 1940 și rapturile teritoriale.

În perioada comunistă, majoritatea manualelor școlare apar cu titlul *Istoria României*, cu referiri istorice stricte la evenimentele istorice din spațiul geografic încadrat în hotarele politice ale României postbelice. În *Istoria României. Epoca modernă și contemporană*, manual pentru clasa a XII-a, nu se face nici o mențiune despre românii cuprinși în hotarele statelor vecine, ai căror înaintași participaseră nemijlocit la toate evenimentele istorice din epocile anterioare. În faimosul lor internaționalism, comuniștii români au uitat (!) sau chiar au negat existența acestei populații de mărimea unei țări.

După evenimentele din decembrie 1989 s-a schimbat perspectiva din care este privită și tratată istoria românilor. Pentru marcarea rupturii totale cu modul vechi de predare pentru anul școlar 1990–1991, Editura Didactică și Pedagogică coordonează republicarea, prin fotocopiere, a manualului lui P.P. Panaitescu *Istoria Românilor*, pentru clasa a VIII-a secundară", ediția a VI-a (Editura Scrisul Românesc S.A., Craiova, 1943).

Imperios necesară, trecerea la realizarea unui nou manual de istorie națională prilejuiește formularea unei firești întrebări referitoare la titlu: *Istoria României* sau *Istoria Românilor*? Ca argumente în favoarea primei variante sunt aduse exemple reprezentate de alte țări europene, din lume chiar. Autorii (istoricii) optează pentru a doua variantă, având în vedere faptul că românii trăiesc în două state: România și Republica Moldova, precum și în afara granițelor acestor două entități statale românești.

În ce măsură titlul manualelor va reflecta conținutul vom urmări în continuare. Programele de istorie pentru cursul liceal în perioada 1992–1998 au fost expresia unei perioade de tranziție către realizarea reformei în învățământ. În *Istoria Românilor* pentru clasa a XII-a s-a acordat o mai mare atenție explicării fenomenelor social-economice, s-a redat locul cuvenit personalităților și unor evenimente, prezentate mult timp deformat, s-a accentuat asupra unor aspecte privind istoria vieții cotidiene, mentalităților, religiei, s-a explicat etnogeneza poporului român în strânsă legătură cu minoritățile conlocuitoare. Despre situația românilor din afara țării (începând cu anul 1940 până în zilele noastre) nu se face nici o raportare.

Întrebăm retoric: de ce s-a mai pledat pentru varianta *Istoria Românilor*? Doar pentru a sugera (nu și a trata) faptul că istoria nu aparține numai statului român și implicit locuitorilor săi, ci și românilor de peste hotare!

Reforma în sistemul de învățământ românesc a început în 1999. Prin ordinul ministrului nr. 3 207 din 3 februarie 1999 s-a trecut la aplicarea noilor planuri-cadru de învățământ, începând cu anul școlar 1999–2000.

Prin ordinul ministrului nr. 3 316 din 6 martie 2000 au fost modificate programele școlare de istorie pentru clasele a IX-a, a XII-a, decizie motivată de necesitatea clarificării conținuturilor programelor pentru toți agenții educaționali.

Istoria a fost singura disciplină școlară unde planul-cadru s-a extins și la clasele a X-a și a XII-a în anul școlar 1999–2000. Programa de istorie elaborată a rămas pentru majoritatea profesorilor de istorie o ilustră necunoscută. De ce atâta grabă în elaborarea unor manuale alternative? Schimbările neașteptate și neanunțate au generat, încălcând dictonul latin „Festina lente", un heirupism editorial ale cărui consecințe s-au răsfrânt asupra profesorului de la catedră și implicit asupra elevilor și au determinat o largă dezbatere și mediatizare a manualelor alternative de *Istoria Românilor*.

Ce constatăm în conținutul acestor manuale care sunt astăzi instrumentul de bază în munca profesorului și a elevului?

Problema românilor din afara granițelor este tratată doar din perspectiva evoluției statului național român. Manualele prezintă situația românilor din Basarabia, Bucovina și Transilvania la momente în care aceste provincii nu făceau parte din România. Este prezentată activitatea desfășurată de români pentru unirea cu România.

Unul din evenimentele care a avut un impact deosebit asupra ființei național-statale – și anume pierderile teritoriale ale României din 1940 – nu constituie un punct tratat, ci doar se menționează acest lucru fără să se insiste asupra problemei. Nu se explică de ce Basarabia și nordul Bucovinei după 1944 au rămas sub ocupație sovietică. Un alt fapt omis: nu se analizează situația politică, socială a românilor din afara granițelor după cel de-al Doilea Război Mondial. De asemenea, în manuale lipsește o informație referitoare la impactul acestor anexări asupra conștiinței naționale, nu sunt analizate raporturile României cu românii care au rămas în afara granițelor ei.

La nivelul la care sunt tratate aceste probleme, elevul nu este în stare să analizeze el însuși, iar, dacă

ar fi interesat, singurul loc unde ar putea afla informații la acest subiect este biblioteca, unde, din păcate, nu găsește prea mult. Tocmai de aceea manualele ar trebui să ofere niște răspunsuri, și nu doar să prezinte datele fundamentale.

În manualele școlare de istorie nu și-a găsit reflectare nici statutul limbii române în țările în care trăiesc un segment important de populație română, nu se vorbește nimic despre drepturile acordate românilor în statele în care locuiesc.

În dorința de a se crea un manual cât mai simplist, însă bazat pe o activitate de documentare din partea elevului, s-a realizat această programă transparentă, pierzându-se astfel un important bagaj informațional. În acest mod, ne-am ales cu un manual lipsit de personalitate, fără analiza evenimentelor esențiale și consecințelor acestora.

În Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei – sesiunea ordinară 1996 – Recomandarea nr. 1283/1996 privind istoria și predarea istoriei în Europa, art. 14 alineatul II se spune: „Conținutul programelor de istorie va trebui să fie foarte deschis. Ele vor trebui să cuprindă toate aspectele unei societăți (istoria socială și culturală, ca și istoria politică). Vor trebui predate istoria locală și cea națională (nu și cea naționalistă), ca și istoria minorităților."

Manualele *Istoria Românilor* ar trebui să cuprindă informații detaliate despre istoria comunităților românești și situația lor actuală în contextul democrației europene, a manifestării neîngrădite a drepturilor individuale și colective ale minorităților naționale.

Istoria nu este o simplă înșiruire de date, ci o continuitate de fapte și trăiri ce au determinat o serie de urmări, ele având la bază dorința de afirmare a unității poporului român și a solidarității naționale. A învăța doar segmente din istoria națională pe care noi le considerăm importante este imoral față de „celelalte părți", e ca și cum am încerca să formăm un lanț (dar ne lipsesc zale) sau să trecem un pod neterminat.

În Declarația Conferinței Internaționale privind combaterea srereotipurilor și prejudecăților în manualele de istorie din sud-estul Europei (Visby, 1999) se subliniază: „Istoria, care prin natura sa cere respectarea adevărului și ne oferă răspunsuri asupra originii și identității naționale, are, de asemenea, rolul de a elibera pe oameni, ceea ce poate duce la o imagine cu caracter constructiv asupra devenirii noastre..." „Dacă popoarele nu-și pot scrie propria istorie, este cu atât mai puțin probabil că ele vor fi chemate să își prefigureze viitorul pornind de la principii care au depășit deosebirile ideologice sau etnice ale acestui trecut".

Pornind de la aceste considerente general valabile ale valorilor democratice europene, nu înțelegem cărui fapt se datorează omiterea din programa de învățământ românesc (anul 2003) a unor informații despre adevărul istoric al românilor din afara țării? Din lipsă de spațiu? Din limitarea conținuturilor? Din ignoranță, neștiință, dezinteres și indiferență față de această problemă? Ea totuși se raportează la conștiința națională.

Pentru o identificare cât mai obiectivă a problemei în discuție, am extins aria de cercetare într-un studiu de caz intitulat „Românii despre români". S-au căutat răspunsuri prin intermediul unui sondaj de opinie și interviuri. Au fost chestionate persoane din câmpul educațional, profesori de istorie, profesori de liceu și școală generală, studenți, elevi, oameni de alte profesii. Rezultatele sondajului sunt surprinzătoare, chiar incredibile; ele ascund adevăruri pe care le cunoaștem, despre care am auzit, dar le-am transformat în subiecte tabu și evităm să mai discutăm despre ele.

Concluziile care se desprind sunt următoarele:

• *Istoria Românilor*, disciplină care se studiază în clasa a XII-a, ar trebui să prezinte și analiza situației istorice a tuturor românilor, atât din interiorul, cât și din afara țării.

• Manualele respective au fost elaborate într-un termen restrâns și nu s-a putut obține informațiile necesare privitoare la comunitățile românești din afara granițelor.

• Unii autori, probabil, s-au grăbit să elaboreze manualele alternative de istorie după indicațiile Consiliului Europei, fără a mai ține cont de specificul istoriei românilor. Astfel pot fi explicate cele întâmplate în jurul mult discutatului manual „Istoria Românilor", apărut la Editura „Sigma".

• Reforma învățământului se face după model european și primează problema integrării României în Uniunea Europeană.

Știut lucru că dictatura comunistă a avut grijă să „dispară" orice informație despre cei plecați sau fugiți. Nimeni nu putea vorbi nimic despre situația lor. Este de neînțeles de ce acum, când există (sau ar trebui să existe) un regim democratic, situația românilor din afara granițelor este slab mediatizată și nu este prezentă în manualele de istorie.

Constatăm că elevul român de liceu sau școală generală este dornic să cunoască situația conaționa-

lilor săi din afara hotarelor României, dacă aceştia au reuşit să se integreze în societatea respectivă, dacă au dreptul la viaţă publică, care a fost soarta lor în timpul dictaturii comuniste, ce părere au ei despre situaţia României în prezent.

• Majoritatea celor chestionaţi recunosc ignoranţa şi superficialitatea celor care au redactat manualele *Istoria Românilor* şi constată penuria literaturii de profil în acest domeniu.

Dacă informaţia despre situaţia românilor din afara graniţelor este tăinuită din considerentul de a nu supăra pe cineva din ţările vecine în care trăiesc români, atunci această teamă trebuie depăşită. Informând despre situaţia românilor de peste hotare, nu înaintăm pretenţii teritoriale nimănui.

• Abilitat de a soluţiona problema abordată de noi este Guvernul. Acolo există un minister, un secretar de stat, o comisie care aprobă manualele de istorie care ar trebui să aibă grijă ca în manualele de istorie a românilor să nu lipsească informaţia despre comunităţile româneşti din afara hotarelor politice actuale ale României.

BIBLIOGRAFIE

1. *Predarea istoriei secolului 20*. Selecţia, traducerea şi adaptarea textelor de Mihai Manea, Tipogrup Press, Buzău.

2. *Istoria contemporană a României*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982; 1984.

3. *Istoria românilor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1990.

4. *Istoria românilor. Epoca modernă şi contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1992; 1997.

5. *Istoria românilor*, Editura Sigma, 1999.

6. *Istoria românilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.

7. *Istorie. Manual pentru clasa a XII-a*, Editura All Educaţional, Bucureşti, 1999.

8. *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Pertrion, Bucureşti, 2000.

* * *

Manifestare naţional-culturală a românilor din regiunea Cernăuţi

Ana PASCARU,
studentă, Facultatea de Istorie, Universitatea „Ovidius", Constanța

FEMEIA ÎN SOCIETATEA MEDIEVALĂ MOLDOVENEASCĂ (după relatările călătorilor străini)

Țările occidentale (Italia, Franța, Germania, Spania etc.) dispun de o mulțime de izvoare referitoare la viața femeilor din perioada medievală – scrieri istorice, romane de moravuri, poezii, piese de teatru, memorii, pamflete, corespondențe particulare etc. Din cauza particularităților dezvoltării și evoluției societății medievale românești, cercetătorii din spațiul românesc, spre deosebire de cei occidentali, nu dispun de varietatea de izvoare enumerate mai sus. În general, sursele de studiere a societății medievale românești sunt modeste. În actele emise de cancelaria domnească, informația despre subiectul care ne interesează aici aproape că lipsește. Cronicarii noștri, în scrierile lor, au amintit foarte rar despre femei. Miron Costin, spre exemplu, a scris în treacăt despre femeile din Moldova, spunând că sunt „iubește". Celebrul savant Dimitrie Cantemir, în „Descrierea Moldovei", pune în evidență câteva caracteristici ale femeilor din Țara Moldovei: „Femeile lor (ale moldovenilor), măcar că nu se ascund de bărbați așa cu băgare de seamă ca turcii, ...totuși obicinuiesc prea rar a se depărta de pre la casele sale, dacă sânt de puțină ceva stare măcar"; „Cele nobile sunt frumoase, dar mult inferioare în frumusețe celor de țărani, țărancele întrec prin exterior, dar cele mai adese ori sunt lascive și pline de moravuri mai urâte"[1]. D. Cantemir mai menționează că unele dintre țărance beau mult vin, dar pe ascuns și rareori în public. Femeile măritate își acoperă părul, și fetele mari (fecioarele) umblă cu capul gol.

Pentru a reconstitui imaginea completă a femeii în spațiul românesc, în epoca medievală, suntem nevoiți să apelăm la însemnările călătorilor străini. Cei care au scris despre femeile noastre proveneau din diferite categorii: unii erau oameni influenți sau scriitori cunoscuți, alții aveau o obârșie mai modestă. Dar toți laolaltă s-au referit la statutul și moravurile femeilor de la noi.

Călătorii străini au apreciat frumusețea chipurilor feminine, atât ale țărancelor cât și ale jupâneselor. Ei au remarcat de asemenea hărnicia și râvna femeilor din popor. Majoritatea călătorilor menționează portul femeilor. Călătorul John Newberie consemnează: „Femeile moldovence umblă cu bumbi mari de argint care atârnă deasupra urechilor; ele poartă un colac mare de pânză de in pe cap, foarte asemănătoare cu un turban turcesc, și peste acesta este o pânză mică; partea de sus a veșmintelor este împodobită de jur împrejur cu bumbi mari de argint, ca niște nasturi. Fetele tinere își poartă părul împletit și peste el atârnă feluriți bani de argint; peste creștetul capului poartă o broșă mare, rotundă, de argint, împodobită cu pietre scumpe; mânecile [hainelor] lor sunt largi și scurte, iar pe brațele lor poartă două cercuri mari de argint și la cingătoare 5–6 cuțite; la gât nu au nimic. Cele de rând umblă mai mult cu picioarele goale. Femeile de la Iași umblă cu rochii turcești și cu turbane mari cu 2–3 discuri împodobite cu pietre"[2].

Domnița Elena Sușu. Desen de Louis Dupré

Baronul francez de Fourquevaux descrie o caravană de săteni şi sătence care mergeau la târg, la Iaşi. „Pe aceste drumuri, zice el, întâlnim adesea [de la] douăzeci până la treizeci căruțe laolaltă, pe fiecare era câte o fată... Erau foarte frumoase, fără gătează, cu cununi de flori în păr, ca să arăte că sunt încă de măritat. Am cumpărat de la ele lapte, prepeliţe, ouă, de care uneori erau pline carele până sus, şi ele [fetele] erau aşezate în vârf... fără să le spargă"[3]. Cele mai multe moldovence sunt îmbrăcate la fel ca ţigăncile nomade, dar între ele este această diferenţă: ţigăncile sunt negricioase, iar moldovencele sunt albe şi blonde, dar într-un mod artificial, graţie unor spălături şi a unor decocţiuni de buruieni. Moldovencele, în special, se îmbracă tot aşa cum vedem pe acele egiptene rătăcitoare; îşi gătesc capul, deasupra căruia aşează o roată mare făcută din benzi de pânze strâmte de două degete, îndoite una peste alta la mărimea unui ciur, pe care-l împodobesc pe deasupra după starea lor[4].

Un alt călător, arhiepiscopul catolic Marco Bandini, referindu-se la femeile şi fetele simple din Moldova, menţionează că poartă deasupra o haină cu mâneci scurte numită „toga", iar cele nobile dispun de îmbrăcăminte, inele, coloane, brăţări de nestemate şi de mărgăritare de mare preţ[5].

Din relatările diaconului Paul de Alep, însoţitorul patriarhului Macarie de Antiohia în călătoria acestuia prin Moldova, aflăm că moldovencele se îmbrăcau în veşminte asemănătoare cu cele ale europenilor[6]. Ele poartă părul împletit, răsucit pe capul lor ca un colac acoperit cu un conci alb, iar la cele bogate cu un conci trandafiriu având pe deasupra o maramă albă. Toate poartă şaluri albastre de Alep[7], iar cele bogate [poartă şaluri] de Bursa din mătase neagră. Pentru a putea deosebi fetele de femei, cele dintâi poartă părul împletit şi încolăcit pe cap, dar fără conci.

Thommaso Alberti, negustor italian, care de mai multe ori făcuse drumul prin Răsărit, observă că femeile din Moldova „fac toată gospodăria casei, vorbesc liber şi prietenos cu bărbaţii de faţă cu lumea şi singure, căci nu era nici o pază; când aduc de băut ori de mâncare, gustă ele întâi"[8]. Cei care veneau din Turcia erau foarte impresionaţi, deoarece la ei femeile erau ţinute departe de orice relaţii cu bărbaţii. Turcii musulmani, de-a lungul timpului, au impus populaţiei creştine obiceiul de a izola complet femeile, ceea ce, din fericire, nu s-a aplicat şi la noi.

Paul de Alep comunică un detaliu important care ţine de obiceiul turcesc ca femeile să-şi acopere faţa: „Toate femeile au faţa descoperită, chiar şi doamna". Acelaşi călător, relatând despre moravurile moldovenilor, notează că prostituţia este aspru pedepsită, iar femeilor cu moravuri uşoare domnitorul „le taie nasurile, le pune la stâlp, şi adesea sunt înecate"[9].

Francezul Philippe Dupont găsea că femeile din Moldova sunt frumoase şi bine făcute şi că „au o graţie şi o drăgălăşie particulară".

Pentru perioada medievală, am putea vorbi despre o tradiţie a căsătoriilor politice. Ieremia Movilă şi-a măritat trei din fetele sale după nobili poloni. Una dintre ele, Ana Mohilanka, soţie a trei bărbaţi, a jucat un rol extraordinar în istoria polonă din prima jumătate a secolului al XVII-lea[10].

În secolul al XVIII-lea se introduce obiceiul prin care fetele se măritau de obicei la 14–15 ani, dar sunt cazuri şi la 12 ani. Această tradiţie nu s-a menţinut prea mult. Fetele nu aveau destul discernământ pentru a-şi alege singure logodnicii, de aceea, era firesc ca experienţa părinţilor să înlocuiască nepriceperea fetelor. A devenit o tradiţie ca orice fată, la orice vârstă, chiar şi văduvă, dacă-i trăiau părinţii, nu se putea mărita decât cu bărbatul ales de ei, pe care nici nu-i era îngăduit să-l vadă până în

ziua nunții. În acest sens, importantă este remarca episcopului Anton Verancius: „Fetele sunt răpite adeseori, socotindu-se că așa este mai cu cale și în chipul acesta legătura între soți va fi mai tare decât dacă ele le-ar fi fost dăruite de părinți prin bună învoire, sau de la prima pețire". După răpire, părinții plâng întâi și se împacă pe urmă, dar, firește, se împacă întâi fata.

Cea mai mare parte dintre călătorii străini au fost impresionați de obiceiurile românilor. Aprobarea divorțului i-a uimit și a indignat pe majoritatea străinilor, mai ales că în Occident (în statele catolice) divorțul era interzis. Călătorii străini au fost nedumeriți de nepăsarea orientală a femeilor din societatea boierească, precum și de libertatea moravurilor. Graziani spune, întocmai ca Reicherstorffer, că, în general, căsătoriile nu aveau nici o trăinicie, „bărbații desfac căsătoria pentru cele mai neînsemnate cauze: n-au decât să trimeată nevestei știrea că nu mai voiesc să trăiască împreună cu dânsa, și să dea visteriei doisprezece dinari"[11]. Căsătoria o putea desface bărbatul, plătind nevestei doisprezece dinari. Johannes Sommer, secretarul lui Despot Vodă, expune lucrul mai pe larg: „Se înrădăcinase în Moldova acel obicei, pe care-l au și astăzi ca lege, ca femeia dojenită ori, în cazul cel mai rău, puțin bătută să aibă voie a trece în alta căsătorie. Dacă ea era în stare a plăti bărbatului a treia parte dintr-un galben, prin care să arăte că femeia iese din puterea bărbatului"[12].

Obiceiul era așa de răspândit, încât l-au primit și ungurii și sașii care locuiau în Moldova, și episcopul socinian Lusinski, venit din Polonia, luă măsuri pentru a opri măcar pe ai lui de la această călcare a bunelor moravuri. Căci Sommer pomenește că la Trotuș un bărbat avuse patru neveste, dar și ea patru bărbați, și toți erau în viață. Episcopul a vrut să ia măsuri, dar târgul întreg s-a ridicat, cerând să nu-i supere pe creștini.

Boieroaică din Țara Românească
(sec. XVII)

Scriitorul italian Antonio Maria del Chiaro scrie, la rândul său, despre portul femeilor de la noi: „E un amestec de modă grecească și turcească, fără față acoperită, cele măritate își acoperă capul a doua zi după nuntă cu o maramă albă. În zilele de sărbătoare se gătesc cu haine bogate și bijuterii scumpe, cu salbe de monede de aur de diferite mărimi. Fetele mai sărace poartă salbe de argint după punga lor"[13].

Țărancă din Transilvania
(sec. XVII)

Călătorul I.L. Carra a făcut multe însemnări despre femeile din Moldova. Printre altele, el are câteva considerații asupra firii lor: „Caracterul sexului frumos e însăși dulceața. Roabe ale părinților, ale bărbaților lor și ale amanților lor, femeile din Moldova nu recunosc alte legi, ale voinței mai mari, decât ale bărbaților. Deși slobode, ele nu ies decât rareori, și niciodată singure; trândăvia și neștiința adâncă în care trăiesc sunt într-adevăr principiile credinței și supunerii lor. Gelozia, prin urmare, rareori are ocazia de-a exersa asupra lor furia sa, bărbatul vorbește și femeia, tremurând, vine, de-i sărută mâna și îi cere iertare"[14]. Carra pomenește de incultura femeilor: „Multe femei, chiar din înalta societate, nu știau să scrie și să citească" . Nimic de mirare pentru această epocă. Dar în același timp, aflăm tot de la Carra că unele femei aveau destulă carte.

Primul călător femeie care a scris despre moldovence a fost Lady Craven. Ea pretinde că boieroaicele din Moldova se îmbrăcau după moda de la Constantinopol. Relatează în mai multe rânduri despre găteala femeilor, despre timpul pierdut pentru băi. Abuzul de băi calde, după cum menționează Lady Craven, face ca „o femeie de 19 ani să arate mai bătrână decât una de 35 de ani."

Mulți dintre călătorii străini au relevat lenevia femeilor noastre. Hauterive, abordând această deprindere proastă, afirmă: „Pe lângă neajunsul, poate folositor în sine, al unei vieți fără zavistie, fără patimă, fără desfătare, afară de casă, se mai adaugă nenorocitul obicei de a nu face nimic, de a petrece zile și nopți pe același divan, aproape fără a se mișca și fără să stea într-o poziție mai vioaie decât pe jumătate culcate, cu trupul rezemat pe cot și cu cotul înfundat într-o pernă, atunci este o adevărată

nenorocire că s-a pierdut îmbrăcămintea din miază-noapte care, prin strânsoarea pe care o face trupului, îi căpşunează o suferinţă dacă stă prea mult la odihnă şi îl împinge mereu la mişcare – izvorul sănătăţii, al puterii şi al frumuseţii amânduror sexurilor"[15].

Părerile străinilor despre femeile din Moldova sunt în genere favorabile. Ţărancele noastre au fost scutite de critici. Aproape toţi călătorii străini califică ţărancele frumoase, harnice, dibace. Femeile care aparţineau clasei boiereşti nu s-au bucurat de aceeaşi indulgenţă. Fiind leneşe, puţin instruite şi cu purtări uşuratice, ele au fost criticate. Însă nu li s-au contestat frumuseţea, inteligenţa şi facultatea de a se adapta la o nouă civilizaţie. Mulţi le consideră chiar superioare bărbaţilor.

Deşi boieroaicele au fost des criticate, lor li s-a rezervat un loc şi pentru laude. Cele mai mari elogii li s-au adus la capitolul „ospitalitate", calitate despre care călătorii vorbesc cu mult drag şi care lipseşte cu desăvârşire la alte popoare. Femeile noastre au fost dintotdeauna înzestrate cu acel dar de a fi ospitaliere. Poate e rău, poate e bine.

Acestea sunt puţinele relatări ale călătorilor străini despre femeile noastre din perioada medievală.

NOTE

[1]Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chişinău, 1988, p. 159.

[2]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 504–506.

[3]N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Bucureşti, 1981, p. 162.

[4]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Bucureşti, 1971, p. 214.

[5]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 310–331.

[6]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 27–35.

[7]Vasile Ponopol, *Romînce văzute de străini*, Bucureşti, 1943, p. 16–17.

[8]N. Iorga, *op. cit.*, p. 162.

[9]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 27–35; Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 17.

[10]N. Iorga, *op. cit.*, p. 151.

[11]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 252; N. Iorga, *op. cit.*, p. 149.

[12]*Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 382.

[13]Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 20–21.

[14]*Ibidem*, p. 32.

[15]*Ibidem*, p. 42.

* * *

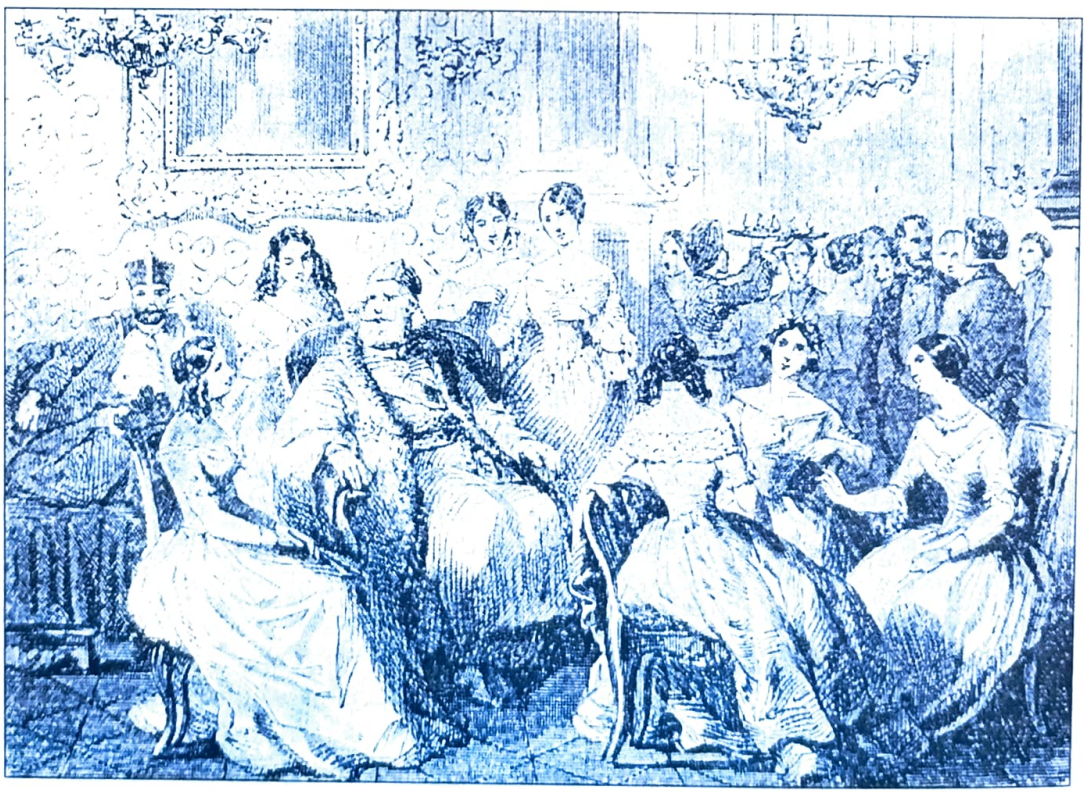

O serată la domnul Moldovei. Desen de Charles Doussault

CĂRŢI DE ISTORIE ŞI CULTURĂ

Democraţia la feminin. Istoria verbală, Editura Ştiinţa, Chişinău, 2005, 282 p.

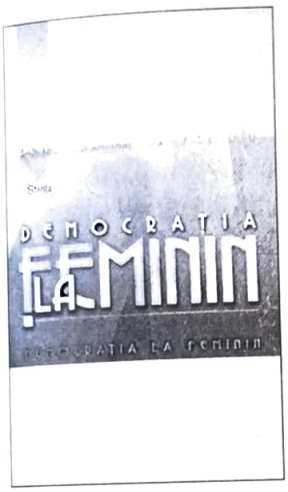

„Democraţia la feminin" este cea de-a doua carte editată în cadrul proiectului „Istoria verbală", care debuta în 2003 cu „Femeia în labirintul istoriei"[1]. Dacă prima carte vizează rolul şi locul femeii într-o societate care a cunoscut evenimente cruciale de-a lungul veacului trecut, apoi cea de-a doua readuce în actualitate doar evenimentele recente, produse în Republica Moldova după 1989.

Democraţia – cuvântul-cheie al acestui volum – este o valoare social-umană spre care tind toate popoarele lumii. Problemele femeilor din întreaga lume se aseamănă între ele, dar în acelaşi timp ele se deosebesc. Drepturile declarate ale femeilor sunt peste tot aceleaşi, însă asigurarea şi respectarea lor este diferită. Dreptul femeilor la egalitate, dreptul femeilor în familie, dreptul la sănătate, dreptul femeilor la viaţă publică, dreptul femeilor la educaţie, dreptul femeilor la reproducere şi sexualitate etc. sunt problemele vizate în discuţiile cu protagonistele acestei cărţi[2].

Mărturisirile lor sunt relevante şi denumesc realităţi importante cu care s-au confruntat sau pe care le-au cunoscut cele 25 de femei intervievate (iar indirect, mult mai multe). Sunt, în general, nume bine cunoscute publicului larg: poetele şi scriitoarele Leonida Lari, Argentina Cupcea-Josu, Lorina Bălteanu, parlamentarele Lidia Guţu, Nadejda Brânzan, profesoarele Eleonora Cercavschi, Eugenia Marin, Elena Postolache, Iuliana Gorea-Costin, Viorica Mereuţă, Maria Buruiană, jurnalistele Larisa Manole, Angela Aramă, Corina Fusu, Silvia Hodorogea ş.a. Pentru fiecare dintre ele democraţia se asociază cu o idee fundamentală. Amintirile scriitoarei şi cercetătoarei ARGENTINA CUPCEA-JOSU despre cele trăite aproape de-a lungul întregului secol al XX-lea (din 1930 până în 1989) (*Despre rădăcini, Despre „eliberatori", Despre literatura „moldovenească" din anii 1950–1960, Despre ideologie, Despre scriitori*) constituie puntea de legătură cu volumul anterior. Ultimele două compartimente se referă nemijlocit la *prăbuşirea vechiului regim* şi la *avatarurile democraţiei în Republica Moldova.* „La fel ca şi mulţi dintre concetăţenii mei, eram convinsă atunci (în 1989–1994 – *n.n.*) că asist la prăbuşirea totalitarismului. Nici nu vroiam să mă gândesc în vremea ceea că metastazele totalitarismului erau prea puternic înrădăcinate în societatea moldovenească şi că din cauza lor vom avea de trecut prin încercări dramatice îndată după proclamarea independenţei statului. Mi se părea că democraţia a învins în republica noastră, iar eu înţelegeam prin democraţie, în primul rând, libertatea de gândire. Ca să poată fi fericit,

omul trebuie să fie liber ca pasărea cerului. Democrație mai înseamnă demnitate umană, iar pentru un neam care a trăit sub ocupație atâtea sute de ani devenise o necesitate vitală să-și redobândească demnitatea națională" (p. 20). Așadar, pentru A. Cupcea-Josu, democrația înseamnă *libertate, demnitate umană și națională*.

Libertatea exprimării, libertatea acțiunii și realizării proiectelor personale, a demnității se asociază cu *democrația* și pentru alte protagoniste ale acestei culegeri: PARASCOVIA GÂNCU, primăriță a comunei Bulboaca din Anenii Noi (p. 125), NATALIA VRABIE, președinta Companiei „Moldova Agroindbank"(„A fi *liber* înseamnă a ține cont de realitate și a fi capabil să o analizezi obiectiv" – p. 159), MARIA BURUIANĂ, profesoară de clase primare la Liceul „Prometeu" („demnitatea e o categorie aparte ce definește o persoană și chiar o națiune" (p. 170); „Libertatea e sinonimă cu viața. Dacă nu ești liber să-ți spui deschis opiniile, să gândești și să acționezi așa cum îți cere conștiința, să-ți faci cu pasiune meseria, să-ți alegi singur un drum sau să împărtășești anumite principii, atunci ai senzația că nu trăiești cu adevărat, că viața pe care ți-ai dorit-o trece pe lângă tine" (p. 172).

Din mărturiile LICĂI MELNIC-ŽALAKEVIČIENE aflăm că ea a fost „responsabilă de primul număr al revistei *Glasul Națiunii*", revistă care a făcut istorie în anul 1989 în spațiul dintre Prut și Nistru (p. 24–32). Căsătorită în 1978 cu vestitul regizor lituanian Vytautas Žalakevičius (1930–1996) (autorul renumitelor filme „Nimeni nu vroia să moară", „Acest dulce cuvânt – *libertate*" etc.) și stabilită cu traiul la Vilnius, ea a rămas basarabeancă în suflet. Lica Melnic-Žalakevičius se destăinuiește: „În acele vremuri, noi, românii basarabeni din Lituania, luptam pe baricade alături de lituanieni. Tricolorul nostru era arborat alături de tricolorul lituanian și noi eram mândri de acest fapt. Ne gândeam la libertatea celor din Moldova și trăiam cu sentimentul că pentru aceasta luptăm" (p. 30). Trecând peste cenzura lituaniană și peste alte obstacole, a reușit, împreună cu alți colegi și susținători, să tipărească primele două numere ale revistei chiar la Tipografia Comitetului Central al Partidului Comunist din Lituania. Riscul pedepsei, al „trimiterii în Sibir" o păștea, în primul rând, pe ea. Actualmente, pe lângă activitatea din cadrul Societății Culturale Române „Dacia" din Vilnius, pe care a fondat-o, Lica este producător de filme. Pentru ea, democrația înseamnă *curaj*.

Destinul unei alte protagoniste – LEONIDA LARI – este profund marcat de anul 1989. Orice s-ar vehicula astăzi despre persoana ei, Leonida Lari s-a aflat în miezul evenimentelor produse pe această palmă de pământ. Încă în 1988, neînfricata luptătoare pentru drepturile băștinașilor scria despre marginalizarea limbii române: „...limba noastră parcă s-a refugiat pe niște insulițe: se mai vorbește la Uniunea Scriitorilor și la facultățile de filologie din instituțiile de învățământ superior. Dar în justiție, în întreprinderile industriale, la asociațiile agricole, în sfera deservirii publice, la oficiile poștale, în spitale, în administrația publică – nici pomină de limba maternă..." (p. 36). Fără îndoială că între timp lucrurile s-au mai schimbat și – slavă Domnului – spre bine; progresele substanțiale însă se mai lasă așteptate. La întrebarea „Sunt femeile bune politiciene, pot ele schimba fața lumii?", intervievata, mamă a trei fete, a răspuns fără echivoc: „Femeile dintotdeauna au schimbat fața lumii, măcar și din simplul motiv că nasc, nasc și cresc copii, inclusiv pe viitorii politicieni. La o întrebare similară Rilke a răspuns că femeia cu timpul va deveni un individ social mai drept și mai puternic ca bărbatul, deoarece ea poartă fructul dulce-amar al nașterii" (p. 42). Pentru ea, democrația înseamnă *sacrificiu, bărbăție* și *luptă*.

Parlamentarele NADEJDA BRÂNZAN și LIDIA GUȚU sunt femeile care „cred cu toată fermitatea în vocația de om politic a femeii". Dna N. Brânzan a fost deputat în primul parlament democratic al Republicii Moldova (1990–1994). Chiar dacă nu s-a simțit prea bine acolo, conștientă de faptul că „trebuia să venim (în parlament – *n.n.*) noi, ca să nu vină niște președinți cu gândire veche, comunistă, retrogradă. Pe parcurs însă, în mod normal, ar fi trebuit să crească niște oameni care să facă politică la modul profesionist" (p. 51). De aceeași părere este și dna Lidia Guțu, care consideră că politicienii „oricând se pot reprofila. Dar, în general, azi, acum, e greu să te retragi, pentru că cei care rămân să facă politică te înspăimântă. Trebuie să atragem în partide oameni competenți, devotați țării, cu caracter de luptător. Nu oricine rezistă." (p. 122).

Caracteristic pentru protagonistele acestei cărți este faptul că toate dau dovadă de un curaj deosebit. Una dintre ele – ELEONORA CERCAVSCHI, directoarea Liceului „Ștefan cel Mare și Sfânt" (fosta Școală generală de alternativă nr. 1) din Grigoriopol), – se confruntă zilnic cu ostilitatea administrației

transnistrene. Pentru a-şi putea face studiile în limba maternă, elevii acestui liceu sunt nevoiţi să meargă zilnic la şcoala din satul Doroţcaia, aflată la o depărtare de 34 km. Sub conducerea dnei directoare (bucovinencă de origine), 23 de pedagogi zilnic fac acelaşi drum, deoarece n-au acceptat „dictatura" şi n-au părăsit „drumul democraţiei" (p. 62). „Vrem să fim noi înşine, vrem să facem carte în limba română, vrem să ne apărăm demnitatea şi conştiinţa naţională, vrem să ni se respecte drepturile omului". Destăinuiri cu gust amar, dar pline de speranţă. Directoarea „nu aşteaptă recunoştinţă şi nu pretinde la onoruri, nu dă din coate pentru a-şi face loc în analele faptelor de vitejie, de curaj şi de responsabilitate civică ale epocii contemporane, remarcă autoarea Maria Bulat-Saharneanu în epilogul acestui interviu. Ea, pur şi simplu, le aplică zilnic în situaţiile dramatice din partea stângă a Nistrului. (...) Prin prestaţia Eleonorăi Cercavschi s-a născut în jurul fiinţei sale o legendă potrivită pentru manualele de istorie modernă, o legendă prin care ni se predă o disciplină inexistentă în programele de studiu – cea de demnitate umană." (p. 69). Aşadar, pentru protagonista noastră, democraţia înseamnă *demnitate*. Multe dintre femei au renunţat la propria lor fericire de dragul unei cauze, şi ea este una dintre acestea...

Din îndurerata istorie a EUGENIEI MARIN – cea care a rămas să fie mamă lui Cristi, copilul frumosului şi regretatului cuplu de interpreţi Doina şi Ion Aldea-Teodorovici (simbolizând ei înşişi cântecul neamului), – desprindem ideea că, indiferent de greutăţile pe care ţi le oferă viaţa, trebuie să rămâi mereu vertical. „Din antichitate lumea a tins spre democraţie. Conform deducţiei, ea nu e altceva decât o formă politică de organizare a societăţii, în care puterea este exprimată în diferite feluri de masele largi ale poporului. E vorba mai degrabă de principii mai mult visate decât trăite". „La democraţie adevărată, mi se pare, încă n-a ajuns nici un stat – de la originea acestui termen până azi. Ba aş zice că scopul stârpirii din mintea... oamenilor a gândului la o aşa-zisă democraţie a şi incitat spiritele paranoice, cum a fost, bunăoară, cel al lui Stalin". *Tătuca* a încercat să distrugă, să spulbere în om dorinţa de a gândi şi a fi liber. În rândurile popoarelor mici, colonizate, I. Stalin a reuşit să bage frica de democraţie pentru totdeauna". „Era, cred, o luptă subtilă împotriva visului urzit de omenire spre democratizare şi contra tendinţei spre libertate, spre o descătuşare atât în acţiuni, cât şi în modul de exprimare... Ei bine, nu s-a putut! Şi oricâte crime monstruoase s-au comis – n-a funcţionat mecanismul distrugător – forţa de rezistenţă a omului fiind mult mai durabilă!" (p. 72–73).

Însă „democraţia, libertatea de azi n-o prea poţi înţelege" (p. 81), constată cu părere de rău cercetătoarea ELENA POSTOLACHE. Pentru ea, „a fi liber înseamnă a putea face lucruri frumoase, utile, conştientizând frumuseţea lor şi, mai ales, realizând pentru cine sunt făcute". Ca întotdeauna, femeia este păstrătoarea tradiţiilor populare. A face parte dintr-un neam înseamnă a-i respecta valorile artei naţionale, a şti să le găseşti locul între valorile universale. Arta populară e o pâine frumoasă care se zămisleşte secole de-a rândul. Femeia ne-o spune şi ne-o dovedeşte zi de zi.

LORINA BĂLTEANU este o femeie care acceptă schimbarea ca pe o provocare. Chiar şi la ora actuală, când e departe de meleagurile care au consacrat-o, Lorina nu face altceva decât să se schimbe, să se caute, să-şi încerce forţele. Timp de 5 ani, Lorina Bălteanu a fost preşedintă a Fundaţiei „Soros-Moldova", pe care o consideră, cu mândrie, „prima instituţie democratică din Moldova". Interviul realizat cu ea ne poartă prin hăţişurile şi aripile de zbor ale poeziei pe care o semnează, dar care, la un moment dat, au făcut-o să se întrebe dacă ea poate fi şi altfel, căci, referitor la unii, „este chiar tragic că au crezut că sunt de un fel anume şi nu au îndrăznit, nu au încercat să fie şi altfel" (p. 89). Lorina a avut curajul să încerce alte forme de existenţă, a căutat alte forme de exprimare decât cele poetice şi a reuşit. Convingerea ei e că „democraţia se clădeşte prin experienţe de veacuri. E lung drumul acesta, e anevoios şi este imposibil să ajungi atât de repede pe munte. De fapt, cred că nici nu există un punct final în democraţie. Ea se schimbă permanent, în funcţie de necesităţile care apar în societate. Oamenii de aceea sunt conştienţi şi inteligenţi ca să aplice toate cunoştinţele pentru a depăşi problemele, pentru a-şi construi o societate în care tuturor să li se respecte drepturile. Cum apare un pericol – căutaţi soluţii. Adică e un *proces continuu, un perpetuum mobile*" (p. 94).

Prin crearea Liceului Academic Român-Englez „Mircea Eliade", aşa cum o declară, IULIANA GOREA-COSTIN a încercat să spargă stereotipurile vechi care dominau sfera învăţământului şi educaţiei şi să creeze condiţii pentru dezvoltarea multilaterală a generaţiei în creştere, să dea curs gândirii libere şi

creatoare. Lansându-se în politică (a candidat la preşedinţia Republicii Moldova, a fost reprezentant permanent al Republicii Moldova la Consiliul Europei între 1997 şi 2000), Iuliana a dus în lume mesajul unei ţărişoare care încearcă să păşească pe calea democratizării. „Democraţia, în opinia intervievatei, prezintă o medie aritmetică a simţurilor, a înţelegerii şi interpretării lucrurilor, a preferinţelor, a responsabilităţilor şi... a viciilor, dacă vreţi. Cu părere de rău, în guvern, parlament sau preşedinţie nu se aleg, ca într-o academie, cei mai deştepţi, cei mai înţelepţi, cei mai merituoşi. Împărtăşesc ideea că democraţia este mecanismul care are grijă să nu avem o guvernare mai bună decât merităm. Churchill, pare-se, zicea: «Democraţia nu este cea mai bună formă de guvernare a lumii, dar o alta mai bună deocamdată nu se cunoaşte». Esenţial este că democraţia oferă dreptul fiecărui individ să-şi reverse în exterior forul interior, să-şi dezlănţuie capacităţile sale creatoare. În asemenea cadru şi femeia îşi găseşte mai plenar rostul. Or, echilibrul lumii nu poate fi atins în afara sensibilităţii şi a ceea ce prezintă natura feminină în genere" (p. 110).

Pentru directoarea Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu" LIDIA KULIKOVSKI, adevărata democraţie s-a manifestat „în perioada imediat postsovietică". A fost chiar „prea multă democraţie, încât nu s-a ştiut ce să se facă cu ea. Şi atunci guvernanţii, prefăcându-se că susţin procesele democratice, au început s-o ciopârţească câte oleacă, câte o ţară, ca poporul să n-o simtă...". Pentru ca democraţia să existe, sunt necesare mai multe condiţii, în opinia dnei Lidia Kulikovski: transparenţa, accesul la informaţie, la servicii, respectarea drepturilor fundamentale ale omului, asigurarea şanselor egale. „Sunt oare ele la noi?" se întreabă retoric protagonista. Cu toate acestea, crede în viitorul democratic al Republicii Moldova, considerând că trebuie să existe cineva care să le amintească celor de la cârma ţării cuvintele lui Abraham Lincoln: „Puteţi înşela un timp întregul popor, puteţi înşela mereu o parte a lui, dar nu puteţi înşela, tot timpul, tot poporul". „Cum să înţeleagă conducătorii noştri aceasta, dacă noi trăim în prezent, iar ei trăiesc în trecut, noi ne uităm spre Europa, iar ei peste Nistru?" se întreabă şi ne întreabă retoric Lidia Kulikovski (p. 140).

Despre atitudinea respectuoasă faţă de interesele fiecăruia vorbeşte şi IRINA BUCEAŢKI, femeia care a reuşit să se manifeste în domeniul managementului: „Fiecare are dreptul la şanse egale în realizarea drepturilor şi libertăţilor sale", susţine autoarea.

Drumul spre democraţie este greu nu doar pentru băştinaşi, ci şi pentru alolingvi, dar „este ireversibil", consideră VALENTINA MORARU, preşedinta Comunităţii femeilor ucrainene din Moldova. „Moldovenii au îndurat multe lipsuri în perioada de tranziţie, dar anume în ultimii zece ani ei au învăţat să aplice în practică avantajele democraţiei, de aceea nu vor renunţa la drepturile şi libertăţile acordate de sistemul democratic" (p. 149).

În opinia dnei VIORICA MEREUŢĂ, profesoară de geografie şi biologie la Gimnaziul „Alecu Mare" din Slobozia Mare, pentru cei mai mulţi moldoveni democratizarea societăţii a însemnat, în primul rând, limba maternă, grafie latină, independenţă, deschiderea hotarelor. Unii oameni, îndeosebi din mediul rural „ar avea nevoie de tălmăciri" ca să înţeleagă mai bine democraţia, prin intermediul radioului şi al televiziunii, consideră LIUBA GHERASIM (p. 207). Pentru alţii, credinţa este forma cea mai democrată de exprimare a libertăţii: „Dumnezeu a fost democrat!" exclamă Maria Bulat-Saharneanu, atunci când ascultă mărturisirile MARIEI PETRACHE, soţia regretatului Părinte Vasile Petrache, care a slujit cu multă pioşenie în biserica cu hramul „Sfântul Nicolae" din Chişinău (p. 210).

Deşi siguranţa păşeşte alături de nesiguranţă, orice mamă este obligată să nu-şi piardă speranţa într-o zi mai bună, cu mai multă democraţie. MARIA UNGUREANU este o femeie care a adus pe lume 19 copii. Ea nu se lasă înfrântă de povara grijilor cotidiene. E un fel mai special de a înţelege democraţia...

MARIA VIERU-IŞAEV pune la dispoziţia cititorului pagini dintr-un jurnal (p. 180–201) despre protestele ce au avut loc la Chişinău în iarna–primăvara anului 2002, când conaţionalii noştri s-au ridicat în apărarea limbii materne şi a istoriei naţionale, valori ameninţate din nou de guvernarea comunistă. În această luptă se angajează toată lumea de bună-credinţă. Telejurnaliştii nu mai acceptă o slujire oarbă sistemului, ei se ridică „în căutarea steagului pierdut". Din discuţia înregistrată de Viorica Cucereanu cu telejurnalistele LARISA MANOLE, ANGELA ARAMĂ, CORINA FUSU, SILVIA HODOROGEA rezultă clar că „femeile luptă pentru o televiziune publică". Şi lupta continuă...

În fine, ţinem să menţionăm că lucrarea a fost sponsorizată de Fundaţia „Soros-Moldova" şi este

rodul muncii mai multor autoare: Irina Nechit (coordonatoare de proiect), Călina Trifan, Claudia Partole, Ana Bantoş, Maria Bulat-Saharneanu, Maria Vieru-Işaev, Viorica Cucereanu.

Întreţesută cu nenumărate amintiri, povestioare, întâmplări istorice sau cotidiene şi banale, această culegere de „destăinuiri" este o bucată de istorie vie, trăită la cote înalte sau trăită simplu, ca orice muritor de rând. Cele circa 100 de fotografii incluse în carte se perindă ca un film alb-negru, reconstituind fragmente de viaţă, din care se compune viaţa unui om, unei familii, unei comunităţi, unui neam. Este istoria pe care o face şi o scrie fiecare. Nu numai pentru a gusta din democraţie, dar şi a o făuri.

Elena UNGUREANU

Ion Ţurcanu, *Bibliografia istorică a Basarabiei şi Transnistriei*. Realizată cu contribuţia esenţială a lui Ion Nicolaescu, Editura Litera Internaţional, Chişinău, 2005, 704 p.

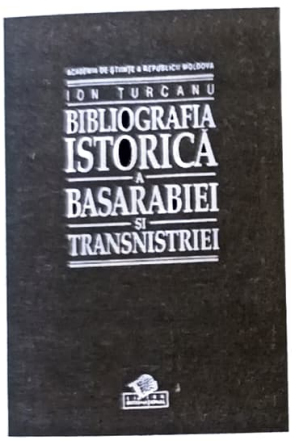

Ampla lucrare a dlui Ion Ţurcanu începe cu un *Cuvânt înainte*. Cele două pagini ale acestui text au avut, după toate aparenţele, destinaţia să facă unele lămuriri asupra caracterului acestei opere. Autorul motivează necesitatea unei astfel de cărţi, arătând ce s-a făcut în această privinţă în trecut. Dl Ion Ţurcanu menţionează şi analizează pe scurt atât operele bibliografice de amploare, ca acelea realizate de Paul Mihail, P. Draganov, Alexandru David şi Ion Madan, cât şi bibliografiile speciale sau cele complementare. Sunt aduse, apoi, argumentele de rigoare în favoarea concepţiei, în baza căreia a fost alcătuită această carte, autorul făcând trimitere, în legătură cu aceasta, la experienţa naţională şi la practica bibliografică a altor ţări.

La sfârşitul *Cuvântului înainte*, dl Ion Ţurcanu a socotit necesar să menţioneze şi ajutorul extrem de preţios pe care i l-a acordat regretatul istoric Ion Nicolaescu la realizarea acestei lucrări. Despre acest harnic şi foarte modest cercetător, autorul bibliografiei scrie: „Numeroasele fişe alcătuite de el cu maximum de atenţie şi cu o foarte rar întâlnită competenţă şi migală au fost premisa esenţială a alcătuirii acestei bibliografii. Pentru că realizarea unui proiect atât de ambiţios şi de riscant, cum a fost cel întrupat acum în carte, cere nu numai cunoştinţe temeinice în domeniul atât de gingaş al istoriei, ci şi o mare disciplină de muncă şi o tenacitate cu totul deosebită. Ion Nicolaescu le-a avut pe toate acestea cu deplină măsură".

Elementul esenţial al cărţii, complet diferit de corpusul bibliografic, este studiul introductiv intitulat *Scrierea istoriei şi modalităţile ei de realizare în cazul Basarabiei şi Transnistriei*. Acest studiu, mai mult ca alte componente ale cărţii, deosebesc categoric această carte de bibliografiile istorice făcute până acum de o parte şi de alta a Prutului. Două sunt aspectele de fond care pun în lumină valoarea studiului: întâi, reflecţiile teoretice privind rostul şi caracterul cercetării istorice, şi apoi specificul, metodologia ştiinţei istorice. Autorul face faţă celor două sarcini, urmând în paralel două procese: pe de o parte, examinează părerile multor istorici, filozofi, oameni de cultură, savanţi specializaţi în alte domenii decât istoria sau filozofia asupra specificului investigaţiilor istorice, iar pe de altă parte, proiectează aceste observaţii asupra stării istoriografiei basarabene.

Materialul bibliografic al lucrării este repartizat pe patru secţiuni mari. Prima din ele se intitulează *Bibliografii generale şi speciale. Bibliografia bibliografiilor istorice*. Acesta este un titlu oarecum tradiţional pentru bibliografiile ştiinţifice, care obişnuiesc să informeze cititorul mai întâi asupra lucrărilor cu caracter bibliografic privind domeniul sau tema respective. Spre deosebire de alcătuitorii *Bibliografiei istorice a României* şi altor culegeri ale genului, editate anterior la Chişinău, Ion Ţurcanu nu a împărţit literatura pe perioade istorice şi domenii ale activităţii umane, ci a decis să pună în lumină, întâi de toate, numele cercetătorilor şi ale altor scriitori de istorie. Însă el face o distincţie între specialiştii în domeniul istoriei şi toţi ceilalţi autori de scrieri istorice. Reieşind din această viziune, autorul a împărţit cele două categorii de scrieri în două: secţiunea a doua, *Studii şi cercetări speciale*, cuprinde prima categorie, adică în ea sunt trecuţi istoricii-specialişti, cu toate sau, mai degrabă, cu aproape toate lucrările lor, iar în secţiunea a cincea, *Literatura istorică complementară*, sunt incluse scrierile nespecialiştilor. De altfel, titlul secţiunii a cincea arată clar că informaţia istorică din acest compartiment are un rol secundar în raport cu cercetările speciale.

Sintezele istorice se află în secţiunea a treia a cărţii, iar documentele istorice şi materialele documentare pot fi consultate în secţiunea a patra. După cum se vede, editarea bibliografiei s-a amânat de la an la an. De aceea autorul a fost nevoit, în fiecare an, să aducă manuscrisul la zi, adică să-l completeze cu o *addenda*, fapt ce a făcut ca acest compartiment să fie alcătuit din patru părţi şi intitulat fiecare ca atare (I, II, III, IV). La sfârşitul cărţii se mai adaugă o anexă, care se numeşte *Lucrări adăugate în momentul trimiterii volumului la tipar*. Aceasta conţine, în cea mai mare parte, scrieri istorice editate în anul 2005.

Abrevierile, care sunt, cum se ştie, indispensabile pentru o bibliografie, au fost şi ele împărţite în câteva feluri: A – sigle uzuale, B – publicaţii periodice şi seriale, C – culegeri de studii şi cercetări. Categoria A este, la rândul ei, divizată în: 1 – termeni comuni şi 2 – instituţii publice, centre ştiinţifice şi culturale. Termenii comuni au şi ei o clasificare aparte: a) termeni în limba română şi în alte limbi cu caractere latine; b) termeni în limba rusă şi în alte limbi cu caractere slavone.

După materialul de bază al cărţii, adică după corpusul bibliografic, urmează patru indici, care, tot aşa ca şi abrevierile, au chemarea de a înlesni consultarea acestui material. Primul este un *indice tematic*, urmează *indicele de autori*, apoi *indicele general de nume* (care se întâlnesc în carte) şi în sfârşit un *indice geografic*.

Aspectul inedit al cărţii, din acest punct de vedere, îl face indicele tematic. Astfel de indici se fac foarte rar: el nu există nici în lucrările de bibliografie istorică, menţionate mai sus, şi, după câte ştim, nici în celelalte realizări ale genului, care s-au făcut la noi. Acest indice, care a cerut, desigur, un volum imens de muncă, nu este foarte complicat, dar se arată extrem de util. Concepţia lui este simplă: autorul a selectat principalii termeni istorici ce se întâlnesc în carte (localităţi, evenimente, fenomene, culturi arheologice, surse istorice, domenii de cercetare istorică etc.) şi a pus în faţa lor cotele sub care figurează scrierile ce se referă la ei.

Istoricii, bibliografii, oamenii de ştiinţă şi cultură trebuie să fie recunoscători dlui Ion Ţurcanu pentru efortul depus la elaborarea şi tipărirea Bibliografiei istorice a Basarabiei şi Transnistriei, lucrare care, prin felul cum a fost concepută şi realizată, capătă valoare de instrument indispensabil de lucru al oricărui cercetător în domeniul istoriei.

Redacţia

Lucrare monumentală

De la Chişinău, ne soseşte un adevărat monument ştiinţific, înălţat de dl Ion Ţurcanu: **Bibliografia istorică a Basarabiei şi Transnistriei** („realizată cu contribuţia esenţială a lui Ion Nicolaescu", Editura Litera Internaţional, Chişinău, 2005, 704 p.). De fiecare dată când am în faţă o bibliografie, îmi vin în minte cuvintele marelui bizantinist german Franz Dölger dintr-o recenzie la o bibliografie a cruciadelor, întocmită de H.-E. Mayer: „regii sintezelor privesc de sus o bibliografie, dar, bine făcută, ea aduce serviciii de preţ cercetătorului".

Este şi cazul volumului publicat de dl Ion Ţurcanu, care numără 16 472 titluri şi un mare număr de indici, destinaţi să înlesnească lectorului consultarea acestei voluminoase lucrări. Ca instrument de lucru, bibliografia dlui Ion Ţurcanu va fi de acum înainte de un folos inestimabil.

Dar valoarea lucrării prezentate aici nu stă doar în bogăţia titlurilor, atâtea din ele necunoscute nouă, celor din dreapta Prutului. Autorul a aşezat la începutul volumului un întins studiu introductiv (p. 5–50), care nu se mărgineşte la prezentarea istoriografiei moldoveneşti, ci abordează problemele fundamentale ale cercetării istorice, în general. Titluri de paragraf precum „Influenţa problemelor societăţii asupra istoriografiei"; „Necesitatea reperelor: istoria critică şi teoria istoriei"; „Istoria ca ştiinţă"; „Tradiţii şi inovaţie în scrisul istoric"; „Istoria între obiectivitate şi subiectivism" etc. indică diversitatea, dar, mai ales, însemnătatea şi actualitatea problemei abordate. Dl Ion Ţurcanu utilizează, în tratarea acestor chestiuni, o bogată bibliografie română şi străină, dovedind stăpânirea unei tematici de mare complexitate.

Fără să vrei, faci o comparaţie între preocupările domniei sale şi cele ale atâtora dintre istoricii noştri, câştigaţi de bla-bla-urile nu ştiu cărei „şcoli doctorale" sau cu o documentare făcută în pripă (probabil, pe Internet), în cursul unei burse de trei luni!

Studiul introductiv al dlui Ion Ţurcanu invită pe cititor – dacă el este istoric – la o regândire a rosturilor de bază ale meseriei sale. Câţi vor da curs?

Acad. Florin CONSTANTINIU

Dosarele istoriei (Bucureşti), nr. 1, 2006

Gheorghe E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Editura Civitas, Chişinău, 2005, 735 p.

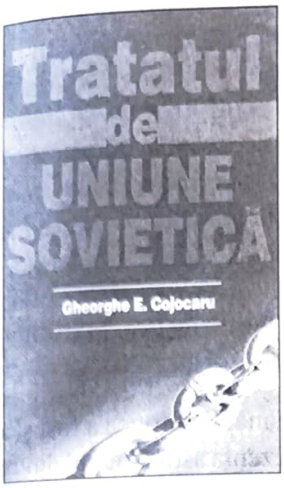

Încă de la apariţia sa pe scena politică, U.R.S.S. s-a aflat în atenţia cercurilor ştiinţifice. Ştiut lucru că discuţiile asupra regimului comunist s-au lansat chiar din momentul încamării ideii într-un sistem politic. Iniţial, statul sovietic era privit de lumea din afară ca „o şaradă învelită într-un mister în interiorul unei enigme" (Winston Churchill). Ulterior un ambasador american la Moscova a atenuat acest verdict: „Rusia sovietică nu este un mister, ci doar un secret".

Odată cu apariţia literaturii Gulagului, unul din marile genuri literare ale secolului al XX-lea, dezvelirea naturii comunismului sovietic în faţa lumii libere progresează. Mărturiile acelor care au suferit oprimarea stalinismului mai prezintă şi astăzi un câmp inestimabil pentru istorici. Lucrările sovietologilor occidentali de până la 1991, de asemenea, au contribuit esenţial la studierea fenomenului sovietic. Astfel că la momentul când se prăbuşea lumea edificată de Stalin şi Lenin, tainele „imperiului răului" s-au spulberat, iar colosul devenea o carte deschisă.

Lucrările foştilor activişti de partid au scos în scenă culisele vieţii politice sovietice, ele însă au lăsat în umbră multe aspecte neelucidate din istoria Uniunii Sovietice.

În ultima vreme mai multe lucrări au încercat să explice „marele paradox". Volumul semnat de Gheorghe E. Cojocaru, în condiţiile actuale ale producţiei istorice din Republica Moldova, se înregistrează ca o pagină de referinţă a istoriografiei basarabene. „Tratatul de Uniune Sovietică" se înscrie în categoria lucrărilor kremlinologe cu caracter teoretic şi, în acelaşi timp, atrage cititorul prin stilul său publicistic. Studiul propune cititorului debusolat de abundenţa literaturii consacrate stalinismului cele mai valoroase idei selectate cu o remarcabilă îndemânare istorică. Autorul începe relatarea de la „revoluţia rusă din februarie 1917, nu numai pentru că în această epocă s-a spulberat imperiul ţarilor, dar şi pentru că anume atunci s-a cristalizat un program de emancipare naţională. Fără a scăpa din vizor consecinţele politicii bolşevice de făurire adeseori artificiale, tematica apariţiei, lărgirii şi dispariţiei U.R.S.S. de pe hărţile politice ale lumii este examinată în contextul larg al diverselor realităţi, prefaceri sociale şi iniţiative etnoculturale şi politice, reuşite sau ratate, din epocile lui Lenin, Stalin, Hruşciov, Brejnev, Andropov/ Cernenko şi, cu precădere, a perestroikăi lui Gorbaciov". Anume perioada gorbaciovistă este epoca „cunoscută" de foarte mulţi, dar, în acelaşi timp, înţeleasă de foarte puţini.

În tratarea subiectului autorul porneşte de la premisa că sfârşitul U.R.S.S. trebuie căutat în apariţia sa pe scena politică, dacă nu chiar în străfundurile istoriei Imperiului Rus, pe carcasa căruia s-a montat în 1922 edificiul noului imperiu totalitar. Cele două dimensiuni ale fenomenului explorat – facerea şi desfacerea U.R.S.S. – pot fi mai uşor aproximate într-o conexiune evolutivă/involutivă cu prezicerea că impetuosul colaps al imperiului federal nu a fost predeterminat istoric. O asemenea perspectivă nu se focalizează excesiv asupra germenilor prăbuşirii colosului sovietic, plantaţi (involuntar) de părinţii săi fondatori chiar la rădăcinile acestui succesor al Rusiei imperiale, dar nici nu-i trece cu vederea, integrându-i în arhitectura factorilor care au concurat la eliminarea U.R.S.S. de pe scena istoriei.

Autorul strecoară, printre problemele semnalate de istoricii străini, chestiuni care frământă şi cititorul basarabean. P.C.U.S. a abordat problema naţională superficial, considerând-o mai mult o rămăşiţă a trecutului, fără rădăcini în solul „dictaturii proletariatului", al „socialismului dezvoltat" sau, în cel mai fericit caz, o derivată oarecare a problemei sociale. În plus, chestiunea naţională a fost abordată eronat, deoarece, prin definiţie, ideologia de clasă prin caracterul său exclusivist nu putea oferi soluţii inteligibile pentru un asemenea domeniu complicat şi complex ca cel al identităţilor etnoculturale. Având la bază o optică deformată, politica naţională comunistă nu putea produce decât perturbări în sfera relaţiilor interetnice şi mutilări ale conştiinţei naţionale, şi doar ca efect colateral – acumularea unei experienţe restrânse de statalitate naţională în condiţiile „statului multinaţional sovietic" totalitar şi autoritar.

Demersul ştiinţific al lui Gheorghe E. Cojocaru este unul pertinent în contextul actual când societatea moldovenească are în primul rând nevoie de autocunoaştere pentru a se regăsi în familia popoarelor europene.

Ilie GULICA

Traian BRĂTIANU,
publicist, Trustul de presă „Cuget liber", Constanța

DASCĂLII BASARABENI, PIONIERI AI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN DOBROGEA

Deşi mai bine de 450 de ani s-a aflat sub stăpânire otomană, Dobrogea a fost şi a rămas românească. În preajma anului 1877 un document prezenta astfel ținutul dintre Dunăre şi Mare: „Malul Dunării era populat de români, începând de la Buiuc Seimeni 5 km la nord de Cernavodă şi până la Silistra (15 sate curat româneşti ce se găsesc şi astăzi în aceeaşi situație). De altfel, lanțul satelor româneşti se întinde şi mai departe în sudul Dunării cât ne desparte de Bulgaria şi Iugoslavia"[1].

Cercetătorul Peters evidențiază numele satelor româneşti care se înşiruie de la Cernavodă pe tot malul Dunării şi mai departe pe malul Mării Negre, până la 40 km nord de Constanța.

La 10 noiembrie 1878, odată cu revenirea la România, Dobrogea avea 123 520 de locuitori; cel mai populat fiind districtul Tulcea, cu 43 000 de oameni. Doi ani mai târziu, după unele statistici, populația ajunge la 156 915 locuitori, împărțiți astfel din punct de vedere etnic: 51 915 români, 45 902 turci şi tătari, 30 643 bulgari, 17 798 ruşi şi lipoveni, 4 271 greci, 2 736 germani, 1 135 evrei, 935 armeni şi 1 779 alte naționalități[2].

Un fin observator al realităților din învățământ din acea perioadă, inspectorul şcolar Vasile Helgiu, notează: „Încetul cu încetul, Dobrogea luă o altă față: în locul pustiului de temut, arături şi semănături cu maşina; iar pe lângă cişmelele şi puțurile părăsite, pe ruinele satelor, din care nu mai rămăsese decât numele, sau chiar alături de bordeiele turco-tătarilor se ridicară sate nouă româneşti. Cojanii din Brăila, Ialomița, Buzău şi Râmnicu Sărat, vlăscenii, teleormănenii, ilfovenii, doljenii, moldovenii etc. durară case arătoase ca de oraş, hambare şi magazii, în sfârşit o gospodărie care ne dă măsura înstăririi românului şi a mândriei lui de om cuprins, aşa cum numai în Dobrogea i-a fost dat cuiva să vadă până în 1916. Paralel cu această viață de bună stare începe a se depăna firul învățăturii de arte"[3].

Chiar dacă nu întotdeauna situația economică, socială era favorabilă, românii nutreau pentru instruirea în limba neamului o dorință manifestă. Năzuința de a învăța era strâns legată de sentimentul național. Aşa cum reiese dintr-o corespondență între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica: „Simțul naționalității este la aceşti oameni din sate româneşti (...) foarte încordat şi cu mult mai mult decât în satele din Principate"[4].

Din păcate, românii aveau o mare nevoie de dascăli pentru învățarea copiilor lor. În lipsa acestora, preoți, călugări ambulanți, dascăli de biserică din Țările Române străbăteau provincia de la un capăt la altul şi îşi ofereau serviciile localnicilor. Ei scriau acte, scrisori în limba română sau erau tocmiți să-i învețe pe copii carte românească, pe bucoavne tipărite în Țările Române, aduse în Dobrogea în special prin intermediul mocanilor transhumanți[5]. Dar, conform documentelor existente, prima şcoală românească s-a deschis la Cernavodă în 1766[6], iar mentorul ei a fost dascălul Ioan, tocmit de către Stere, „biv vel cămăraş za ocne", să învețe carte pe un copil din Braşov, fiul lui Mihai Croitorul[7].

O altă şcoală care a funcționat în Dobrogea în această perioadă, începând din 1774, a fost cea de la Turtucaia. Era rezervată băieților şi a beneficiat de serviciile unor dascăli

binecunoscuți cum au fost: Rusu Şaru, Pahonie Ştefan, Gavrilă Brănescu, Petre Florea şi alţii. Tot în această localitate s-a deschis şi o şcoală de fete, condusă de Ana Petrescu.

În 1840, dascălul Chirea Iorga, venit de prin părţile Ialomiţei, deschide la Rasova o şcoală românească, munca lui fiind continuată de fiul său Dimitrie Chirescu, un adevărat pionier al învăţământului românesc din Dobrogea. El şi-a desfăşurat activitatea la Rasova, Aliman şi Cernavodă şi a deschis şcolile din Seimenii Mari, Topalu, Mârleanu, Urluia, Vlahchia, Cochirleni.

La mijlocul secolului al XIX-lea, mai precis la 1847, la Silistra funcţiona un centru didactic important, condus de dascălul Petrică Mihail, care nota într-un caiet al său: „Anul 1847, martie întâiu: m-am tocmit la şcoală ca să învăţ copiii carte românească"[8]. După moartea sa, în 1859, conducerea şcolii este preluată de fiica acestuia, Despina Petrescu, iar din 1861 – de fiul său cel mare, Constantin Petrescu, comparat, pentru activitatea sa prodigioasă de organizare pe baze noi a învăţământului românesc în Dobrogea, cu Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu sau Aron Pumnul[9].

Urmând exemplul lui Constantin Petrescu, alţi învăţători – ca Nicolai Boiciu, Dumitru Moldoveanu, Gheorghe Petrescu, Dumitru Stamatescu, Tudor Stănescu, Cercel Hagi Neagu şi alţii – au deschis şcoli româneşti în Vaidomir (1863)[10], Oltina (1864)[11], iar în anii următori – în Popina, Ostrov, Bugeac, Pardichioi (Băneasa), Satu Nou, Beilic (Viile), Rasova, Cernavodă, Hârşova, localităţi cu o densitate mai mare a populaţiei româneşti.

Şcoli au existat în perioada stăpânirii turceşti şi în judeţul (sangeacul) Tulcea. Una dintre ele a fost cea din casa preotului Filip din Nalbant, înfiinţată în 1835, care s-a mutat apoi în curtea bisericii, iar mai târziu – într-un local special amenajat[12]. Amintim apoi de şcoala din Niculiţel, evidenţiată de Ion Ionescu de la Brad în 1850, de şcolile din Pisica (azi Grindu), de lângă Macin, unde învăţător era Ion Buzdugan, „un om aspru dar care făcea treabă"[13], de şcolile din Zebil (1860), Alibeichioi (1862), azi Izvoarele, Greci (1866), Dăieni (1866), Câşla ş.a.

Principalul animator al învăţământului românesc din nordul Dobrogei a fost Nifon Bălăşescu, venit în Dobrogea în 1870, după o activitate prodigioasă desfăşurată în Ţările Române. El a înfiinţat la 16 august 1870 o şcoală primară la Tulcea, după care a pus bazele a încă 21 de şcoli româneşti în cazalele Macin, Hârşova şi Tulcea[14].

Ca o concluzie generală: învăţământul românesc din Dobrogea până la 1877 s-a desfăşurat în condiţii deloc prielnice. Nu erau localuri, nu se editau manuale, lipseau librării care să le achiziţioneze, era lipsă de învăţători, oamenii nu aveau bani să-şi trimită copiii la şcoală. Ca urmare, posibilităţile de instrucţie erau reduse. Cu toate acestea, existenţa învăţământului românesc din Dobrogea evidenţiază continuitatea, permanenţa şi preponderenţa numerică a românilor în Dobrogea.

Odată cu preluarea oficială de către autorităţile româneşti a administraţiei Dobrogei s-a trecut la legiferarea măsurilor de organizare a acestui ţinut, inclusiv a reţelei de învăţământ, care, a început să funcţioneze în conformitate cu Legea instrucţiei publice, adoptată în 1864. Acesta prevedea, printre altele: obligativitatea şi gratuitatea şcolară, desprinderea şcolii de biserică, împletirea cunoştinţelor teoretice cu cele practice, utilizarea aceloraşi programe la oraş ca şi la sat etc. Cum nevoia de studii în Dobrogea era destul de acerbă, guvernul a apelat la învăţătorii şi preoţii din stânga Dunării, cărora le-a acordat mai multe facilităţi[15]. Apoi, o parte din necesarul de cadre a fost completat cu specialişti pregătiţi de şcolile normale din Bucureşti şi Iaşi sau de seminariile din Huşi şi Ismail.

Un rol deosebit în organizarea învăţământului românesc din Dobrogea l-au avut, cu siguranţă, dascălii basarabeni. Iată cum descrie venirea lor aici Vasile Helgiu: „Pe cei dintâi învăţători titulari – veniţi în Dobrogea după războiul de la 1877 – îi văd în lumina sufletului: unii dintre ei – tineri abia ieşiţi de prin şcolile normale din Bucureşti şi Iaşi sau din seminariile Huşilor şi ale Ismailului; alţii – mai încărunţiţi, vechi şcolari de la Academia Mihăileană şi de la Preparandiile Ardealului – toţi băgenari din Basarabia sudică, pe care o pierdusem atunci. Toţi aceştia s-au luptat cu asprimea frigului, cu nevoile vremii, în iarna lui 1878 şi primăvara următoare ca să ajungă la Constanţa, în pustiul de du-te-vino ce rămăsese în Dobrogea, sau să primească îndreptări de la Tulcea, pentru a-şi începe lucrul"[16].

Şi autorul îi numeşte pe toţi cei veniţi:

• Ioan Donea (Academia Mihăileană, 1857), venit de la Satu Nou, Bolgrad, la Beştepe.

• Ioan C. Brătescu, tatăl geografului C. Brătescu (Şcoala Normală „Vasile Lupu" din Iaşi), venit din Tigheci, Cahul, la satul Câşla.

• Nicolae Ludovic (normalist, Bucureşti, 1876), venit de la Muravlevca, Bolgrad, la Niculiţel.

• Carol Vişinescu (normalist, „Vasile Lupu", Iaşi, 1876), de la Neruşai, la Chilia Veche, apoi la Sinoe.

• Petre Dima (seminarist, Ismail 1873), de la Caragaci, Bolgrad, la Somova, apoi la Ghindăreşti.

• Gheorghe Ghisenco (normalist, Iaşi, 1876), de la Capaclia-Rizeşti – Cahul, la Jijia, apoi la Turcoaia.

• Natalia A. Petru, de la Tomai – Cahul, la Oltina.

• Atanasie Petru (seminarist, Iaşi, 1863), la Englezul Mare.

• Constantin Condrea (normalist, 1871), de la Furmanca şi Chiţai, prin Bogdăneşti Tutova, la Dobromir Vale.

• Ion Negrescu (normalist, Iaşi, 1872), de la Bolgrad la Coslugea.

• Gheorghe Ştefănescu (seminarist, Iaşi, 1871), de la Leova – Cahul, la Topraisar, apoi Satu Nou.

• Gheorghe Popa Ghibănescu (normalist, „Carol I", Bucureşti, 1872), de la Noul Caragaci – Reni, la Topalu.

• Ion Soltescu (Academia Mihăileană, 1863), de la Endec Burnu şi Cişmeaua Văruită, judeţul Ismail, la Osmanfacă, apoi Cusgun.

• Dumitru Cârjeu, de la Chilia Nouă, judeţul Ismail, la Seimenii Mici.

• Grigore Rozoleanu (normalist, Iaşi, 1876), din Basarabia, la Seimenii Mari.

• Constantin Popescu (seminarist, Huşi, 1858), de la Smulţii Covurlui, la Satu Nou.

• Petre Popescu (normalist, Bucureşti, 1871), de la Babele – Basarabia la Bugeac.

• Gheorghe Eftuşescu (normalist, Iaşi, 1886), din Basarabia, la Ciobanu.

• Francisc Enăşescu (normalist, Iaşi, 1871), de la Colibaş – Bolgrad, la Ostrov.

• Matei Neculau (seminarist, Ismail, 1879), vine la Luncavița.

• Gheorghe Voită (Academia Mihăileană, Iaşi, 1864), de la Vadul lui Isac, Cahul, la Rasova.

• Teodor Mârza (normalist, Bucureşti, 1875), de la Baimaclia, la Mârleanu.

• Elena Grecu (4 clase primare, 1872), din Basarabia, la Chilia Veche.

• Elena Eftuşescu (şcoala secundară, Iaşi, 1875), la Ciobanu.

• Pangrate Mitichescu (normalist, 1876), la Vlachioi.

Toţi aceştia, după cum ne încredinţează biograful lor, „căliţi în nevoi şi în munca şcolilor din Basarabia, oameni cu carte cum nu se găseau alţii", în condiţii grele, pline de privaţiuni, au deschis „cele dintâi şcoale oficiale româneşti în satele de-a lungul Dunării, 43 sate şi târguri". Ei au muncit cu atâta simţire şi dragoste de meserie încât şi astăzi oamenii îşi aduc aminte de ei cu respect.

Două regiuni româneşti, Dobrogea şi Basarabia, prima datorându-i mai mult celei de-a doua în punerea temeliilor şcolii româneşti, sunt înfrăţite nu numai prin limbă şi neam, ci şi prin dragostea nelimitată pentru învăţătură. Dacă în primii ani de la reîntoarcerea acasă, şi după aceea, Dobrogea a primit de la Basarabia un nepreţuit ajutor, acum ea îi oferă cu recunoştinţă sprijinul, în şcolile şi universităţile sale pregătindu-se un număr însemnat de elevi şi studenţi de dincolo de Prut.

Revenind la situaţia învăţământului în Dobrogea, trebuie spus că în primul deceniu de administraţie românească în judeţele Constanţa şi Tulcea au fost înfiinţate 140 de şcoli primare oficiale de stat, la care se adaugă un număr însemnat de şcoli deschise şi plătite de comune[17], fenomen care a continuat şi în perioada următoare.

După statistica efectuată la sfârşitul anului 1896, în Dobrogea erau 170 şcoli rurale cu 178 învăţători, frecventate de 9 592 elevi, în timp ce în şcolile urbane, 81 institutori predau unui număr de 3 651 elevi, la care se mai adăugau două gimnazii, unul la Tulcea, cu 99 elevi, şi altul la Constanţa, cu 72 elevi, 13 şcoli primare private în limbile minorităţilor.

În ciuda multor greutăţi, datorită unor oameni dăruiţi muncii de propăşire a satelor şi oraşelor în care trăiau, Dobrogea a reuşit să depăşească multe alte regiuni în ce priveşte numărul ştiutorilor de carte, ei ridicându-se, în 1899, la 50 645.

NOTE

[1]Vasile Helgiu, *Şcoală românească dobrogeană*, Institutul de Arte Grafice „Albania", Constanţa, 1938, p. 21-22.

[2]*Ibidem*, p. 24.

[3]Vasile Helgiu, *Şcoala primară din Dobrogea*, Tipografia Cooperativă „Dacia", 1920, p. 4.

[4]Victor Slăvescu, *Corespondenţă între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica, 1846-1874*, publicată de..., Bucureşti, 1943, p. 26.

[5]Apostol D. Culea, *Dobrogea*, Bucureşti, 1928, p. 93.

[6]Tudor Mateescu, *Permanenţa şi continuitatea românilor în Dobrogea*, Bucureşti, 1979, p. 94.

[7]Tudor Mateescu, *Pricini ale românilor din Dobrogea judecate de organele judiciare ale Ţării Româneşti (sec. al XVIII-lea)*, în *Studii şi materiale de istorie veche*, vol. IX, 1978, p. 12.

[8]I.N. Roman, *Pagini din istoria culturii româneşti în Dobrogea înainte de 1877*, p. 11–12.

[9]Vasile Helgiu, *Şcoala românească dobrogeană*, Institutul de Arte Grafice „Albania", Constanţa, 1938, p. 41.

[10]Carp Sanu, *Promovarea culturii româneşti în Dobrogea Nouă*, Silistra, 1926, p. 55–56.

[11]Apostol D. Culea, *op. cit.*, p. 113.

[12]V. Ursăcescu, *Monografia comunei Nalbant din judeţul Tulcea*, Tulcea, 1910, p. 55.

[13]Ioan Grigorescu, *Învăţământul public în Dobrogea, cincizeci de ani de viaţă românească*, Bucureşti, 1928, p. 642.

[14]Nifon Bălăşescu, *Românii din Tulcea*, în *Biserică şi şcoală*, Arad I, 1877, p. 371–375.

[15]Apostol D. Culea, *op. cit.*

[16]Vasile Helgiu, *Şcoala românească dobrogeană*, Institutul de Arte Grafice „Albania", Constanţa, 1938, p. 67.

[17] Vasile Helgiu, *Şcoala românească dobrogeană de la înfiinţare până în 1938*, p.70.

Lidia DOGARU,
profesoară de istorie, directorul Muzeului Liceului „Mihai Viteazul", Chişinău

MIHAI VITEAZUL – SIMBOL AL DRAGOSTEI DE NEAM

Minunea marilor izbânzi şi a frumoaselor realizări
nu se face decât prin noi înşine.

Lucian Blaga

O realizare cu adevărat frumoasă este deschiderea la 21 decembrie 2005 a Muzeului Liceului „Mihai Viteazul" din Chişinău. Această izbândă e rodul activităţii întregului colectiv de profesori şi elevi. Proiectul respectiv a influenţat mult corpul didactic al liceului, a contribuit la o unire în gânduri şi fapte, a facilitat comunicarea la nivel pedagogico-ştiinţific. Aşezământul are funcţia unui centru educativ-ştiinţific, fapt ce aduce beneficii procesului instructiv. Muzeul oferă vizitatorilor atât date istorice din activitatea liceului (instituţia a păşit în cel de-al doilea deceniu) cât şi o trecere în revistă a faptelor marelui domn.

Latura ştiinţifică va fi prezentă prin antrenarea elevilor în activitatea de cercetare. Direcţionarea activităţii elevilor spre aprofundarea cunoştinţelor şi aplicarea în practică a abilităţilor lor va avea loc în cadrul centrului ştiinţific al muzeului. Calităţile creative se vor manifesta prin lucrări concrete: referate, comunicări, rapoarte, poezii, eseuri, mulaje, machete etc.

Centrul ştiinţific din cadrul muzeului va monitoriza activitatea tuturor catedrelor. Scopul centrului va fi aducerea la cunoştinţă a realizărilor elevilor, activitatea cărora va avea o tentă ştiinţifică.

Festivitatea de deschidere a Liceului „Mihai Viteazul" din Chişinău. 21 decembrie 2005

Pe viitor se preconizează lărgirea orizontului de activitate a centrului ştiinţific. Se va iniţia formarea unui grup ştiinţific al elevilor. Aceştia vor avea ocazia să-şi demonstreze cunoştinţele în diferite domenii, conform temelor anunţate de către centrul ştiinţific. În calitate de coordonatori ştiinţifici vor fi profesorii. În unele cazuri cu titlul de coordonator vor fi numiţi tinerii liceeni cu o activitate fructuoasă în cadrul centrului. Despre activitatea ştiinţifică a elevilor se va raporta în cadrul unor mici conferinţe care vor fi supravegheate de un curator.

În perspectivă, începând cu anul de studii 2006–2007, se preconizează editarea unui almanah care va descrie amănunţit performanţele elevilor, ale catedrelor, ale cercurilor artistice, ale corpului profesoral etc. Almanahul va reflecta evenimentele ce se vor desfăşura pe parcursul întregului an şcolar.

La ceremonia de deschidere a muzeului au participat oaspeţi din România – profesori de la şcoala „Mihai Viteazul" şi de la Universitatea „Valahia" din Târgovişte, cadre didactice de la Liceul „Mihai Viteazul" din Cimişlia, Republica Moldova. La manifestare au fost invitate şi alte personalităţi: Ion Varta, istoric şi deputat în Parlamentul Republicii Moldova, Alexandru Roman, şef al Direcţiei Generale Educaţie, Ştiinţă, Tineret şi Sport a municipiului Chişinău, Ala Mironic, rector al Academiei Administraţiei Publice de pe lângă Preşedinţia Republicii Moldova, Anatol Petrencu, profesor universitar, preşedinte al Asociaţiei Istoricilor din Republica Moldova, Ion Negrei, redactor-şef al revistei de istorie şi cultură „Cugetul", Varvara Buzilă, director ştiinţific al Muzeului de Etnografie şi Istorie Naturală a Republicii Moldova.

Oaspeţii de la Cimişlia au venit cu o expoziţie dedicată vieţii şi activităţii marelui voievod Mihai Viteazul. Oaspeţii din România (dl Nicolae Halmaghe, directorul Şcolii „Mihai Viteazul" din Târgovişte, dna Georgeta Ionescu, director adjunct al aceleiaşi instituţii) au dăruit muzeului mai multe cărţi, printre care un volum despre faptele lui Mihai Viteazul, semnat de Nicolae Bălcescu (ediţia 1900). Cartea a fost dăruită cu multă dragoste de profesoara din Târgovişte Emanuela Crăciun. Şeful clubului sportiv „Gladiator" din Chişinău a donat muzeului o sabie din secolul al XIX-lea.

În cadrul manifestării, Ala Mironic, rectorul Academiei Administraţiei Publice de pe lângă Preşedinţia Republicii Moldova, a oferit Liceului Diploma de apreciere a actului de deschidere a muzeului în anul Cetăţeniei prin Educaţie.

Donaţiile, cadourile, diplomele sunt prea multe şi nu le putem menţiona pe toate. Ele reprezintă înalta apreciere a muncii efectuate de către colectivul profesoral de la Liceul „Mihai Viteazul". Remarcăm implicarea entuziasmată a copiilor. Creaţiile proprii ale acestora, piesele, intrate în patrimoniul muzeului au căpătat valoare istorică şi culturală.

Programul festiv a continuat cu un simpozion, desfăşurat sub genericul „Mihai Viteazul – simbol al dragostei de neam", care a fost moderat de doamna Vera Bucătaru, şefă a Catedrei de istorie de la liceu.

Sperăm că acest început promiţător va fi susţinut de către administraţia locală. Organele de resort vor aprecia munca depusă prin susţinerea corespunzătoare.

Oaspeţii din România la ceremonia de deschidere a Muzeului Liceului „Mihai Viteazul" din Chişinău

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală

Editura
PRUT INTERNATIONAL
ISSN-0868-7730